

Ny forskning i grammatik

Lisbeth Falster Jakobsen

Kirsten Jeppesen Kragh

Eva Skafté Jensen

Erling Strudsholm

Udgivet af:
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

© Forfatterne og
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2013

Redaktion: Lisbeth Falster Jakobsen, Kirsten Jeppesen Kragh, Eva Skafte Jensen,
Erling Strudsholm

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet, Odense
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN: 978-87-92646-85-9
ISSN: 1902-1291

Ny Forskning i Grammatik giver læseren et indblik i den nyeste nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne er skrevet på dansk og afspejler en teoretisk, metodisk og interesse-mæssig mangfoldighed. Publikationen er peer-reviewed og udkommer en gang årligt.

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Indholdsfortegnelse

<i>Merete Birkelund og Henning Nølke: Ironistik</i>	5
<i>Kasper Boye: Sagforhold, propositioner og den danske indikativ</i>	31
<i>Per Durst-Andersen: Det kinesiske sprog i en supertype-beskrivelse</i>	53
<i>Ken Farø: "Dativ-e" empirisk og brugsfunktionalistisk genbesøgt. Et lørnergrammatikografisk blik på et hjørne af den tyske substantivallomorfi</i>	71
<i>Peter Harder: Komplementering og subjunktionssemantik</i>	91
<i>Lars Heltoft: Om neksusbegrebets nødvendighed</i>	109
<i>Olga Holberg: Den aspektuelle distinktion i engelsk set fra et anderledes perspektiv</i>	127
<i>Alexandra Holsting: Om dass-sætninger som afficeret eller efficeret objekt</i>	143
<i>Per Anker Jensen: Danske kvantumsgenitivers position i DP-strukturen</i>	163
<i>Henrik Jørgensen: Sætningsspidsens udfyldning –observationer fra et talesprogsmateriale</i>	183
<i>Lene Schøsler: Konstruktionsparadigmer illustreret ved hjælp af de såkaldte inergative/anti-kausative alternationer</i>	203

Ironistik

Merete Birkelund og Henning Nølle

*Hvad angår det sande, lad da midten kaldes det sandfærdige, og lad den foregivne, som går over gevind, kaldes skryderi og den som udøver dette, en skryder, og lad underdrivelsen kaldes ironi og underdriveren for ironikeren. Aristoteles, *Ethikken*, 1108a.*

1. Introduktion

Denne artikel er det første spæde resultat af et multifagligt projekt om ironi som vi har taget til initiativ til at få påbegyndt ved Aarhus Universitet. Artiklens titel, *ironistik*, er også titlen på projektet og betegner forskningen i ironi. Termen opstod på pudsigt vis ved en læsefejl. Henning ville nedskrive nogle stikord til præsentationen af projektet, nogle “*ironistikord*”; men da Merete så dette ord, læste hun det som “*ironistikord*” og spurgte om hvad det var for nogle ord. En disciplin var født ved en læsefejl!

Studiet af ironi har mange aspekter og er blevet angrebet fra mange forskellige indfaldsvinkler. Ironi kan opfattes som en stilistisk figur, som et retorisk kneb og som en kommunikativ strategi; og ironi kan formidles via sprog, billeder og kropssprog, i kombination eller alene. Ja, ironi findes sågar i musikken. Ironistikprojektet skal udforske alle disse aspekter og eventuelle sammenhænge mellem dem.

I denne lille artikel vil vi dog koncentrere os om **sproglig ironi** opfattet som et udsigelsesfænomen. Vi vil forsøge at give en generel beskrivelse der principielt fanger ironi som sådan, men med fokus på det sproglige element. Håbet er at denne beskrivelse kan benyttes som en referenceramme for de senere multidisciplinære studier. Vi vil først kort omtale ironiforskningens historie for derefter at se lidt på nogle nyere udsigelsesteoretiske tilgange. Dette lægger op til en præsentation af vores eget bud på en polyfonianalyse af ironi. Med

afsæt i denne vil vi til sidst se på nogle problemer knyttet til oversættelse af ironi. Vi afslutter med nogle perspektiveringer.

2. Sproglig ironi

Sproget er ironiens centrale medium, og ironi er da også oftest blevet studeret som et sprogligt fænomen i en eller anden forstand. Lad os derfor se lidt på nogle tidligere arbejder med ironi.

2.1. Historie

Det er ikke vores hensigt at give en oversigt over hele ironiens historie. Vi vil blot kort skitsere den historiske opfattelse af begrebet *ironi* som stadig ligger til grund for den generelle tilgang til begrebet og som også danner udgangspunkt for de udsigelseslingvistiske opfattelser heraf.

Ordet *ironi* kommer af græsk *eironeia* der betyder ‘forstillelse’ eller ‘spot’. Det er i den betydning vi i Antikken finder ironi anvendt hos bl.a. Aristofanes.

Begrebet *ironi* finder vi endvidere anvendt hos Platon i bl.a. *Gorgias*, hvor Sokrates foregiver uvidenhed i den filosofiske diskussion for derved at tvinge samtalepartneren til at undersøge det sande grundlag for det, han mener at vide; jf. således:

“KALLIKLES: Jeg synes faktisk slet ikke om at Polos gav dig ret i, at det er grimmere at gøre uret end at lide uret, for det var netop den indrømmelse, der gjorde det muligt for dig at vikle ham ind i dine argumenter og til sidst lukke munden på ham, fordi han ikke har mod til at sige, hvad han mener. Det er i virkeligheden dig, Sokrates, som alt imens du taler om at søge sandheden, fører den slags billige og demagogiske påstande ind i samtalen, som er kønne nok efter almindelig vedtægt, men ifølge deres natur slet ikke er det. Som regel er disse to principper, natur og vedtægt, hinandens modsætninger, og hvis man ikke tør sige, hvad man virkelig mener, fordi man ikke synes, man kan være det bekendt, tvinges man til at modsige sig selv.

Det er præcis det listige trick, som du har i bagehovedet, når du udvikler din bedrageriske argumentation: Når din modpart taler om, hvad der gælder efter almindelig vedtægt, stiller du dine spørgsmål, som var det

ifølge naturen, og holder han sig til naturen, slår du over i vedtægt, som nu lige før i spørgsmålet om at begå uret og at lide uret. ...” (Platon: *Gorgias*. 482c og 483).

Når Sokrates’ samtalepartnere blev trætte af denne typiske anvendelse af den sokratiske ironi, kaldte de ham bebrejdende for *eiron*, som betyder en ‘hykler’.

Den ironi som kommer til udtryk hos Platon, er altså snarere en metode der blev brugt med henblik på at afsløre samtalepartnerens foregivne viden for at kunne nå frem til sandheden. *Eironeia* er således først og fremmest teknik hos Sokrates som i dialogerne hos Platon naivt foregiver at være uvidende i de spørgsmål han stiller. Det ironiske er netop at Sokrates kender sandheden, men lader som om han ikke gør. Ironi er her en form for strategisk taktik der foregår helt åbenlyst.

I Aristoteles’ værker *Retorikken* og *Etikken* behandles begrebet ligeledes, men betragtes nu som et rent retorisk fænomen, en stilfigur. Således siger Aristoteles om anvendelse af ironi, at

“Et plaster på enhver form for overdrivelse er det ikke ukendte, at taleren skal være den første til at kritisere sig selv. Så virker det, han siger, sandfærdigt, fordi han åbenbart selv er klar over, hvad han gør. – Man bør desuden undlade at bruge alle sideløbende udtryksmidler på én gang; så opdager tilhørerne ikke noget. Jeg mener hermed, at hvis f.eks. glosevalget er hårdt, skal det samme ikke være tilfældet med både stemmeføringen og minespillet og de øvrige dermed sammenhængende faktorer; ellers bliver det nemt at se, hvor kunstlet hver enkelt er. Hvis man derimod siger noget på den ene og noget på den anden måde, er der ingen, der opdager, at man er ude på det samme. Hvis altså blide ting bliver sagt hårdt og hårde ting blidt, virker det hele troværdigt. [...] Man bør derfor enten bruge denne stil som her anført, eller på ironisk måde som Gorgias eller som Platon gør visse steder i Faidros.” (*Retorik* 1408b)

Aristoteles anfører endvidere at ironi bør fremføres i talen på en spøgfuld måde:

“Om spøg og morsomheder, som jo nok kan være af en vis nytte i debatten, har bl.a Gorgias med megen ret sagt, at man skal ødelægge modpartens alvor med spøg og hans spøg med alvor, og i Poëtikken har

jeg omtalt, hvor mange former for spøgefuldheder der findes, hvoraf nogle anstår en fribåren, andre ikke. Det gælder derfor om at vælge den form, der passer til ens person. Ironi sømmer sig bedre for en fribåren mand end det rene spasmageri. På den måde anvender han spøgen for sin egen fornøjelse; spasmageren gør det for andres.” (*Retorik* 1419b)

Hos retorikerne klassificeres ironi først og fremmest som en trope, som anti-frase. Cicero slår således fast at ironi anvendes for at sige det modsatte af det man mener og navnlig virker når talen fremføres i en behagelig og spøgefuldstone, jf. citatet fra Aristoteles ovenfor. Talers ord bevarer deres bogstavelige betydning, men giver samtidig taler mulighed for at gøre nar af en anden person ved netop at foregive at tilslutte sig en idé eller tanke som taler selv er imod og forkaster. Quintilian anerkender dog at ironi er langt mere end ren anti-frase, men at begrebet som en retorisk figur giver udtryk for at taler skjuler sin oprigtige mening og lader som om han mener noget han i virkeligheden ikke mener: “in eo vere genere, quo contraria ostendentur, *ironeia* est”. Ironi er altså et udtryk for det modsatte af talers sande intention, hvorved talers ytring kommer til at stå i modsætning til ytringens bogstavelige betydning.

Gennem hele Antikken og helt frem til det 18. århundrede anvendes begrebet *ironi* således primært som en retorisk figur der er relateret til begrebet *anti-frase*, hvilket stadig er den opfattelse man finder hos Fontanier (1830):

“L’ironie consiste à dire par une raillerie, ou plaisante, ou sérieuse, le contraire de ce qu’on pense, ou de ce qu’on veut faire penser.” (1830/1977: 146)

(‘Ironi går ud på, spøgefuldt, at sige enten på en vittig eller alvorlig måde, det modsatte af hvad man mener eller af hvad man vil få (andre) til at tro.’)

og som stadig er den opfattelse der er fremherskende i stilistikken.

I sin disputats *Om begrebet ironi med stadigt hensyn til Socrates* (1841) definerer Kierkegaard ironi som værende mere end blot en retorisk stilfigur idet han beskriver ironi som

“den *uendelige* absolutte *Negativitet*. Den er *Negativitet*, thi den negerer blot; den er *uendelig*, thi den negerer ikke dette eller hiint Phænomen; den er

absolut, thi det, i kraft af hvilket den negerer, er et Høiere, der dog ikke er.” (*Samlede værker*, bd. 1, s. 276, Kbh. 1962).

Ironi bliver nærmest en livsbetingelse :

“den, der slet ikke forstår ironi, der ikke har gehør for dens hvisken, han mangler *eo ipso* (:dermed), hvad man kunne kalde det *personlige livs begyndelse*” (Kierkegaard, 1841: 328; cit. Bredsdorf 2011: 24).

Ironien bliver for dens bruger nærmest en form for katarsis:

“den forfriskelse og styrkelse, der ligger i, når luften bliver for trykkende, da at trække ud og styrte sig i ironiens hav, naturligvis ikke for at blive deri, men for sund og glad og let atter at klæde sig på.” (Kierkegaard, 1841: 328; cit. Bredsdorf 2011: 24).

Ironi er for Kierkegaard en form for “hjertelig samtale”. Der skal derfor være en vis form for tillid og indforståethed til stede mellem samtalepartnerne dels for at kunne benytte sig af ironi dels for at ironien kan afkodes og forstås. En sådan tillid mellem parterne skaber lettere grobund for anvendelse af ironi.

Hvad der genfindes i de forskellige historiske behandlinger af begrebet ironi er således at der skal være et misforhold til stede mellem på den ene side det sproglige og på den anden side dels talers intention, hans fremførelse af det sproglige, dvs. tone og gestik, dels, og ikke mindst, den kontekst hvori det sproglige indgår. Talers ytring står under alle omstændigheder i modsætning til dens bogstavelige betydning således at der teknisk set er tale om en ‘løgnagtig’ ytring fremført af en upålidelig taler, der siger ét, men mener noget andet. Imidlertid er det vigtigt at bemærke at talers intention med sin anvendelse af ironi altid vil være at modtager skal være i stand til at afkode ytringen som et falsum, hvis den ironiske effekt skal opnås. At der indgår langt flere parametre end det rent sproglige og tekstlige er en naturlig konsekvens af at de gamle retorikere udelukkende beskæftigede sig med talekunst og ikke med skriftlig kommunikation.

2.2. Tilgange

Ironien er aldrig holdt op med at fascinere mennesket, og de gamle arbejder var blot en begyndelse på en lang række af ironistudier. Som en naturlig følge

af at så mange forskelligartede elementer er involveret når man skal forstå hvad ironi er, har man da også i tidens løb været vidne til et utal af forskellige angrebsvinkler og teoridannelser. I direkte forlængelse af de gamle grækeres opfattelse betragtes ironi ofte primært som en stilfigur brugt som retorisk virkemiddel. Det er derfor naturligt at ironien især har fundet sin plads i stilistikken. De seneste år har man dog været vidne til at også andre tilgange har været anvendt i et forsøg på at nå til en bedre forståelse af ironiens væsen. Man kan således i nyere tid skelne mellem tre tilgange til studiet af ironi, nemlig den *argumentative*, den *pragmatiske* og den *udsigelsesteoretiske*. Disse har dog alle tilfælles den grundlæggende opfattelse af ironi som et kommunikativt virkemiddel knyttet til “samtalen”, som traditionen har udtrykt det.

Som en direkte udløber af de retoriske studier har forskere som fx Ruth Amossy (2003) og Ekkehard Eggs (2009) således foreslået at betragte ironi som en særlig argumentationsform. De analyserer derfor ironien ved hjælp af det argumentationsteoretiske begrebsapparat.

En noget anden tilgang er den pragmatiske hvis kendteste repræsentanter nok er Dan Sperber & Deirdre Wilson. Deres forslag til en analyse ser vi nærmere på nedenfor. Sperber & Wilsons ironianalyse har været genstand for en omfattende diskussion og har også i sidste ende inspireret den tilgang som vi vil foreslå, nemlig den udsigelsesteoretiske. I denne sidste tilgang er ironi et fænomen der er knyttet direkte til udsigelsen. Ironi er således for os ikke blot et pragmatisk fænomen, der afhænger af forholdene som ironien forekommer i. Ironi opstår i et snævert samspil mellem den sproglige form, samtalepartnerne og hele udsigelsessituationen. Netop dette samspil er genstand for den udsigelsesteoretiske retning som vi indskriver vore ironistudier i. Det er da også kendetegnende for mange af de nyere ironistudier at de spænder ind over flere teoretiske områder, og den lille oversigt over tilgange vi har givet i dette afsnit repræsenterer således en grov forenkling af den faktiske forskningssituation. Som ironien selv er også ironistikken vidtfavnende og mangefacetteret.

2.3. Ironi og udsigelse

Fælles for de forskellige tilgange til ironi er at en række nøglebegreber går igen: antifrase, ekkoeffekt, argumentation, polyfoni, m.fl. Da det er vores håb at nå frem til en generel beskrivelse, der favner ironiens mange aspekter, består det vanskelige imidlertid, som nævnt i 2.1., i at der i begrebet og figuren ironi

indgår mange ikke-sproglige elementer. Således vil talers mimik, kropssprog og intonation kunne hjælpe med at afkode hvorvidt afsenders ytring skal tolkes bogstaveligt eller om der er tale om en spøgefuldst måde at fremføre den egentlige hensigt på. Desuden vil den situationelle kontekst typisk gøre afkodningen lettere, ikke mindst hvis der mellem afsender og modtager eksisterer en form for intimitet og hjertelighed.

Det store spørgsmål er derfor om man kan afgøre hvordan eller hvorvidt alle disse elementer interfererer eller om man kan isolere det rent sproglige materiale og således finde særlige sproglige markører på ironi? Et andet spørgsmål er om der findes særlige sproglige fænomener der evt. kan fremme eller nedtone ironi i sproget? Som nævnt ovenfor vil sproglig ironi i talt sprog ofte være kombineret med ikke-sproglige fænomener mens afkodningen af ironi på skrift kompliceres da der ikke er så mange andre markører udover det rent tekstuelle, vel nærmest kun prosodiske fænomener i form af tegnsætning eller evt. illustrationer som tegninger eller fotos som i nedenstående kommentar til dronningens nytårstale:

fredag 4. januar 2013 | **POLITIKEN**

DEN | 18

ATS
AT TÆNKE SIG

KGL. NYT

Dronning Margrethe advarede i sin nytårstale de unge imod at tilbringe for meget tid i cyberspace, hvor virkeligheden leves på anden hånd i en slags udstillingsvindue, og hvor det mere gælder om at tage sig ud end om at være sig selv.

4. januar 2013

Anvendelse af forskellige smileys som fx ☹ , ☺ eller forkortelser som LOL ('laughing out loudly') o.l. i sms- og mailsprog kan medvirke til at afkodningen af ironien lettes og kan samtidig bevirke at afsenders ironiske intention tydeliggøres. Den ironiske effekt nedtones og mildnes ved brugen af smileys der siger noget i retning af 'dette er sødt ment selv om det ser barskt ud på skrift'.

Et andet problem er hvorledes man kan nå frem til en beskrivelse der kan skelne mellem de mange forskellige former for ironi, gående fra den kærlige og drillende ironi til den mere skarpe og i nogle tilfælde nærmest ondskabsfulde ironi? Man kan således argumentere for at ironi og sarkasme dybest set er udtryk for ét og samme fænomen, idet begge begreber traditionelt opfattes som udtryk for det modsatte af talers egentlige intention – dog med den forskel at sarkasme almindeligvis bruges for at give kritik eller endog fornærme, således at sarkasme ofte vil blive anvendt med det formål at irettesætte modtager. Ironi derimod anvendes i en langt bredere forstand og kan bruges både med positive og negative hensigter.

Endelig spiller register og genre også ind. Her består problemet i at finde ud af hvorvidt der eksisterer genrer hvor ironi anvendes helt naturligt som et særligt stiltræk? Er fx politiske taler særligt velegnede til anvendelse af ironi som manipulatorisk træk? Er den pædagogiske situation mellem lærer og elev influeret af ironien brugt som manifestation af magt? Og i disse tilfælde er der da tale om en særlig form for (ondskabsfuld) ironi i modsætning til den drillende og spøgefulde ironi som kræver en særlig form for intimitet mellem afsender og modtager? Med andre ord, i hvilket omfang har genre og register indflydelse på særlige former af ironi?

Det er nogle af de problemer, vi er stødt på i vores søgen efter en generel beskrivelse af ironi som fanger det hele. I første omgang er det dog, som nævnt indledningsvist, vores hensigt primært at fokusere på ironiens udsigelsessproglige karakteristika, hvilket vi vil gøre med en lille oversigt over nogle udvalgte udsigelsessproglige tilgange¹.

1. Vi kunne have inddraget langt flere teoretiske fremstillinger der behandler ironi, således fx Herbert H. Clark (1984) og Salvatore Attardo (2007), m.fl., men har valgt her at fokusere på beskrivelser som primært har en udsigelseslingvistisk tilgang.

3. Nogle udsigelsessproglige analyser af ironi

Vores ærinde med denne lille forskningsoversigt er primært at lægge fokus på nogle nyere udsigelsesteoretiske tilgange til ironi. Ironi som udsigelsesfænomen er dog ikke uproblematisk, for er ironi som udsigelse udelukkende et spørgsmål der kan reduceres til at være hjemmehørende på *langue*-niveau, eller bør det snarere betragtes som et fænomen der bør eller kun kan behandles på *parole*-niveau og følgelig som et rent pragmatisk fænomen der bl.a. markerer et brud på Grice's kvalitetsmaksime?

Det er først i 1960'erne at man inden for lingvistikken for alvor begynder at interessere sig for ironi således som det forankres og manifesterer sig i sproget. Det er dog stadig den retoriske definition på ironi der er udgangspunkt for de fleste sproglige analyser, dvs. en definition i henhold til hvilken ironi består i at sige det modsatte af hvad man mener – og altså som det modsatte af hvad der bogstaveligt talt ytres, som fx i (1):

- (1) (efter at Marie lige har fornærmet en anden person):
Marie er altid så høflig

I dette eksempel er der to mulige læsninger, en bogstavelig og en ironisk/antifrase:

- (2) a. Marie er altid så høflig. (den bogstavelige)
b. Marie er altid taktløs. (antifrase)

I eksempel (3) er der ikke nogen form for modsætning mellem den kontekstuelle situation og ytringen:

- (3) (efter en dag med heldagsregn)
Har du husket at vande haven?

Ytringen kan kun tolkes som ironisk hvis modtager ved at afsenders ytring er en kommentar der står i modsætning til den faktiske situation og at afsender forholder sig spøgefuldt hertil. Det betyder formodentligt at en teori om ironi som ikke inddrager konteksten og eventuelle ekstratekstuelle elementer vanskeligt kan indfange ironiens væsen (jf. Grice der hævder at overført betydning kun kan være pragmatisk funderet).

3.1. Dan Sperber & Deirdre Wilson : *The Mention-Use Distinction*

Dan Sperber og Deirdre Wilsons tilgang (1986, 1992) til ironi er først og fremmest pragmatisk idet de som udgangspunkt anser den klassiske retoriske beskrivelse af ironi som værende lettere problematisk, eftersom ironi langt fra altid kommunikerer antifrase; således nævner de fx ironiske underdrivelser, anvendelse af ironiske interjektioner, m.m.

Ifølge Sperber og Wilson er enhver ytring en fortolkning af en idé eller mening som afsender ønsker at kommunikere. Men den fremførte idé eller mening kan lige såvel være en repræsentation eller et 'ekko' af en andens mening; men denne anden behøver ikke at være en eksplicit tilstedeværende person. Det afsender udsiger kan enten være en beskrivelse eller en gengivelse, alt afhængig af om han forsøger at repræsentere verden eller om han fortolker – og hvis dette sidste er tilfældet, er der intet der tilsiger at afsender reproducerer nøjagtigt hvad en anden måtte have sagt, ment eller tænkt.

De baserer deres opfattelse af ironi på hvad de kalder *mention* ('omtale') og *use* ('brug'). Er en ytring 'mentioned', er der tale om gengivelse af hvad en anden har sagt. Det vil med andre ord sige at indirekte citater kan analyseres som 'mention', hvilket er en vigtig pointe, da ironi hos Sperber og Wilson opfattes som et eksempel på indirekte citat, eller i deres terminologi som et 'ekko'. Sådanne ekko-ytringer med ironisk indhold dækker over en lang række forskellige holdninger, såvel positive som negative, men under alle omstændigheder som udtryk for afsenders misbilligelse i forhold til den ytring han gengiver. Ironi er dog ikke nødvendigvis et spørgsmål om antifrase, men derimod om en form for gentagelse der giver afsender mulighed for at gengive en tidligere fremsagt ytring i form af et ekko. Ironi er altså en slags implicit gentagelse hvis formål for afsender er at udvise en afvigende holdning eller uenighed i forhold til opfattelsen hos den person der er 'skydeskive' for den ironiske ytring. Der spilles herved på en relation mellem afsenders tanke og en andens tanke (1989: 364).

Ikke alle ekko-ytringer er lige let genkendelige. Det afsender udtrykker, behøver ikke at have været eksplicit udtrykt eller kunne tillægges nogen specifik person eller noget alment kendt, således som forfatterne viser med et eksempel hvor en person står foran et butiksvindue med udstillede rædselsfulde porcelænsfigurer og udbryder: "Jeg **må** simpelthen eje en af dem!"

Her er det ikke en bestemt andens ønske der refereres og fortolkes, men derimod en fortolkning og gengivelse af et ønske som afsender tror nogen må have – og som han tager afstand fra; det er dog ikke blot en afvisning, men det er også et spørgsmål om at lave sjov og gøre grin med den tænkte/ imaginære afsender. Også sådanne eksempler vil have den omtalte ekko-effekt.

Genkendelsen af sproglig ironi og hvad der kommunikeres er afhængig af en form for interaktion mellem ytringens sproglige form, det kognitive fællesskab mellem afsender og modtager, relevansprincippet og konsistens. En læsning af eksempel (3) ‘Har du husket at vande haven?’ som værende ironisk kan i henhold til Sperber & Wilson udelukkende forklares ved at det angiver en ytring som ikke passer ind i den givne kontekst og som dermed fortæller at afsender distancerer sig fra ytringens indhold. Kun hvis modtager ved at afsenders ytring er ‘falsk’, kan ytringen tolkes som ironisk.

3.2. Alain Berrendonner og ‘le faux naïf’s dobbeltspil

I Alain Berrendonnens artikel fra 2002 *Portrait de l'énonciateur en faux naïf* beskrives ironi som en figur hvor der udover det sproglige materiale som fx referentielle instrukser, meta-kommunikative elementer som konnektorer o.l., indgår en lang række ikke-sproglige indicier, som fx intonation, gestik, mimik, referencer, osv. På skrift er der selvfølgelig ikke så mange af disse elementer til stede, fx indgår gestik og mimik ikke; prosodi kan indgå, men kun i form af eventuel tegnsætning. Da der indgår langt mere end det sproglige materiale, er spørgsmålet for Berrendonner således hvordan eller om man kan afgøre hvordan alle disse elementer interfererer med henblik på at afkode ironi.

Ifølge Berrendonner er der tale om et ‘dobbelt spil’ eller en dobbelt udsigelse som i første omgang hindrer modtager i at nå frem til en korrekt afkodning af afsenders ytring. Det dobbelte spil kombinerer i én og samme udsigelse nogle indicier der muliggør nogle divergerende, kontradiktoriske inferenser, hvorved modtager lades eller kan lades i tvivl om afsenders intention. Afsender hindrer med andre ord modtager i at afgøre hvilken af to mulige, modsatrettede eller konkurrerende, hypoteser han skal anvende i sin afkodning af afsenders ytring. Det vanskelige i denne afkodning består i at de indicier der er til stede samtidigt kan føre til divergerende konklusioner og følgelig kan gøre det (umiddelbart) umuligt for modtager at beslutte hvilken af de to konkurrerende hypoteser han skal vælge med henblik på sin afkodning. Udsigelsen er altså tvetydig,

netop på grund af det dobbelte spil som har at gøre med det billede afsender giver af sig selv i ytringsøjeblikket.

Ifølge Berrendonner består en tvetydig (dobbelt) udsigelse i at der findes en kontradiktorisk relation mellem to samtidigt udtrykte indicier. Det er dog ikke en tilstrækkelig betingelse, da ikke al tvetydighed er udtryk for en dobbelt udsigelse: Den enkleste måde at udtrykke noget kontradiktorisk i én og samme ytring er at inkorporere to uforenelige informationer eksplicit i ytringen, men det er selvfølgelig ikke tilstrækkeligt blot at sige *ja* og *nej* el. lign. for at skabe en virkning der spiller på dobbelt udsigelse. To betingelser må være til stede samtidigt for at skabe en sådan effekt. For det første må modsætningen være af polyfon art, forstået således at de to udsigelser må kunne tillægges to forskellige instanser/synspunkter; for det andet skal de to synspunkter kunne forenes i én og samme afsender hvorved de udgør to samtidigt udtrykte facetter af ham.

I talt sprog har afsender mulighed for at gøre brug af de to former for indicier, henholdsvis det sproglige og det ikke-sproglige samtidigt. Det resulterer i en polyfon tolkning hvor det ikke-sproglige tillægges en 'oprigtig' instans mens det verbale hidrører fra en i Berrendonnens terminologi 'hyklerisk' upålidelig instans. Men begge forenes i den samme afsender og herved opstår ironien som det illustreres i eksempel (4):

- (4) Ce que j'aime chez elle, c'est ses grands yeux bleus (+ gestus med hænderne der aftenner hendes bryster).
(‘Det jeg kan lide ved hende, er hendes store blå øjne.’)

Hos Berrendonner er ironi ikke en retorisk figur, men snarere et semiotisk fænomen som gælder for en række figurer hvor afsender som en *faux naïf* skaber et dobbelt spil hvorved modtager holdes hen i usikkerhed hvad angår den umiddelbare tolkning af afsenders intention.

3.3. Jacques Bres og ironi som dialog

For Jacques Bres, der udelukkende beskæftiger sig med sproglig ironi, er ironi et dialogisk forankret fænomen der hviler på interaktionen mellem to diskurser, dvs. den ironiserende taler og den person der er skydeskive for ironien. Hans tilgang er inspireret af Bahktin der siger at i ironien høres altid to stemmer, henholdsvis den stemme der siger noget oprigtigt og den stemme der parodierer.

I en dialogisk ytring som “Oui, la santé coûte cher.” (‘Ja, et godt helbred koster dyrt’) høres der to stemmer (*voix*); der er en intern dialog til stede mellem to udsigelser, en udsigelseshandling (E) som interagerer/dialogiserer med en anden udsigelseshandling (e). Interaktionen mellem de to udsigelser foregår i form af en indlejring af den anden udsigelse i den første, som kan være markeret eksplicit – her ved *oui*, eller som kan være implicit og kun kan infereres fra ko- eller kontekst, hvilket gælder for den ironiske ytring.

I Bres’ tilgang til analyse af en dialogisk ytring skelnes mellem to parametre: 1) den indlejrende udsigelse (der består af ytring [E], locuteur L_1 , allocutaire A_1 og énonciateur E_1 samt af udsigelsestidspunktet T_0) og den indlejrede ytring (der består af [e], l_1 , a_1 , e_1 og t_0). Disse to udsigelser, der er i dialog, står i et hierarkisk afhængighedsforhold til hinanden. Den dialogiske ytring lader to ‘stemmer’ komme til orde og imellem disse to stemmer finder en implicit intern dialog sted – dialogen foregår i samspil med en tidligere udsigelse som kan være direkte forudgående og være eksplicit markeret eller være implicit og kun mulig at inferere fra ko- eller kontekst.

Spørgsmålet i denne tilgang er bl.a. at finde ud af hvorved ironi som dialogisk fænomen adskiller sig fra andre dialogiske fænomener.

Bres opstiller tre områder som karakteriser ironi:

- 1) Det implicitte i den dialogiske interaktion
Det implicitte i interaktionen mellem de to ytringer [E] og [e] er obligatorisk for at kunne tale om ironi.
- 2) Den ko(n)tekstuelle uoverensstemmelse
Den ironiske udsigelse skal indeholde en uoverensstemmelse enten mellem ytringen og dens kontekst eller mellem ytringen og dens ko-tekst. Den ironiske ytring udtrykker altså noget modsat eller kontradiktorisk i forhold til fx situationen, jf. et prototypisk eksempel som “Jeg synes, jeg mærkede et par dråber” ytret under et voldsomt regnskyl. Uoverensstemmelsen er nødvendig, men ikke tilstrækkelig for så vidt man sagtens kan finde sådanne i andre typer ytringer, fx barnet der påstår ikke at have spist chokolade selv om det har chokolade i hele ansigtet o.l.

3) Udsigelsespil

Endelig skal afsender **spille** på anvendelsen af ironi – han skal lade som om det er ham der er ‘énonciateur’ (E_1) af den ironiske ytring samtidig med at han lader forstå at han reelt set kun er en ‘maske’, fordi bag ytringen E_1 findes en anden ytring e_1 . Den uoverensstemmelse der eksisterer mellem ytringen og virkeligheden medfører at han ifører sig en andens stemme og påtager sig dennes diskurs. Denne mekanisme, hævder Bres, er absolut nødvendig for at man kan afkode ytringen som ironisk.

Sammenfattende for Bres’ dialogiske tilgang til ironi er at den ironiske ytring interagerer med en forudgående ytring og det er derved det dialogiske opstår. Det betyder at Bres arbejder med tre typer ironi. For det første en form for ironi hvor der er tale om interaktion med modtagers diskurs; for det andet ironi som et interdiskursivt fænomen hvor der interageres med en tredjes ytring og endelig ironi som et autodialogisk fænomen hvor afsender går i dialog med sin egen ytring, dvs. selvironi. Det betyder at målet for ironien kan være modtager, hvilket er tilfældet hvor ironi anvendes i reelle dialogiske situationer; der kan være tale om en tredje, hvilket ofte er tilfældet i monologiske situationer, fx i litteraturen eller endelig kan ironien være rettet mod afsender selv. I denne sidste situation er der tale om at afsender så at sige spalter sig i to for derved at gøre grin med/ironisere over sin egen diskurs.

4. Polyfonianalyse af ironi

Det synes klart at fremgå af de forskellige ironianalyser vi har omtalt at ironi er et udpræget polyfonifænomen. Ironi bygger altid på den samtidige tilstedeværelse af flere forskellige synspunkter, hvoraf de direkte fremstillede præsenteres som noget afsender tager afstand fra. Det er derfor oplagt at forsøge at foretage en polyfonianalyse af ironi. Vi vil her foreslå en analyse inden for rammerne af ScaPoLine (den skandinaviske polyfoniteori). Denne analyse er kraftigt inspireret af Oswald Ducrots analyser ligesom teorien i det hele taget bygger videre på Ducrots arbejde.

For os er ironi knyttet direkte til interpretationsprocessen; det er en pragmatisk betydning (fransk *effet de sens*) der opstår under selve udsigelsesprocessen. For at ironien skal kunne opstå er tilstedeværelsen af særlige ironiindicer helt afgørende. Det er måske oplagt; men os bekendt har man sjældent beskæfti-

get sig systematisk med dette aspekt. Vi vil derfor først se nærmere på disse indici i et forsøg på at påvise sammenhænge mellem typen af indici og de forskellige ironilæsninger de giver anledning til, for derefter at skitsere en polyfonianalyse af arten og funktionen af de forskellige faktorer der i samspil giver anledning til at ironien opstår.

4.1. *ScaPoLine*

Allerførst vil vi dog kort præsentere de væsentligste elementer af ScaPoLine. Helt afgørende i teorien er den idé at polyfonilæsninger af ytringer kan være kodet i det sproglige materiale. Som en konsekvens heraf skelner vi mellem på den ene side *polyfonikonfigurationen*, der er den polyfonibetydning ytringer formidler, og på den anden side *polyfonistrukturen*, der er dannet af den mængde instruktioner som det sproglige materiale giver vedrørende polyfonikonfigurationen. Konfigurationen er således en del af vore data, medens polyfonistrukturen er resultatet af de teoriinterne forklaringshypoteser vi opstiller.

Polyfonikonfigurationen består af fire basale elementer:

LOC er et billede af afsender i hans egenskab som konstruktør af udsigelsen og dermed af dens betydning. Det er dermed også LOC der konstruerer polyfonikonfigurationen som han selv er en del af.

Synspunkterne (spkt) er semantiske størrelser der har en synspunktsholder.

Diskursindividerne (DI) er semantiske størrelser der kan fungere som synspunktsholdere og dermed tage ansvaret for et synspunkt. LOC konstruerer DI'erne som billeder af diskursreferenterne.

DS-relationerne præciserer hvilken type relation **DI** har til **Spkt** (tager ansvaret, afviser osv.).

LOC kan konstruere DI'erne som det passer ham, hvad enten det drejer sig om billeder af modtager af tredjeperson eller endda af ham selv. Det der er vigtigt for vores analyse er at LOC kan konstruere forskellige billeder af sig selv. Grundlæggende kan der således skelnes mellem to forskellige billeder af afsender som DI:

Ytringsafsender (a_0) er et billede af LOC i selve udsigelsessituationen.

Hans eneste egenskab er at være ansvarlig for selve udsigelsesprocessen.

Tekstafsender (A) er et billede af LOC med alle de egenskaber der skal til for at skabe en "hel" aktør.

Denne mulighed som afsender har for at konstruere forskellige billeder af sin egen deltagelse i betydningsdannelsen er afgørende for forståelsen af hvorledes ironi kan opstå; men før vi ser nærmere på det må vi præsentere to vigtige regler som ScaPoLine opstiller:

Regel 1: Et udtryk med *vist betydning* (UV) er knyttet til et synspunkt som **ytringsafsender** er ansvarlig for.

Der er her tale om vist betydning i Wittgensteins forstand, hvor vist betydning modsat sagt betydning ikke kan være genstand for diskussion. Således kan man *vide* smerte ved at sige “*av!*” og *sige* smerten ved at sige “*det gør ondt!*”. Kun den sidste præsentationsform kan kommenteres. Man kan fx sige “Det gør ikke ondt”; men man kan ikke sige fx “ikke-av!”.

Regel 2: Ytringsafsender (a_0) er altid ansvarlig for (mindst) et af ytringens synspunkter. Hvis polyfonistrukturen er hierarkisk, er a_0 ansvarlig for det øverste synspunkt i strukturen.

Denne regel kræver en forklaring. Ofte præsenterer en ytring flere synspunkter der er hierarkisk ordnet således at et lavere synspunkt indgår som element i et højere. Polyfonistrukturen som vi finder i forbindelse med nægtelsen er et typisk eksempel:

- (5) Denne væg er ikke hvid.
 spkt₁: ‘denne væg er hvid’
 spkt₂: ‘spkt₁ er forkert’

Som det ses, er spkt₂ hierarkisk overordnet spkt₁, og helt i overensstemmelse med Regel 2 er afsender da også ansvarlig for spkt₂.

4.2. ScaPoLine og sproglig ironi

Ironiske ytringer modsiger tilsyneladende direkte Regel 2 og udgør således en stor udfordring for hele ScaPoLineteorien. Denne modsigelse er imidlertid kun tilsyneladende, for alt det underfundige – hele kunsten – ved ironi ligger netop i at LOC præsenterer et synspunkt som sit eget samtidig med at han betragter det som absurd. Det er derfor ironien kræver tilstedeværelsen af indicier der lader modtager forstå at afsender betragter sit eget synspunkt som tåbeligt. Hvis modtager ikke afdækker indicierne, fanger han ikke ironien.

Før vi ser nærmere på disse indicier, vil vi imidlertid forsøge at gøre rede for den fortolkningsmekanisme der ligger bag *ironiafledningen*. LOC konstruerer ved hjælp af den sproglige form et billede af sig selv *hic et nunc* som ansvarlig for et synspunkt som han samtidig tager afstand fra. Vi vil sige at han konstruerer en *falsk ytringsafsender*, en bedrager, som han afslører ved hjælp af forskellige indicier. Sagt på en anden måde, så kan LOC ironisere ved at konstruere en falsk ytringsafsender, hvilket han gør ved at lade sin udsigelse ledsage af indicier der *viser* (i Wittgensteins forstand) at ytringsafsender (a_0) har et synspunkt som LOC selv finder absurd. Ifølge denne beskrivelse opstår ironien som *afsenderversionen* som denne er defineret af Nølle (1994:49). Afsenderversionen er en sekundær semantisk artikulation der overlejrer den primære² og som afsender kan udføre ved paralingvistiske midler som mimik, gestus, intonation osv. med henblik på at vejlede tolkningen.

4.3. *Indicier*

Lad os nu se nærmere på de indicier afsender kan anvende for at udløse en ironiafledning. Eftersom de bidrager til afsenderversionen, er de altid tæt forbundet med den konkrete udsigelsessituation. Man kan skelne mellem (mindst) fem forskellige typer indicier der kan kombineres og som ofte overlejrer hinanden:

- Særlige sproglige former
- Konteksten (den tekstuelle kontekst)
- Paralingvistiske fænomener
- (Formodet) fælles viden
- Diskursgenre / situationstype

Der er næppe mange sproglige former der i sig selv er ironiske. Nogle kandidater kunne måske være de former Ducrot (2010) kalder “ironipolariteter”. Som eksempel giver han *petit saint* der nok altid benyttes om en skinhellig person. På dansk kunne et eksempel som *Her går det godt!*, som ofte bruges i en situation hvor det netop ikke går så godt, måske kandidere til at være en sådan ironipolaritet? I langt de fleste tilfælde er der dog nok snarere tale om at sproglige former kan *fremme* en ironilæsning uden ligefrem at fremprovokere

2. Jf. de generelle analyser af humor og navnlig incongruity-teoriene som netop kræver en form for uforenelighed mellem de to forskellige artikulationer.

den. Sådanne sproglige størrelser vil vi kalde **ironifremmere**. Eksempler her kan være værdiladede adjektiver eller brugen af ord der betegner en ekstrem (overdreven!) grad. Ironifremmere har en særlig interesse for analysen af sproglig ironi, og i næste afsnit vil vi se nærmere på de problemer de rejser for oversættelse.

Meget ofte – ikke mindst i litterære tekster – er det koteksten der ved at introducere et absurd ræsonnement er ansvarlig for ironien. I sin roman *Madame Bovary* anvender Gustave Flaubert hyppigt denne teknik for at ironisere over hovedpersonen Emma som han lader ræsonnere ved hjælp af en åbenlyst naiv logik.

De paralingvistiske fænomener er naturligvis især hyppige i det talte sprog, men der findes også spor af dem i skriften hvor forfatteren kan betjene sig af tegnsætning og af typografi for at angive dem.

(Formodet) fælles viden kan manifestere sig på mange forskellige måder. Det er især denne type indicier der ofte ikke fanges af modtager som således ikke forstår ironien. Vi kender alle den ubehagelige situation hvor man forsøger at være ironisk men misforstås. Sådanne misforståelser opstår især når den (formodede) fælles viden er det eneste indicium. Det kan dreje sig om alle mulige typer “viden” lige fra kendsgerninger der kun kendes af de involverede parter til “opfattelser” der deles af et helt samfund. Ducrot (1984) giver som eksempel et klassisk Boileau-citat: “Quinault est un Virgile” (‘Quinault er en Virgil’). I Boileaus samtid vidste de litterære kredse udmærket at Boileau, trods Quinaults popularitet, betragtede ham som talentløs. Samtidig betragtedes Virgil som apoteosen af en poet, altså som repræsenterende den ekstreme grad af poetisk talent, så ironien var åbenlys for de indforståede.

4.4. Ironiens skydeskive og tone

En illustration af det femte indicium kræver nok en nærmere analyse af nogle konkrete eksempler, og nedenfor (4.5) vil vi derfor give et eksempel der er hentet fra en analyse af Ducrots tekster³. Først må vi dog se nærmere på et helt

3. Ducrot er nemlig en forfatter der i forbløffende høj grad anvender denne form for ironi i sine sprogvidenskabelige tekster.

centralt spørgsmål der rejser sig i ethvert studium af ironi: Hvorfor benytter man sig af en så kompliceret strategi som ironi når man oven i købet dermed risikerer at ens budskab misforstås? Den beskrivelse vi hidtil har foreslået svarer næppe på dette spørgsmål. Der må være noget mere. Og det er der! Man ironiserer nemlig altid **om** nogen eller noget. Ironien synes altid at tjene til at tegne et mere eller mindre latterligt billede af en eller anden eller et eller andet. Det er **ironiens skydeskive**. Ironien kan være ondskabsfuld og den kan være kærlig – det er **ironiens tone** – alle grader eksisterer; men den har altid en nuance af latterliggørelse. Ironiens skydeskive kan være modtager, en tredjeperson eller en almindelig udbredt opfattelse, og den kan sågar være en selv (selvironi). Ja, den kan endda være begivenheder eller forhold som fx vejret⁴. Hvordan kan man forklare og beskrive dette væsentlige aspekt ved ironien? Skydeskiven ser ud til at kunne angives på flere forskellige måder. I Ducrots eksempel med Boileau var der kun et synspunkt som a_0 ifølge ytringen selv er ansvarlig for; men afsenderversionen dikterer os at det drejer sig om en falsk a_0 , en bedrager. Det er en fremmed der har forkædet sig som a_0 . Ved at præsentere denne fremmedes synspunkt som absurd eller latterligt gør LOC ham til skydeskive for ironien. LOC latterliggør ham.

Nedenstående eksempel illustrerer en anden fremgangsmåde:

(6) Sig mig hvad jeg spiste til morgenmad, **for** du ved **jo** alt!

De to understregede småord er begge Udtryk med Vist betydning (UV'er) og de synspunkter de formidler er derfor begge ytringsafsenders (a_0 's). **For** angiver en årsagssammenhæng der er fundet ved et ræsonnement, og **jo** indicerer at synspunktet som ordet ledsager er modtagers. LOC konstruerer således et billede af modtager som en der giver udtryk for at mene at han ved alt, og han lader a_0 benytte dette åbenlyst absurde synspunkt i sit ræsonnement. Dermed bliver ræsonnementet absurd, og med mindre tilhøreren tror at afsender virkelig er småskør og tror på at modtager ved alt, er det klart at der er tale om en falsk a_0 , en bedrager. Indiciet er altså det åbenlyst tåbelige ræsonnement og skydeskiven er modtager, fordi det er ham der tillægges det absurde synspunkt. Ironiens tone afhænger derimod af andre elementer i situationen, nok især af forholdet mellem afsender og modtager.

4. Vejret synes faktisk at være en populær skydeskive for danskeres ironi ©.

4.5. *Et eksempel*

Lad os til sidst se på et enkelt eksempel der illustrerer at genren også kan fungere som ironiindicium.

- (7) **Pour ne pas me fatiguer**, je prendrai l'exemple le plus usé qui soit. Imaginons un énoncé de la phrase *Pierre a cessé de fumer*. (Ducrot 1978 : 33 ; 1984 : 33)

‘For ikke at trætte mig selv tager jeg det mest brugte eksempel der findes. Lad os forestille os ytringen af sætningen *Pierre er holdt op med at ryge*’.

Dette eksempel er taget fra en tekst som Ducrot har publiceret to gange, nemlig først i nogle akter og derefter i en artikelsamling. I den anden udgave har han ofte ændret teksten lidt; men det valgte tekststykke er identisk i de to versioner. Der er således ingen tvivl om at ironien er helt bevidst. I stedet for at benytte den normative vending som man normalt ser i sprogvidenskabelige tekster, nemlig “for at lette fremstillingen”, skriver Ducrot “for ikke at trætte mig selv”. Dermed kommer han til at fremstille sig selv som en helt almindelig person der ikke er vant til at skrive denne type tekster og som tænker mere på at slippe let over arbejdet end på at udføre det ordentligt. Samtidig antyder han imidlertid at han eksplicit formulerer det som lingvisten i virkeligheden tænker når han skriver “for at lette fremstillingen”. Indiciet på ironi er altså genreafvigelse og allusionen til den normative udtryksmåde. Det drejer sig om en slags implicit genformulering. Tonen er (venligt) spottende; men i betragtning af konteksten er det samtidig med et strejf af selvironi.

5. Oversættelse af *ironifremmere*

Vi har i ovenstående hævdet at forskellige former for indicier, lige fra særlige sproglige former til selve diskurstypen og den kontekstuelle situation, kan medvirke til at fremme en ironisk læsning af en ytring. Da vi her primært er interesseret i dansk og fransk, er det nærliggende at se på om der i de to sprog anvendes ironi med identiske virkemidler og om man genfinder de samme typer af sproglige ironifremmende indicier.

Det er en udbredt opfattelse at danskere i vidt omfang anvender (selv)ironi i alle situationer, mens franskmænd ikke karakteriseres som værende syndeligt ironiske i deres omgangstone. Sådanne forskelle afspejles i anvendelsen og fortolkningen af ironi i de to kulturer. Hvorvidt danskere er mere ironisk

anlagte end franskmænd eller om franskmænd ikke forstår at tolke ironi er et spørgsmål som det ikke er umiddelbart relevant at komme ind på her.

Hvad der dog er nok så interessant for nærværende undersøgelse er at finde ud om danskere og franskmænd sprogligt **koder** ironi på samme måde eller om vi kan aflæse forskellige sproglige indicier i de to sprog. Vi vil derfor i det følgende se ganske kort på hvorledes man kan oversætte nogle danske eksempler på nogle, efter vores opfattelse, sproglige ironifremmere.

Dansk og fransk adskiller sig typologisk fra hinanden på flere områder; således er dansk karakteriseret ved at anvende en lang række partikler, som fx *da*, *dog*, *endelig*, *jo*, *vel*, *nok*, og mange flere. En del af disse partikler mener vi anvendes som sproglige indicier på ironi, altså som ironifremmere. De forekommer ofte i dialoger og markerer i nogle tilfælde en fælles baggrundsviden hvorved de peger på en gensidig forforståelse eller indforståethed mellem afsender og modtager. Ved anvendelse af sådanne partikler understreges det fortrolige fællesskab som ser ud til at være en forudsætning for at afsenders intenderede ironi kan afkodes korrekt af modtager.

Vi vil i det følgende se lidt nærmere på nogle ganske få eksempler på mulige ironifremmere på dansk og undersøge hvorledes de kan oversættes til fransk med bevarelse af den ironiske effekt. En dialogisk partikel som *da* kan med polyfont indhold være et eksempel på en ironifremmer, hvis den situationelle kontekst i øvrigt bereder en ironisk tolkning. I eksemplerne (8) og (9) nedenfor kan vi forestille os en situation hvor modtager er ved at tage endnu et stort stykke kage, hvilket afsender ikke ganske billiger.

- (8) Du skal **da endelig** forsyne dig
 (9) Du skal **da ikke** holde dig tilbage.

I en bogstavelig afkodning af ytringerne i (8) og (9) opfordrer afsender modtager til at tage endnu et stykke kage, dvs. afsender præsenterer det eksplicit udtrykte synspunkt (opfordringen til at 'forsyne sig' eller 'ikke holde sig tilbage') som et synspunkt han står inde for. Ifølge Hansen og Heltoft (2011:1053) "markerer *da* et modsynspunkt som den talende forholder sig til gennem sin ytring". Dette modsynspunkt kunne her være at taler forudser at modtager forventer at taler ikke billiger handlingen og at taler altså vil annullere den forventning. I en ironisk læsning af partiklen tjener *da* netop til at aktualisere og på ironisk

vis bekræfte denne forventning. Kombineres *da* med andre partikler som fx *endelig* i (8), og med negationen *ikke* som i (9) bliver dette dobbelte polyfone spil helt evident⁵.

Indeholdt ytringen alene partiklen *endelig* som i eksempel (8a):

(8a) Du skal **endelig** forsyne dig.

ville ytringen forstås som en opfordring fra afsender til modtager om at 'forsyne sig', dvs. tage endnu et stykke kage. Afsender viser således med sin anvendelse af *endelig* at han opfordrer modtager til at udføre handlingen samtidig med at han præsenterer synspunktet som sit eget.

Kombineres *endelig* med *da* som i (8) bliver tolkningen en anden idet *da*, som vi så, introducerer et modsynspunkt der bliver genstand for den ironiske kommentar. I eksemplerne (8) og (9) synes *da* altså at "imødegå ikke formulerede men potentielle modsynspunkter eller holdninger. I denne funktion bliver adverbiet fatisk – og mere præcist – konfliktdæmpende." (Hansen og Heltoft 2011: 1057). Denne funktion synes vigtig for at kunne tolke ytringen som ironisk, idet afsender netop forholder sig kritisk til den direkte opfordring, dvs. til at modtager skal 'forsyne sig'. Afsenders afstandtagen til den opfordring der tillægges ytringen indeholdende partiklen *endelig* markeres således ved anvendelsen af partiklen *da* med polyfont indhold.

I eksempel (10) har vi en situation hvor modtager tager et meget lille stykke kage hvilket afsender kommenterer og forholder sig spøgefuldt ironisk til. Her er negationen kombineret med de dialogiske partikler *da* og *nu*. Ifølge Hansen og Heltoft (2011: 1056) er *nu* "mindre ansigtskrænkende [...] i konteksten end *da*". Det tyder på at den ironiske effekt i eksempel (10) mildnes ved tilstedeværelsen af partiklen *nu* og at afsenders ironi hermed kan opfattes som en slags venligt og kærligt drilleri i forhold til modtagers adfærd:

(10) **Nu** skal du **da ikke** forspise dig.

5. Det polyfone spil er dobbelt fordi *da* i sig selv er polyfon og ironien også er det. Vi går i øvrigt ikke ind i en meget detaljeret polyfon analyse af partiklerne *da* og *endelig* da vi her primært er interesseret i at påvise deres potentiale som ironifremmere set i et oversættelsesmæssigt perspektiv.

Anvendelse af sådanne dialogiske partikler på dansk bevirker at afsender giver et signal til modtager om at hans ytring ikke skal tages for pålydende, men at han gengiver en holdning som han ikke selv står inde for og som han tager afstand fra.

Men hvordan vil sådanne eksempler kunne oversættes til fransk som er et sprog hvor sådanne partikler ikke findes i så stort omfang som på dansk? Er der mulighed for at finde lignende sproglige indicier? En mulig oversættelse af de tre eksempler (8)-(10) kunne være som i (11), (12) og (13):

- (11) Ne te gêne pas !
(‘Du skal ikke genere dig’)
- (12) Il (ne) faut pas exagérer!
(‘Man må ikke overdrive’)
- (13) (Franchement,) Tu exagères !
(‘(Helt ærligt) Du overdriver’)

Vi genfinder anvendelsen af negationen i eksempel (11)’s imperativ samt i (12) der ligeledes angiver en direktiv sproghandling; men der er ingen dialogiske partikler der som på dansk kan signalere ytringens ironi. Det der dog fremmer den ironiske læsning af (11) er at der her sker et brud på sproghandlingens vellykkethedsbetingelser idet det ikke giver mening at opfordre modtager til at gøre noget som han allerede er i gang med at gøre. Vores konklusion er derfor at man på fransk ikke har samme sproglige instrukser til rådighed, men at den ironiske læsning fremkommer via den konkrete situation, fx ved hjælp af intonation og mimik som derved får en langt mere fremtrædende rolle som ironifremmer på fransk idet alle tre eksempler også kan modtage en ‘bogstavelig’ læsning, nøjagtigt som det i øvrigt også er tilfældet med de danske eksempler hvis modtager ikke er i stand til at afkode afsenders ironiske intention.

Ud fra disse meget få eksempler kunne noget tyde på at dansk kan anvende nogle sproglige instrukser for at fremme en ironisk læsning af en given ytring, mens fransk gør brug af andre – typisk paralingvistiske – instrukser. Dansk og fransk ser altså ud til at opføre sig forskelligt og er eksempler på forskellige

supertyper, hvilket bl.a. er påvist af Durst-Andersen⁶ (2007), som i sin sprogteori taler om tre forskellige sproglige supertyper. Her karakteriseres dansk som et såkaldt *modtagerorienteret* sprog hvor *grundstemmen* er modtageres stemme. Det betyder at “Outputstrukturen i dansk er versioneret til modtager så han selv kan gå videre for at finde situationerne bag de informationer som sproget har hjulpet ham med.” (2007:178). Fransk derimod, er i henhold til Durst-Andersens teori et såkaldt *virkelighedsorienteret sprog* som ikke har disse muligheder. Her er det virkeligheden, altså den konkrete situation, som ytringen afspejler.

6. Afrunding

Ironi er et af de mest fascinerende aspekter af menneskelig kommunikation og har også som fænomen optaget mennesket lige siden det begyndte at fundere over sin egen sproglige ageren. I denne artikel har vi taget det første lille skridt i forbindelse med et større multidisciplinært ironiprojekt som vi har påbegyndt sammen med en række kolleger fra Aarhus Universitet. Tanken er på længere sigt at finde frem til en beskrivelse der kan favne ironien i alle dens forskellige klædedragter og funktioner.

Ironi tjener mange herrer, men er i det væsentlige knyttet til menneskets sprog, omend den også spiller på mange andre fænomener der støder til i kommunikationssituationen. Vi har her koncentreret os om sproglig ironi og har foreslået en udsigelsesteoretisk beskrivelse af dens kodning i selve den sproglige form. Dette er kun et lille, men et overordentligt væsentligt aspekt i beskrivelsen af fænomenet. En fortolkning af sproglige ironifremmere og andre af ironiens sproglige virkemidler kan medvirke til at understøtte undersøgelser af ironiens anvendelse inden for en lang række andre områder. Således kan ikke mindst litteratur- og oversættelsesstudier gøre brug af konkrete sproglige indicier der kan lette afkodningen af ironien i fortolkningen af teksterne.

Vi håber her at have skabt et lille udgangspunkt for det netop påbegyndte ironistikprojekt; men som det er fremgået klart af denne beskrivelse af sproglig ironi er der stadig mange aspekter som skal undersøges nærmere. Det er vores forhåbning at de mange forskellige tilgange som det er planlagt at bringe

6. Tak til Per Durst-Andersen som gjorde os opmærksom på det potentiale hans sprogteori byder på i denne sammenhæng.

sammen kan berige og inspirere hverandre og samlet bidrage til en måske ny og bedre forståelse af dette utrolige kommunikationsmiddel ironien er og som kun mennesket besidder.

Henvisninger

- Amossy, R. (2003). Les fonctions argumentatives de l'ironie balzacienne. i E. Bordas (red.) *Les ironies balzaciennes*, Saint-Cyr sur Loire: Pirot, 143-154.
- Aristoteles, *Etikken*. Oversat og udgivet af S. Porsborg, 2000. Frederiksberg: Det lille forlag.
- Aristoteles, *Retorik*. Oversat med introduktion af T. Hastrup, 2002. København: Museum Tusulanum.
- Atayan, V. & H. Nölke (2010). L'ironie ducrotienne. Ducrot analysé à la Ducrot. i Atayan, V. & U. Wienen (red.): *Ironie et un peu plus. Hommage à Oswald Ducrot pour son 80ème anniversaire*. Berne et al: Peter Lang, 9-25.
- Attardo, Salvatore (2007). Irony as Relevant Inappropriateness, i R.W. Gibbs & H.L.Colston (red.), *Irony in Language and Thought*, New York/London: LEA, 135-170.
- Berrendonner, A. (1981). *Eléments de pragmatique linguistique*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Berrendonner, A. (2002). Portraits de l'énonciateur en faux naïf. i *Figures du discours et ambiguïté*, *Semen* 15, [lagt på nettet den 29 april 2007].
- Blakemore, D. (1992/1998): *Understanding Utterances – An Introduction to Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Bredsdorff, T. (2011). *Ironiens pris*. København: Gyldendal.
- Bres, J. (2010): L'ironie, un cocktail *dialogique* ? i F. Neveu et al. (red.) : *Congrès Mondial de Linguistique Française*. CMLF, 695-709. (<http://linguistiquefrancaise.org>).
- Clark, H. H. (1984). On the pretense theory of irony, i *Journal of Experimental Psychology: General* 113, 121-126.
- Ducrot, O. (1978). Présupposés et sous-entendus, réexamen, i *Stratégies discursives*, Lyon : Presses de l'Université de Lyon, 33-43.
- Ducrot, O. (1984): *Le dire et le dit*. Paris: Edition le Minuit.
- Durst-Andersen, P. (2007). Det dansk sprogs mange stemmer, i Therkelsen, R., N. Møller Andersen & H. Nölke (red.): *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin & ScapoLine*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 163-180.
- Eggs, E. (2009). Rhétorique et argumentation: de l'ironie, i *Argumentation et analyse du discours* 2, aad, revues.org/index219.html, 17p.

- Fontanier, P. (1830 / 1977). *Les figures du discours*. Paris: Flammarion.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation, i P. Cole & J. L. Morgan (red.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. Academic Press, 41-58.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog. Syntaktiske og semantiske helheder*. Bind II. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Kierkegaard, S. (1962). *Samlede værker*, bd. 1. København.
- Platon III, *Samlede værker i ny oversættelse*. Udgivet af J. Mejer og Chr. G. Tortzen, 2011. København: Gyldendal.
- Sperber, D. & D. Wilson (1986/1995). *Relevance – Communication & Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Sperber, D. & D. Wilson (1992). On Verbal Irony, i *Lingua* 87, 53-76.
- Wilson, D. (2006). The Pragmatics of Verbal Irony: Echo or Pretence? i *Lingua* 116, 1722-1743.

Sagforhold, propositioner og den danske indikativ

Kasper Boye

1. Indledning

Sondringen mellem sagforhold og proposition spiller en central rolle i Functional Grammar (f.eks. Dik & Hengeveld 1991) og Functional Discourse Grammar (Hengeveld & Mackenzie 2008), men har ellers kun været genstand for begrænset opmærksomhed i den sprogvidenskabelige litteratur. Den forstås konsekvent – selv hos funktionalister – som en ontologisk sondring mellem denoterbare (intensionelle eller ekstensionelle) entiteter. I denne artikel forsøger jeg at vise, at sondringen er relevant for beskrivelsen af en række tværsproglige kontraster og således fortjener langt større opmærksomhed, end den har fået (afsnit 2). Derefter argumenterer jeg på baggrund af tværsproglige generaliseringer for, at den ontologiske forståelse af sondringen er inadækvat (afsnit 3), hvorpå jeg udvikler en adækvat funktionel-kognitiv forståelse (afsnit 4 og 5). På denne baggrund, der bygger på en række tidligere publikationer (Boye 2002, 2010a, 2010b, 2012), giver jeg til slut (afsnit 6) et svar på spørgsmålet: Hvad betyder den danske indikativ?

Først må det præciseres, hvad der forstås ved “sagforhold” og “proposition”. Det, der her kaldes ved den rent danske term “sagforhold”, kendes i den engelsksprogede litteratur under navne som “state of affairs” (Loux 1998; Svenonius 1994; Dik & Hengeveld 1991), “event” (Vendler 1967; Schüle 2000), “action” (Lees 1960), “activity” (Dixon 2006) og “second-order entity” (Lyons 1977). Tilsvarende kendes det, der her i overensstemmelse med bl.a. Loux (1998), Svenonius (1994) og Schüle (2000) kaldes “proposition”, også under navne som “propositional content” (f.eks. Dik & Hengeveld 1991), “fact” (Lees 1960; Vendler 1967; Dixon 2006) og “third-order entity” (Lyons 1977). Der hersker således en del terminologisk forvirring på området. Den forvirring bliver ikke mindre af, at flere af de nævnte termer har yderligere, ikke-beslægtede eller kun moderat beslægtede anvendelser. Et eksempel er termen “proposition”, der ofte bruges generelt om sætningsindhold og langtfra altid i den mere

snævre forstand, der er relevant her. Andre eksempler er termene “event” og “activity”, der i litteraturen om aspekt og aktionsart betegner noget helt andet, end hvad der her forstås ved sagforhold. Forvirringen bliver komplet, når termen “state of affairs”, der for det meste bruges om sagforholdet, hos Huang (1975) bruges om propositionen.

Blandt de forskere, der har beskæftiget sig med sondringen mellem sagforhold og proposition, er der ikke desto mindre bred enighed om substansen. Sagforhold og proposition kan, uden at man gør nogen af de nævnte forskere uret, foreløbigt defineres, som følger:

Foreløbig definition af sagforhold

Et sagforhold er en kompleks betydningsenhed, der prototypisk udtrykkes af (evt. nominaliserede) sætninger, og som (repræsenterer noget, der) kan siges at forekomme (jf. f.eks. Loux 1998: 132; Lyons 1977: 445; Dik & Hengeveld 1991: 233).

Foreløbig definition af proposition

En proposition er en kompleks betydningsenhed, der prototypisk udtrykkes af (evt. nominaliserede) sætninger, og som kan siges at have en sandhedsværdi (jf. f.eks. Loux 1998: 132; Lyons 1977: 445; Dik & Hengeveld 1991: 233).

Sagforhold og proposition er altså to forskellige slags komplekse betydningsenheder, der prototypisk udtrykkes af (evt. nominaliserede) sætninger. Når kun propositioner, og ikke sagforhold, defineres som noget, der kan siges at have en sandhedsværdi, indebærer det, at kun propositioner udgør information om verden i strengeste forstand: Hvordan begrebet sandhedsværdi i øvrigt end forstås, må det forstås som en relation mellem en repræsentation af verden og verden selv. Det, der er sandt, stemmer overens med verdens beskaffenhed, mens det, der er falsk, ikke gør det. Epistemisk evaluering angår netop forholdet mellem en repræsentation af verden og verden selv. Af definitionerne følger således et diagnostisk kriterium for propositioner: **Kun propositioner, og ikke sagforhold, kan evalueres epistemisk.** Det følger med andre ord, at hvis en given sproglig konstruktion kan konstrueres med et epistemisk sprogligt element – dvs. et evidentialt eller epistemisk modalt element (Boye 2012) – så er der tale om en konstruktion, der udtrykker en proposition (semantisk-kontekstafhængigt eller pragmatisk-kontekstafhængigt).

2. Eksempler på kontraster mellem sagforhold og proposition

Sondringen mellem sagforhold og proposition er relevant for beskrivelsen af en række semantiske kontraster i en række genetisk forskellige og geografisk adskilte sprog. Hernedenfor eksemplificeres disse kontraster. De eksemplificerede kontraster findes alle i konstruktioner, der mere eller mindre ukontroversielt kan beskrives som komplementer.

Betragt først betydningskontrasten mellem perceptionsverberne i (1).

- (1) a. *Ib så [Bo spille fodbold].*
 b. *Ib så [at Bo spillede fodbold].*

Den kan karakteriseres som en kontrast mellem direkte eller umiddelbar perception i (1a) og indirekte perception eller – mere præcist – videns tilegnelse i (1b) (Boye 2002). I overensstemmelse hermed beskriver komplementet i (1a) selve sanseindtrykket eller den situation, der perciperes, mens det i (1b) beskriver et stykke viden eller information, der tilegnes. (1b) forudsætter således ikke – i modsætning til hvad der gælder for (1a) – at Ib faktisk bevidnede Bos boldspil. (1b) er forenelig med en situation, hvor det eneste, Ib så, var et par fodboldstøvler i Bos skab. Den semantiske komplementkontrast lader sig uden videre beskrive som en kontrast mellem sagforhold i (1a) og proposition i (1b). Det, der perciperes i (1a), er netop noget, der kan siges at forekomme – betydningen af komplementet er (en repræsentation af) noget, der kan siges at forekomme. Og den information, der tilegnes i (1b), er netop information i den strenge forstand, at den kan være sand eller falsk. I overensstemmelse hermed er det kun (1b), der opfylder det ovenfor anførte diagnostiske kriterium for propositioner og kan konstrueres med et epistemisk element. (2b) er fuldt acceptabel, mens (2a) er komplet uacceptabel, så længe *måske* læses som havende hele komplementet *Bo spille fodbold* i sit skopus (nærmere herom i Boye 2012: Kap. 4).

- (2) a. **Ib så [Bo måske spille fodbold].*
 b. *Ib så [at Bo måske spillede fodbold].*

Tilsvarende kontraster er kendt fra en række andre sprog, og de kan beskrives på samme vis (se Dik & Hengeveld 1991, Schüle 2000, Boye 2010a, 2012 og referencerne deri). I mandarinkinesisk er kontrasten ikke kodet, men kon-

tekstafhængig. (3) kan læses på to måder: som en beskrivelse af umiddelbar perception (3a) eller som en beskrivelse af videnstilegnelse (3b).

Kinesisk (Boye 2010a)

- (3) *Wǒ juéde [tā zài nàr xiě-xìn].*
 jeg føle han CVB der skrive-brev¹
 a. 'Jeg følte ham skrive et brev'.
 b. 'Jeg følte at han var ved at skrive et brev'.

De to læsninger kan uden videre forbindes med hver sin læsning af komplementet *tā zài nàr xiě-xìn*: en sagforholdslæsning (3a) og en propositionel læsning (3b). I overensstemmelse med det diagnostiske kriterium for propositioner udelukkes således sagforholdslæsningen, når komplementet konstrueres med et epistemisk element som *kě néng* ('måske').

- (4) *Wǒ juéde [tā kě néng zài nàr xiě-xìn].*
 jeg føle han måske CVB der skrive-brev
 a. *'Jeg følte ham [måske skrive et brev]'.
 b. 'Jeg følte at han måske var ved at skrive et brev'.

Med eksempel (5) til (7) forholder det sig som med eksempel (1): De udviser alle 1) en overordnet betydningskontrast (svarende til den mellem umiddelbar perception og videnstilegnelse), 2) en morfosyntaktisk komplementkontrast og 3) en dertil svarende semantisk komplementkontrast, men ingen overordnet morfosyntaktisk kontrast. I alle tilfælde kan den semantiske komplementkontrast holdes ansvarlig også for den overordnede betydningskontrast, og i alle tilfælde kan den uden videre analyseres som en kontrast mellem sagforhold og proposition. I (5) er den overordnede betydningskontrast en kontrast mellem "knowhow" – viden om, hvordan man handler – i (5a) og propositionel viden om noget, der kan være sandt eller falsk, i (5b).

1. I artiklen anvendes følgende glosseringsforkortelser: 1 = 1. person; 2 = 2. person; 3 = 3. person; ACC = akkusativ; CLF = klassifikator; COMP = komplementmarkør; CORE = kerneelement; CVB = converbal; DAT = dativ; DECL = deklarativ; DET = determinator; GEN = genitiv; IND = indikativ; INF = infinitiv; IMPm = imperativ (modus); IMPs = imperativ (sætningstype); NEG = negation; NMLZ = nominaliseringsmarkør; OBJ = objekt; PST = præteritum; Q = interrogativ; REAL = realis.

Jakaltek (Craig 1977: 241, 235)

- (5) a. *Wohtaj* [*hin watx'en kap camixe*].
 jeg.vide jeg.lave ? CLF/DET skjorte
 'Jeg ved hvordan man laver skjorter'.
- b. *Wohtaj* [*tato ay tzet ch'alaxoj jet bay chon toj tu*].
 jeg.vide COMP være hvad
 blive.givet til.os hvor vi.gå ? det
 'Jeg ved at de vil give os noget der hvor vi skal hen'.

I (6) er den overordnede betydningskontrast en kontrast mellem to slags glemsomhed: handlingsglemsomhed i (6a) og propositionel glemsomhed i (6b). Det, der ikke må glemmes i (6a), er en handling – eller med ordvalget fra definitionerne ovenfor: (en repræsentation af) noget, der kan siges at forekomme. Det, der ikke må glemmes i (6b), er et stykke information, der kan være sandt eller falsk.

Tyrkisk (Kornfilt 1997: 51)

- (6) a. *Lütfen* [*pencere-yi aç-mağ-ı unut-ma!*]
 venligst vindue-ACC åbne-INF-ACC glemme-NEG
 'Glem venligst ikke at åbne vinduet!'
- b. *Lütfen* [*pencere-yi aç-tığ-ın unut-ma!*]
 venligst vindue-ACC åbne-NMLZ-2SG-ACC glemme-NEG
 'Glem venligst ikke at du åbnede vinduet!'

(7) har i modsætning til de ovenfor anførte eksempler ikke samme overordnede verbum i a- og b-sætningerne. Bortset fra det er kontrasten mellem (7a) og (7b) helt parallel med kontrasterne i disse eksempler: (7a) beskriver en direktiv talehandling, i hvilken en person bedes eller bydes foretage en bestemt handling (vente). Komplementet i (7a) beskriver denne handling, dvs. det udtrykker et sagforhold. (7b) beskriver derimod (fraværet af) en assertiv talehandling, i hvilken et stykke information, der kan være sandt eller falsk, overleveres (jf. Boye 2002 om forskellen på danske infinitivkonstruktioner med og uden infinitivmærket *at*). Komplementet i (7b) udtrykker denne information, dvs. en proposition. Bemærk, at de propositionelle nominaliseringssuffikser i (7b) og (6b) er allomorfer af samme morfem, som er forskelligt fra såvel det sagforholdsmarkerende nominaliseringssuffiks i (7a) som det ligeledes sagforholdsmarkerende infinitivsuffix i (6a).

Tyrkisk (Kornfilt 1997: 53, 52)

- (7) a. *Ahmed-e* [ben-i bekle-me-sin]-i söyle-di-m.
 Ahmet-DAT jeg-ACC vente-NMLZ-3SG-ACC sig-PST-1SG
 'Jeg bad Ahmet vente på mig'.
 b. (*Sen*) *ban-a* [Ahmed-in öl-düğ-ün]-ü anlat-ma-dı-n.
 (du) jeg-DAT Ahmet-GEN dø-NMLZ-3SG-ACC fortælle-NEG-
 PST-2SG.
 'Du fortalte mig ikke at Ahmet var død'.

Modalverbet i (8) kan læses på to måder.

- (8) *Han kan være i huset.*
 a. 'Det er muligt for ham at være i huset'.
 b. 'Det er muligt at han er i huset'.

I a-læsningen er det ikke-epistemisk; i b-læsningen er det epistemisk. De to læsninger er korreleret med hver sin læsning af den tilknyttede infinitivkonstruktion, der uden videre kan analyseres som hhv. en sagforholdslæsning (a-læsningen) og en propositionel læsning (b-læsningen) – ja, det er faktisk standardanalysen (se f.eks. Lyons 1977: 842-843; Palmer 1979: 35; Perkins 1983: 7-8; Boye 2001, 2005a). I a-læsningen beskrives således en fysisk (dynamisk) eller social (deontisk) mulighed for, at den handling eller tilstand, der beskrives med *han være i huset*, forekommer. I b-læsningen beskrives en rationel eller erkendelsesmæssig (epistemisk) mulighed for, at den information, der udtrykkes af infinitivkonstruktionen, er sand. Igen går den epistemiske evaluering hånd i hånd med propositionen – helt i overensstemmelse med det diagnostiske kriterium for propositioner. A-læsningen kan naturligvis fastholdes, selv hvis der indsættes et epistemisk adverbium, som i *han kan sandsynligvis være i huset*, men kun såfremt *sandsynligvis* læses som havende skopus også over modalverbet og ikke kun infinitivkonstruktionen.

Betragt som et sidste eksempel (10).

- (9) a. *her singing of the aria*
 b. *her singing the aria*

Kontrasten mellem (9a) og (9b) er blevet analyseret som udtryk for en kontrast mellem hhv. sagforhold og proposition af f.eks. Lees (1960: 59-73), Vendler (1967: 122-146), Fraser (1970) og Schüle (2000: 49-89).

3. Den traditionelle, denotationelle forståelse og dens problemer

I afsnit 1 blev sagforhold og propositioner defineret foreløbigt som komplekse betydningsenheder, der hhv. (repræsenterer noget, der) kan siges at forekomme, og kan siges at have en sandhedsværdi. Som sagt gør definitionerne ikke traditionen uret. Men med parentesens “(repræsenterer noget, der)” er de faktisk mere forsigtige end traditionen, for i den traditionelle forståelse af sondringen mellem sagforhold og proposition er der ingen tale om repræsentation. Sondringen forstås som en helt og holdent denotationel sondring mellem to ontologiske typer af referenter.

Traditionel, denotationel definition af sagforhold

Et sagforhold er en denoterbar entitet, som kan forekomme.

Traditionel, denotationel definition af proposition

En proposition er en denoterbar entitet, som har en sandhedsværdi.

Denne forståelse genfindes klart og umiskendeligt hos både generativistiske og formelsemantiske forskere (f.eks. Svenonius 1994: Kap. 2, afsnit 3.1) og – mere overraskende – funktionalister (f.eks. Hengeveld 1989: 128; se Harder 1996: 236).

Der er et alvorligt problem i denne forståelse. Problemet er, at intet i den indebærer, at propositioner er mere komplekse end sagforhold. I Functional Grammar og Functional Discourse Grammars lagdelte struktur findes propositioner ganske vist i laget over sagforhold, men såvel Functional Grammar som Functional Discourse Grammar abonnerer utvetydigt på den denotationelle forståelse af sondringen (se f.eks. Hengeveld 1989: 128 og Hengeveld & Mackenzie 2008: 166 om “states-of-affairs”, dvs. sagforhold), og mens noget, der “har en sandhedsværdi”, rimeligvis må opfattes som mere abstrakt end noget, som “kan forekomme”, er der intet, der tilsiger, at der skulle være en kompleksitetsforskel på de to slags denoterbare entiteter.

Når dette er et problem, er det, fordi der er god grund til netop at forstå sondringen som omfattende en forskel i kompleksitet: For tilfælde, hvor kontrasten mellem sagforhold og proposition er kodet i en morfologisk simpel kontrast, lader der til at gælde en stærk tværsproglig tendens til, at eksplicit markering af sagforhold implicerer eksplicit markering af proposition. I to undersøgelser

af perceptionsprædikatskomplementer svarende til dem i (1) til (4) i tilsammen 35 sprog (Schüle 2000, Boye 2010a) blev der således ikke konstateret kontraster, hvor sagforhold og proposition markeres af hhv. tilstedeværelsen og fraværet af et morfem. Der blev derimod atteret kontraster, hvor sagforhold og proposition markeres af hver sit eksplicitte morfem, som i (10), og – hvad der er mere vigtigt – kontraster, hvor sagforhold og proposition markeres af hhv. fraværet og tilstedeværelsen af et morfem, som i (11) og (12) (Boye 2010a: 397-398). I (10) til (12) har a-eksempler sagforholdskomplementer, og b-eksempler propositionelle komplementer

Tyrkisk (Kornfilt 1997: 50; Boye 2010a: 398)

- (10) a. (Ben) *Ahmed-in* öl-me -*sin-i* *duy-du-m*.
 jeg [Ahmet-GEN dø-NMLZ-3SG]-ACC høre-PST-1SG
 ‘Jeg hørte Ahmet dø’.
- b. (Ben) *Ahmed-in* öl-diğ-*ün-ü* *duy-du-m*.
 jeg [Ahmet-GEN dø-NMLZ-3SG]-ACC høre-PST-1SG
 ‘Jeg hørte at Ahmet døde’.

Tukang Besi (Donohue 1999: 403-404)

- (11) a. *No-’ita-’e*
 3REAL-sc-3OBJ
 [*no-kanalako* *te* *osimpu*].
 3REAL-stjæle CORE ungkokosnød
 ‘Hun så ham stjæle kokosnøden’.
- b. *No-’ita-’e*
 3REAL-sc-3OBJ
 [*kua* *no-kanalako* *te* *osimpu*].
 COMP 3REAL-stjæle CORE ungkokosnød
 ‘Hun så at han havde stjålet kokosnøden’.

(Boye 2010a: 398)

- (12) a. *Bjarne Riis*] *ses* [__ *stå og snakke med* *Sarevok...*
 b. *Nationalbanken*] *ses* [at *stå for en ganske betydelig del af omsætningen*.

Når denne tværsproglige tendens taler for, at propositioner er mere komplekse end sagforhold, har det at gøre med ikonicitet. I overensstemmelse med princippet om diagrammatisk ikonicitet (f.eks. Croft 2003: 201-204) er den tværsproglige tendens, ifølge hvilken eksplicit markering af sagforhold

implicerer eksplicit markering af proposition, belæg for den opfattelse, at propositioner omfatter samme betydningselementer som sagforhold, men også noget mere, som ikke omfattes af sagforhold²:

Sagforhold	~	x
Propositioner	~	x + y

Som sagt er problemet for den traditionelle, denotationelle forståelse, at intet i den tilsiger, at propositioner er mere komplekse end sagforhold. Dertil kommer et mere generelt problem: “The intuition behind iconicity is that the structure of language reflects in some way **the structure of experience**” (Croft 2003: 102; fremhævelse tilføjet) – i modsætning til kognitivt ufordøjet ontologisk struktur. Ifølge denne intuition er det teoretisk umuligt for den traditionelle, denotationelle forståelse at motivere den ovenfor nævnte tværspørglige tendens.

4. En kognitiv og instrukssemantisk model

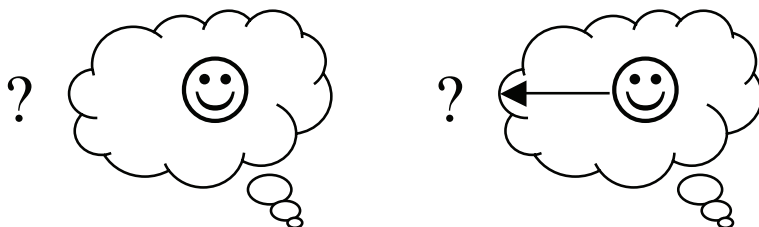
I det følgende præsenteres en kognitiv og instrukssemantisk model af sondringen mellem sagforhold og proposition (Boye 2012: Kap. 5). I modsætning til den traditionelle, denotationelle forståelse indebærer den, at propositioner er mere komplekse end sagforhold, og den tillader således helt ligetil en redegørelse for den ovenfor omtalte tværspørglige tendens.

Udgangspunktet er, at sondringen mellem sagforhold og proposition må forstås som en forskel i referentiel status snarere end en kontrast mellem forskellige typer af denoterbare referenter. Det relevante referencebegreb stammer fra Lyons (1977), ifølge hvilken reference 1) adskiller sig fra deskriptiv betydning (“sense”, konceptualisering) og 2) er en intentional handling (Lyons 1977: 177-178). Denne handling kan karakteriseres som **stipuleringen af en referent**. Den idémæssige hovedhjørneste er nu, at sagforhold er

2 Ikonicitet er ikke den eneste mulige motivation for den tværspørglige tendens. Et alternativ er økonomi: Hyppighed motiverer korthed i udtrykket, og man kunne opstille den hypotese, at tendensen til, at eksplicit markering af sagforhold implicerer eksplicit markering af proposition, er motiveret af, at konstruktioner, der udtrykker sagforhold, er hyppigere end konstruktioner, der udtrykker propositioner. Denne alternative hypotese kan imidlertid for perceptionsprædikatskomplementers vedkommende afvises såvel empirisk som teoretisk (Boye 2010a: 399-400).

ikke-refererende, hvorimod propositioner er refererende: Sagforhold er rene beskrivelser af situationer, mens propositioner både beskriver situationer og stipulerer eksistensen af situationer i verden, der svarer til beskrivelsen. Denne forståelse af sagforhold og propositioner er forenelig med en opfattelse af dem, ifølge hvilken de både kan optræde som semantiske og som pragmatisk betydningsenheder. Som alle andre betydningsenheder er de grundlæggende pragmatisk fænomener, sprogbrugsfænomener: Beskrivelse og reference er grundlæggende intentionelle handlinger, der finder sted i en given situation. Men intentionelle handlinger kan kodes (jf. Searle 1984 om “derived intentionality”), og som mange andre betydningsenheder kan både sagforhold og propositioner være konventionalt associerede med sprogligt udtryk og således optræde som semantiske, strukturelle fænomener, dvs. som konventionelt sprogligt potentiale.

Næste skridt er en kognitiv model. Modellen hviler på den antagelse, at sproglig reference beror på vores kognitive evne til at relatere koncepter til verden: at konstruere koncepter som repræsentationer af noget i verden (“referenter”). Det er her afgørende, at den kognitive konstruktion af koncepter som repræsentationer af noget i verden forstås som uafhængig af verdens beskaffenhed – om der faktisk er referenter eller ej. Forskellen på et koncept, der ikke er konstrueret som refererende, og et koncept, der er konstrueret som refererende, er illustreret i figur 1, hvor tankeboblerne symboliserer kognitionens og koncepternes domæne, de glade ansigter koncepter, og pilen den kognitive konstruktion af et koncept som refererende, og hvor spørgsmålet uden for tankeboblerne illustrerer det forhold, at den kognitive konstruktion af et koncept som refererende er uafhængig af, om der faktisk er en referent i verden eller ej.

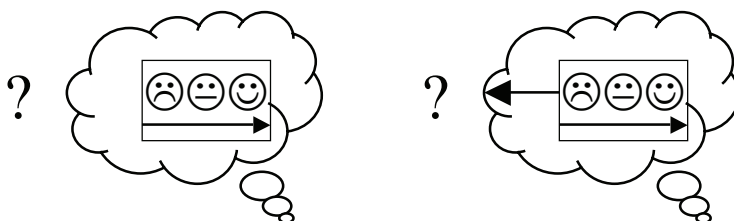

Koncept ikke konstrueret som refererende

Koncept konstrueret som refererende

Figur 1: Forskellen på et koncept, der ikke er konstrueret som refererende, og et koncept, der er konstrueret som refererende.

Sagforhold er lingvistisk vakte koncepter, der ikke er konstrueret som refererende. Propositioner er lingvistisk vakte koncepter, der er konstrueret som refererende. Som omtalt i afsnit 1 er både sagforhold og proposition komplekse betydningsenheder, der prototypisk udtrykkes af (evt. nominaliserede) sætninger. De er med andre ord prædikationelle betydningsenheder. Som prædikationelle betydningsenheder er de kognitivt defineret ved den type koncepter, de vækker: langackerske “processer” (sekventielt skannede koncepter) i modsætning til langackerske “ting” (Langacker 1987, 1991). Figur 2 illustrerer en fuldt færdig kognitiv model af sagforhold og propositioner. Figuren er næsten identisk med figur 1. Den eneste forskel er, at de glade ansigter er erstattet med små tegneserier (triste ansigter, der bliver glade i den højrevendte pils retning), som symboliserer langackerske processer.

Proces ikke konstrueret som refererende

Proces konstrueret som refererende

Figur 2: Forskellen på en langackersk proces, der ikke er konstrueret som refererende, og en langackersk proces, der er konstrueret som refererende.

Billedet til venstre i figur 2 er en illustration af den kognitive konstruktion, der vækkes af et sagforhold, mens billedet til højre illustrerer den kognitive konstruktion, der vækkes af en proposition.

Sidste skridt er en indlejring af denne kognitive model i en instrukssemantisk model. I instrukssemantik à la Harder (1996, 2007) forstås kodede (semantiske) sproglige betydninger som instrukser om at handle – herunder instrukser om at vække kognitive strukturer. Det er imidlertid uklart, hvordan ikke-kodede, kontekstafhængige (pragmatiske) betydninger skal forstås. Begrebet instruks smager for meget af kode (konvention) til at omfatte sådanne betydninger. Jeg foreslår derfor begrebet **sproglig tilskyndelse** som fællesnævner for al sproglig betydning. **Sproglig instruks** kan da reserveres til den kodede, konventionelle underafdeling. I overensstemmelse hermed kan sagforhold og proposition defineres endeligt, som følger:

Instrukssemantisk definition af sagforhold

Et sagforhold er en sproglig tilskyndelse til at vække en langackersk proces, der ikke er konstrueret som refererende.

Instrukssemantisk definition af proposition

En proposition er en sproglig tilskyndelse til at vække en langackersk proces, der er konstrueret som refererende.

De sproglige tilskyndelser kan som sagt være semantiske – dvs. kodede instrukser. Det er tilfældet i (1), her gentaget som (13), hvor det infinitte komplement i a-sætningen er kodet (konventionelt associeret) med sagforholdsbetydning, mens det finite komplement i b-sætningen er kodet med propositionel betydning.

- (13) a. *Ib så [Bo spille fodbold].*
 b. *Ib så [at Bo spillede fodbold].*

Men alternativt kan de være pragmatiske – ikke-kodede, kontekstafhængige. Det er tilfældet i (8), her gentaget som (14), hvor den infinitte konstruktion som tidligere beskrevet kan læses som udtrykkende enten et sagforhold (a-læsningen) eller en proposition (b-læsningen).

- (14) *Han kan være i huset.*
 a. ‘Det er muligt for ham at være i huset’.
 b. ‘Det er muligt at han er i huset’.

5. Fordele ved den kognitive og instrukssemantiske model

Nedenfor opregnes fem fordele ved den kognitive og instrukssemantiske model af sagforhold og propositioner. Den traditionelle, denotationelle forståelse deler kun den første af disse fordele.

Den første fordel er, at den kognitive og instrukssemantiske model indfanger intuitioner om specifikke kontraster mellem sagforhold og proposition. Betragt igen (6), her gentaget som (15).

Tyrkisk (Kornfilt 1997: 51)

- (15) a. *Lütfen* [pencere-yi aç-maç]-ı unut-ma!
 venligst vindue-ACC åbne-INF-ACC glemme-NEG
 ‘Glem venligst ikke at åbne vinduet!’
- b. *Lütfen* [pencere-yi aç-tığ-m]-ı unut-ma!
 venligst vindue-ACC åbne-NMLZ-2SG-ACC glemme-NEG
 ‘Glem venligst ikke at du åbnede vinduet!’

I a-sætningen vækker komplementet en konceptualisering af en handling, der ikke må glemmes, men den refererer ikke. Den stipulerer ikke eksistensen af en handling, som konceptualiseringen er en repræsentation af. Hele idéen med at ytre a-sætningen er netop at bringe en sådan handling i stand. I b-sætningen vækker komplementet en konceptualisering af en handling, der er konstrueret som refererende – et stykke information om en handling i verden. Det kan efterfølgende nægtes eller bekræftes, at der faktisk er en situation, som konceptualiseringen er en repræsentation af.

Den anden fordel er, at modellen fremhæver forståelsen af propositioner som mere komplekse end sagforhold og dermed er forenelig med den tværsproglige tendens, der blev beskrevet i afsnit 3: Propositioner omfatter samme slags konceptuelle strukturer og lingvistiske tilskyndelser, som sagforhold gør, men også noget mere: en referencestruktur og tilskyndelsen til at vække en sådan. Modellen er således fuldt forenelig med Functional Grammars, Functional Discourse Grammars og Dansk Funktionel Lingvistik's placering af propositioner over sagforhold i den lagdelte indholdsstruktur: Det højereliggende lags tilskyndelser til at vække en konceptuel struktur, der er konstrueret som refererende, omfatter det lavereliggende lags tilskyndelser til at vække en konceptuel struktur.

Den tredje fordel er, at modellen tillader en komponentiel analyse af propositionelle sproglige elementer. I mange tilfælde er det muligt analytisk at uddelegere ansvaret for hhv. tilskyndelsen til vækkelsen af langackerske processer og tilskyndelsen til konstruktionen af sådanne processer som refererende. Et eksempel er (11), her gentaget som (16).

Tukang Besi (Donohue 1999: 403-404)

- (16) a. *No-’ita-’e*
 3REAL-se-3OBJ
 [O *no-kanalako* *te* *osimpu*].
 3REAL-stjæle CORE ung.kokosnød
 ‘Hun så ham stjæle kokosnøden’.
- b. *No-’ita-’e*
 3REAL-se-3OBJ
 [kua *no-kanalako* *te* *osimpu*].
 COMP 3REAL-stjæle CORE ung.kokosnød
 ‘Hun så at han havde stjålet kokosnøden’.

Såvel a- som b-sætningens komplement udtrykker en tilskyndelse til at vække en langackersk proces (en konceptualisering af en mandsperson, der stjæler en kokosnød). Ansvaret for denne tilskyndelse kan således placeres i konstruktionen *no-kanalako te osimpu*, der er fælles for de to elementer. Kun b-komplementet udtrykker derudover (som propositionelt element) en tilskyndelse til at konstruere den langackerske proces som refererende. Denne tilskyndelse må analyseres som kodet i det element, der adskiller b- fra a-komplementet: komplementmarkøren *kua*.

Den fjerde fordel er, at modellen indebærer en præcis forståelse af begrebet sandhedsværdi. Til traditionens forståelse, ifølge hvilken kun propositioner har sandhedsværdi, svarer i den foreslåede model det forhold, at kun propositioner er tilskyndelser til at konstruere langackerske processer som refererende. Til traditionens sandhedsværdi svarer således i den foreslåede model en lingvistisk tilskyndelse til at konstruere en proces som refererende.

Den femte fordel ved modellen er, at den indebærer en kohærent teoretisk forankring af det diagnostiske kriterium for propositionel status. Når det kun er propositioner, og ikke sagforhold, der kan evalueres epistemisk, er det, fordi kun propositioner i kraft af deres refererende egenskab relaterer konceptu-

elle strukturer til verden. Det er kun propositioner, der udgør information om verden i den strenge forstand, at de relaterer forestillinger om verden til verden. Epistemisk evaluering har netop at gøre med forholdet mellem vores forestillinger og verden (Boye 2012: Kap. 5).

6. Hvad betyder den danske indikativ?

Sondringen mellem sagforhold og proposition og den kognitive og instruks-semantiske model af de to størrelser gør det muligt at give et præcist svar på spørgsmålet, hvad den danske indikativ betyder. Ved den danske indikativ forstås i overensstemmelse med dansk grammatisk tradition en verbalbøjning, en modus, der omfatter to tempusmorfemer præsens og præteritum og indgår i et system, hvori den kontrasterer med imperativ (se Hansen & Heltoft 2011: 663-666, 734-735 for et alternativ til traditionen; Hansen & Heltofts analyse baserer sig på “idealistisk generalisering” (generalisering i form af *Gesamtbe-deutung*), en tilgang, jeg har kritiseret i en artikel i 12. udgave af nærværende skrift (Boye 2005b)):

- (17) a. *kast-er* IND
 b. *kast-edē* IND
 c. *kast-__* IMPm

Indikativmodus (IND) forefindes i to af de tre helsætningstyper deklarativ (DECL), interrogativ (Q) og imperativ (IMPs), hvorimod imperativmodus (IMPm) kun forefindes i den sidste af de tre typer:

				<u>Modus</u>	<u>Helsætningstype</u>
(18)	a. <i>Nu kast-er</i>	<i>hun bolden.</i>		IND	DECL
	b. <i>Kast-er</i>	<i>hun bolden nu?</i>		IND	Q
	c. <i>Kast-__</i>	<i>bolden nu!</i>		IMPm	IMPs

Nøglen til besvarelsen af det ovenfor stillede spørgsmål er en analyse, der forbinder de tre helsætningstyper med sondringen mellem sagforhold og proposition. Analysen er, som følger:

Helsætningstyper og kontrasten mellem sagforhold og proposition

Deklarativer koder propositioner:

- **Deklarativer** koder **assertioner** (f.eks. Searle 1989: 540; Dik 1997: 300-304), og assertioner omfatter **propositioner**.

Interrogativer koder propositioner:

- **Interrogativer** koder **polære spørgsmål**, og polære spørgsmål omfatter **propositioner**.

Imperativer koder kun sagforhold:

- **Imperativer** koder “**påbud**”, og påbud omfatter **sagforhold**, men ikke propositioner (jf. Hengeveld 1990: 7; Leech 1981: 75-76).

Der er to argumenter for denne analyse. Det ene er i overensstemmelse med det diagnostiske kriterium for propositioner, at kun deklarativer og interrogativer kan evalueres epistemisk (jf. Aikhenvald 2004, 2010 og Boye 2012 om tværspørgsforhold). Både deklarativer og interrogativer kan således gnidningsløst konstrueres med det epistemiske adverbium *måske*, mens imperativer ikke kan.

					<u>Modus</u>	<u>Helsætningstype</u>
(19)	a.	<i>Nu kast-er hun måske bolden.</i>			IND	DECL
	b.	<i>Kast-er hun måske bolden nu?</i>			IND	Q
	c.	<i>*Kast-__ måske bolden nu!</i>			IMPm	IMPs

Betragt også sætningen i (20).

(Boye 2012: 215; jf. Boye 2010b: 299)

(20) *Så løb du bare væk.*

- a. ‘Løb bare væk, så!’ (Imperativlæsning)
- b. ‘Så forlod du os bare’. (Deklarativlæsning)

(20) er (i hvert fald i det skrevne sprog) tvetydig og kan læses enten som en imperativ (a) eller som en deklarativ (b). Hvis sætningen tilføjes et epistemisk adverbium som f.eks. *angivelig*, udelukkes imperativlæsningen.

(Boye 2012: 215; jf. Boye 2010b: 299)

(21) *Så løb du **angivelig** bare væk.*

- a. *‘Løb bare væk, så!’ (Imperativlæsning)
- b. ‘Så forlod du os bare’. (Deklarativlæsning)

Det andet argument har at gøre med en forskel i pragmatisk potentiale på de tre helsætningstyper. Deklarativer koder som sagt assertioner (propositioner), men kan bruges til også at udføre polære spørgsmål (propositioner) og påbud (sagforhold). Interrogativer koder polære spørgsmål (propositioner), men kan bruges til også at udføre assertioner (propositioner) og påbud (sagforhold). Imperativer koder påbud (sagforhold), men kan **ikke** bruges til at udføre assertioner (propositioner) eller polære spørgsmål (propositioner) (Boye 2010b; jf. Sinclair & Coulthard 1975: 29)³. Dvs. deklarativer og interrogativer kan bruges til at udføre den type talehandling (som indirekte talehandling), som imperativer koder (som direkte talehandling), men imperativer kan *ikke* bruges til at udføre de typer talehandlinger (som indirekte talehandlinger), som deklarativer og interrogativer koder (som direkte talehandlinger). Denne asymmetri kan helt oplagt forstås som en konsekvens af det asymmetriske forhold mellem sagforhold og propositioner: Propositioner (kodet af deklarativer og interrogativer) omfatter sagforhold (kodet af imperativer), men ikke omvendt (jf. afsnit 3-5).

Hvad betyder så den danske indikativ? Jo, indikativ forefindes i netop de to propositionelle helsætningstyper. Indikative helsætninger er således propositionelle. De har sagforholdet – instruksen om at vække en langackersk proces – tilfælles med imperative modsvarigheder, men de har i modsætning til imperativerne en ekstra instruks, som kodes af indikativmærket. Indikativmærket (præsens eller præteritum) har nogenlunde samme betydning som tukang besis *kua* (jf. afsnit 5): **Det udtrykker en instruks om at konstruere den langackerske proces i dets skopus som refererende.** (Se også Harder 1996: 236 og Boye 2010a: 403-408 om relationen mellem tempus og propositionel status).

3. Sinclair & Coulthard skriver (1975: 29): “Usually the grammatical types declarative, interrogative, imperative, realize the situational categories *statement, question, command*, but this is not always so. Of the nine possible combinations – declarative statement, declarative question, declarative command, and so on – there is only one we cannot instance: imperative statement”. Også imperative spørgsmål er imidlertid umulige, hvis man ser bort fra komplekse sætninger som *Fortæl, om det er rigtigt*, hvor et sagforholdskodende imperativverbal er konstrueret med et propositionelt komplement. Ifølge Coulthard (privat korrespondance), er det sandsynligvis netop sådanne komplekse sætninger, Sinclair og han havde i tankerne, da de ikke udelukkede imperative spørgsmål. Bemærk, at hvis man inddrager komplekse sætninger, er også imperative assertioner (*imperative statements*) mulige: *Naar Verden hader eder, da vid, at den har hadet mig førend eder*.

Med denne analyse følger der to bonusser: For det første implicerer analysen en semantisk sondring mellem imperativ som helsætningstype (IMPs, defineret i kraft af tomt eller fraværende fundamentfelt og optionelt subjekt) og imperativ som modus (IMPm, defineret ved fraværet af indikativsuffikset). Denne sondring modsvarer sondringen mellem deklarativ og interrogativ på den ene side (helsætningstyper) og indikativ på den anden (modus). Ligesom deklarativen og interrogativen koder IMPs illokutionær værdi. IMPs koder illokutionen påbud – i modsætning til assertion (deklarativ) og polært spørgsmål (interrogativ). IMPm koder derimod, ligesom det er tilfældet med indikativ, ikke illokutionær værdi. Hvor indikativen markerer proposition, markerer IMPm sagforhold: **En imperativ verbalform udtrykker således en tilskyn-delse til at vække en langackersk proces (der ikke er konstrueret som refererende)**. IMPs og IMPm markerer således ikke redundant det samme. Der er en funktionel arbejdsdeling mellem dem.

For det andet implicerer analysen en motivation for den morfologiske asymmetri mellem indikativ og imperativ (præsens-/præteritumsmarkering vs. fraværet af markering) eksemplificeret i (17) ovenfor. Denne asymmetri er i overensstemmelse med en tværsproglig tendens til, at indikativmærker er morfologisk mere komplekse end imperativmærker (König & Siemund 2007: 303-304; jf. Aikhenvald 2010: 44-47). Med den foreslåede analyse af indikativ bliver det klart, at denne tværsproglige tendens er en søster til den, der gælder for komplementer til perceptionsprædikater: **EksPLICIT markering af sagforhold implicerer eksPLICIT markering af proposition**. Denne tendens viser sig m.a.o. både i helsætninger og i komplementer til perceptionsprædikater, og den afspejler i begge tilfælde ikonisk det forhold, at propositioner er mere komplekse end sagforhold⁴.

Den foreslåede analyse af den danske indikativ rejser to spørgsmål. Det ene er, om den holder også for indikativer i ledsætninger. Svaret er, at det gør den i langt de fleste tilfælde helt uproblematisk (jf. Boye 2010b: 297; 2012: 206-

4 Som omtalt i fodnote 2 i forbindelse med diskussionen af komplementer til perceptionsprædikater er ikonicitet ikke den eneste mulige motivation for den tværsproglige tendens. Et alternativ er økonomi. Når det gælder helsætninger, kunne man således opstille den hypotese, at tendensen til, at eksPLICIT markering af sagforhold implicerer eksPLICIT markering af proposition, er motiveret af, at imperativer (sagforholdskodende) er hyppigere end indikativer (propositions-kodende). Denne hypotese er imidlertid helt usandsynlig: Indikativer er – sandsynligvis i alle sprog – langt hyppigere end imperativer.

207). I overensstemmelse med det diagnostiske kriterium for propositioner kan såvel indikative komplementer (22) som indikative adverbielle sætninger (23) og indikative relativsætninger (24) konstrueres med et epistemisk adverbium.

- (22) *Sveriges statsminister Carl Bildt siger [at det tilsyneladende er russiske ubåde ...].*
 (23) *Khazraji blev skudt [fordi han angiveligt planlagde et kup mod Saddam ...].*
 (24) *Ritt Bjerregaard og Svend Auken har indgået en alliance [der øjensynlig er ubrydelig].*

Det er imidlertid ikke alle indikative ledsætninger, der uden problemer kan konstrueres med et epistemisk adverbium (Sune Sønderberg Mortensen, privat korrespondance).

- (25) *[Før de (?måske) flyttede ind,] var de spændte på indeklimaet.*
 (26) *Jeg gider ikke [at hun (?måske) driller].*

Når det gælder (25), kan man forklare vægringen derved, at propositionen i ledsætningen allerede bliver evalueret epistemisk inden tilføjelsen af *måske*: Konjunktionen *før* forudsætter vished om propositionen ‘de flyttede ind’. (26) er mere kringlet. Det er slet ikke indlysende, at ledsætningen er propositionel. Man kan måske forklare konstruktionen som resultatet af strukturel tvang: Der er rekrutteret en propositionel ledsætning, fordi der er behov for at udtrykke en prædikation (‘hun driller’) med primært argument (‘hun’) som argument for ‘gide’, og fordi dansk er fattigt på produktive ikke-propositionelle prædikationer med primære argumenter. I (26) er altså muligvis kun det sagforhold, der udtrykkes af ledsætningen, relevant for helheden, men det betyder ikke, at sætningen ikke også udtrykker en proposition (for propositioner omfatter sagforhold).

Det andet spørgsmål er, hvorved de forskellige indikativmærker og de forskellige anvendelser af disse adskiller sig. Hvad er f.eks. forskellen på den temporale og den hypotetiske anvendelse af præteritum? Det er oplagt at forestille sig, at de forskellige mærker og anvendelser koder forskellige slags referencer. Man kunne f.eks. foreslå, at temporal præteritum konstruerer den verden, der refereres til, som eksisterende, mens hypotetisk præteritum konstruerer den som hypotetisk. Den nærmere analyse må imidlertid vente til en anden gang. I nærværende fremstilling er pointen kun den generelle, at indikativ markerer proposition og som sådan koder en instruks om at konstruere en langackersk proces som refererende.

7. Sammenfatning

Denne artikels hovedpointer er følgende. 1) Sondringen mellem sagforhold og proposition er relevant for beskrivelsen af en række tværsproglige kontraster. 2) Den traditionelle, denotationelle forståelse af sondringen er inadækvat, for så vidt som den er ude af stand til at indfange den tværsproglige tendens, ifølge hvilken eksplicit markering af sagforhold implicerer eksplicit markering af proposition. 3) Der er gode grunde til at forstå sondringen kognitivt og instrukssemantisk, som følger: Sagforhold er lingvistiske tilskyndelser til at vække langackerske processer, der ikke er konstrueret som refererende, mens propositioner er lingvistiske tilskyndelser til at vække langackerske processer, der er konstrueret som refererende. 4) Det danske indikativmærke er et propositionsmærke: Det udtrykker en instruks om at konstruere en langackersk proces som refererende.

Henvisninger

- Aikhenvald, A.Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, A.Y. (2010). *Imperatives and commands*. Oxford: Oxford University Press
- Boye, K. (2001). The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs, *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 19-66.
- Boye, K. (2002). Den danske infinitivneksus – distribution, funktion og diakroni, *Danske Studier* 2002, 17-68.
- Boye, K. (2005a). Modality and the concept of force-dynamic potential, i A. Klinge & H.H. Müller (red.), *Modality. Studies in form and function*, London: Equinox, 49-80.
- Boye, K. (2005b). Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur, i K. Boye, L. Heltoft, A. Jensen, E.S. Jensen & R. Therkelsen (red.), *Ny forskning i grammatik* 12, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 27-46.
- Boye, K. (2010a). Reference and clausal perception-verb complements, *Linguistics* 48.2, 391-430.
- Boye, K. (2010b). Evidence for what? Evidentiality and scope, i B. Wiemer & K. Stathi (red.), *Database on evidentiality markers in European languages*, særnummer af: *Sprachtypologie und Universalienforschung* 63.4, 290-307.
- Boye, K. (2012). *Epistemic meaning: A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Craig, C.G. (1977). *The structure of Jacaltec*. Austin: University of Texas Press.

- Croft, W. (2003). *Typology and universals* (2. udg.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dik, S.C. (1997). *The theory of Functional Grammar, Part 1: The structure of the clause* (red. K. Hengeveld). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dik, S.C. & K. Hengeveld. (1991). The hierarchical structure of the clause and the typology of perception-verb complements, *Linguistics* 29, 231-259.
- Dixon, R.M.W. (2006). Complement clauses and complementation strategies in typological perspective, i R.M.W. Dixon & A.Y. Aikhenvald (red.), *Complementation*, Oxford: Oxford University Press, 1-48.
- Donohue, M. (1999). *A grammar of Tukang Besi*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fraser, B. (1970). Some remarks on the action nominalization in English. i R.A. Jacobs & P.S. Rosenbaum (red.), *Readings in English transformational grammar*, Waltham: Ginn and Company, 83-98.
- Harder, P. (1996). *Functional semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (2007). Shaping the interactive flow. Language as input, process and product, *Acta Linguistica Hafniensia* 39, 7-36.
- Hansen, E. & L. Heltoft. (2011). *Grammatik over det danske sprog*. København: DSL.
- Hengeveld, K. (1989). Layers and operators in Functional Grammar, *Journal of Linguistics* 25, 127-157.
- Hengeveld, K. (1990). The hierarchical structure of utterances, i J. Nuyts, A.M. Bolkestein & Co Vet (red.), *Layers and levels of representation in language theory: A functional view*, Amsterdam: Benjamins, 1-24.
- Hengeveld, K. & J. L. Mackenzie. (2008). *Functional Discourse Grammar: A typologically-based theory of language structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Huang, S.-F. (1975). *A study of adverbs*. Den Haag: Mouton.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- König, E. & P. Siemund. (2007). Speech act distinctions in grammar. i T. Shopen (red.), *Language typology and syntactic description, Vol. I: Clause structure*, Cambridge: Cambridge University Press, 276-324.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 2: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Leech, G. (1981). *Semantics: The study of meaning* (2. udg.). Harmondsworth: Penguin Books.
- Lees, R.B. (1960). *The grammar of English nominalizations*. Bloomington: Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics.
- Loux, M.J. (1998). *Metaphysics*. London: Routledge.

- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F.R. (1979). *Modality and the English modals* (1. udg.). London: Longman.
- Perkins, M.R. (1983). *Modal expressions in English*. London: Frances Pinter.
- Schüle, S. 2000. *Perception verb complements in Akatek, a Mayan language*. Ph.d.-afhandling, Universität Tübingen.
- Searle, J.R. (1984). Intentionality and its place in nature, *Dialectica* 38.2-3, 87-99.
- Searle, J.R. (1989). How performatives work, *Linguistics and philosophy* 12.5, 535-558.
- Sinclair, J.McH. & R.M. Coulthard. (1975). *Towards an analysis of discourse: The English used by teachers and pupils*. Oxford: Oxford University Press.
- Svenonius, P. (1994). *Dependent nexus: Subordinate predication structures in English and the Scandinavian languages*. Ph.d.-afhandling, University of California at Santa Cruz.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Det kinesiske sprog i en supertype-beskrivelse

Per Durst-Andersen

1. Introduktion

I det følgende vil jeg kigge nærmere på det kinesiske sprog eller rettere mandarin kinesisk. Jeg vil gøre det på en særlig måde, nemlig ved at anlægge en supertype-synsvinkel (jf. Durst-Andersen 2011a og 2011b). Men inden da skal vi lige kaste et blik på hvordan kinesisk egentlig er set med helt normale briller.

Mandarin kinesisk skrives ikke blot med tegn som japansk også gør, men er samtidig ligesom thai et såkaldt tonesprog, hvilket i dette tilfælde betyder at hver stavelse kan udtales med fem forskellige toner, fx stavelsen <ma>:

- mā (første tone) ‘mor’
- má (anden tone) ‘hamp’ (hash-plante)
- mǎ (tredje tone) ‘hest’
- mà (fjerde tone) ‘skælde ud’
- ma (femte tone – ingen tone) ‘spørgende partikel’

Som vi kan tænke os, er der en sammenhæng mellem det at være tonesprog og det at hver stavelse fungerer som et morfem. Det kunne så få én til at tro at ord på kinesisk prototypisk var énstavelsesord, men det er så langt fra tilfældet. Tværtimod forholder det sig således at 87% af alle ord består af to tegn der svarer til to morfemer og på én og samme tid til to stavelser, fx *gōnggòng* ‘offentlig’, men egt. ‘offentlig+fælles’ (jf. Yip 2000) der har lavet en optælling af ordforrådet). De 13% af ordforrådet der er tilbage, udgøres af to hovedgrupper. Den første gruppe består af verber og den anden af grammatiske størrelser der alle er énstavelsesord og derudover også alle er toneløs, jf. ovenfor hvor <ma> uden tone signalerer et spørgsmål. Mange af disse grammemer skal stå til sidst i den kinesiske ytring. Derudover er der også en del substantiver der er enstavelsesord, fx *rén* ‘menneske’ og *fān* ‘mad’, men trods dette finder

man meget sjældent disse ord helt alene. De optræder næsten altid med et andet tegn foran der specificerer og konkretiserer ‘menneske’ eller ‘mad’.

Hvis vi ser på de kinesiske tegn, så findes der lidt over 300 helt basale tegn (eller *radicals* som de kaldes på engelsk) som alle er mere eller mindre ikoniske. Dette betyder at man med lidt god fantasi godt kan se hvad de betyder, selv om man egentlig aldrig har lært det (tidligere lærte man tegnene udenad i Kina, men nu forsøger man at lære børnene at se en sammenhæng). Alle andre tegn bygger på disse tegn som så samlet set er en skøn blanding af noget ikonisk, indeksikalsk og symbolsk. Et tegn kan i sig selv bestå af én streg og op til 35 streger, og jeg vil driste mig til at sige at jo flere streger der er, desto mere komplekst er indholdet. Dette ses fx tydeligt, når man sammenligner tegn som er startet ud med akkurat den samme ‘radical’ og successivt er bygget op streg for streg. Med andre ord kan vi ikke hævde at der er 100% arbitraritet mellem tegnets grafiske udtryk og dets indhold. Snarere er der en form for diagrammatisk relation, dvs. en form for ikonisk relation, som slet ikke findes i de traditionelle vestlige sprog. Det skal bemærkes at de kinesiske tegn har undergået en simplificering fra 1950’erne og frem – Nogle af dem var blevet alt for komplicerede.

En kinesisk ytring består således af en række tegn der normalt læses og skrives fra venstre mod højre – Tidligere skrev man dem oppefra og ned, og det gør man stadigvæk i Taiwan og i Hong Kong, hvor læseretningen så går fra højre mod venstre. Der er ikke markeret ordgrænse – kun stavelsesgrænse og ytringsgrænse. Det enkelte tegn læses og skrives dog oppe fra og ned, hvilket må være grunden til at “op”, *shàng*, også betyder ‘forrige/fortid’, mens ‘ned’, *xià*, også betyder ‘næste/fremtid’. Det enkelte tegn er typisk, dvs. i ca. 80% af tilfældene, delt i et leksikalsk indhold der er i tegnets venstre side, og et fonetisk indhold der findes i højre side. Det fonetiske indhold består imidlertid også af et tegn, nemlig det tegn som udtales (eller i sjældnere tilfælde: blev udtalt engang) på samme måde som det tegn det drejer sig om (for mere om dette, se Tsang & Chen 2008).

2. Hvordan finder man et sprogs supertype – hurtigt?

Der findes tre supertyper og kun tre, fordi det vi kalder virkeligheden, eksisterer i tre modaliteter ligegyldigt hvordan vi end vender eller drejer det. I vores hjerne eksisterer virkeligheden som 1) en oplevelse af en situation, kaldet input; 2) vores forståelse af situationen, kaldet intake; og 3) som vores erindring

af situationen der er en kombination af vores oplevelse og vores forståelse, kaldet outcome. I selve kommunikationssituationen eksisterer virkeligheden ligeledes på tre forskellige måder: 1) som den forståelse af situationen som afsender og modtager er fælles om; 2) som afsenders oplevelse af situationen; og som modtagers oplevelse af situationen, jf. Durst-Andersen (2011a og 2011b). De tre supertyper opstår og må nødvendigvis opstå, fordi afsender og modtager må vælge med hvis stemme de vil tale om virkeligheden: Vil de tale om virkeligheden gennem den situation som afsender og modtager er fælles om (det svarer samtidig til intake)? Eller vil de tale om virkeligheden gennem afsenders oplevelse af situationen (det svarer til input)? Eller vil de tale om modtagers oplevelse af virkeligheden (det svarer til outcome, idet man ikke kan tale om modtagers oplevelse uden at afsender sammenligner sin egen oplevelse med modtagers, in casu hele erindringslagret). Sprogbrugerne i et sprogsamfund må således blive enige om at bruge en fælles stemme, og der er tre at vælge imellem svarende til tre kommunikative supertyper: 1) virkeligheds-orienterede sprog, fx russisk og hindi, der er tredje-persons-orienterede; 2) afsender-orienterede sprog, fx japansk og spansk, der er første-persons-orienterede; og 3) modtager-orienterede sprog, fx dansk og engelsk, der er anden-persons-orienterede.

Det viser sig at sprog falder i tre grupper afhængigt af kategori-prominens inden for verberne: nogle har aspekt-prominens, andre modus-prominens og helt tredje har tempus-prominens (Bhat 1999). Det er en klar indikator på supertype. Hver supertype har nemlig sin egen grundlæggende verbale kategori der indikerer hvilken fællesstemme der er valgt: hvis der er en meget fremherskende aspektkategori, kan det antyde at det pågældende sprog taler om situationen alene; hvis der er en modusdistinktion inden for indikativ udover de andre oblikke modi, kan det pege på at sproget taler om afsenders oplevelse af situationen; og hvis der er mange temporale distinktioner, så kan det godt betyde at der tales i informationer, hvilket netop er resultatet af at afsender sammenligner egen oplevelse med modtagers oplevelse: er der sammenfald, er der tale om gammel information; er der ikke sammenfald, er der tale om ny information.

3. Aspekt som determinerende kategori i kinesisk

Betragter vi det kinesiske sprogs verbale former, så viser det sig ret hurtigt at der hverken findes tempusformer eller modusformer i traditionel forstand.

Der findes kun én verbal kategori og det er netop aspekt, mens der i andre sprog findes modale former udover aspekt som i bulgarsk eller temporale former som i dansk:

Kinesisk: verbum + aspekt = virkelighedsorienteret

Wǒ tōu le yī kuài jīn biǎo.
 I steal **pf** one CL gold watch
 ‘Jeg stjal/har stjålet/havde stjålet et guldur.’

Bulgarsk: verbum + aspekt + modus = afsenderorienteret

Az otkradnah zlaten časovnik.
 I steal **pf.aor.dir.exp.** gold watch
 ‘Jeg stjal et guldur.’

Dansk: Verbum [aspekt, modus] + tempus = modtagerorienteret

a. *Jeg har stjålet (perfektum) et guldur*
 b. *Jeg stjal (imperfektum) et guldur*

Manglen på andre former er derfor et godt indicium på at kinesisk er virkelighedsorienteret, dvs. taler om virkeligheden gennem den situation som afsender og modtager er fælles om: forskellen mellem perfektiv og imperfektiv aspekt er netop en forskel i situation – perfektiv aspekt præsenterer en handling som en begivenhed, dvs. som en tilstand forårsaget af en aktivitet, og imperfektiv aspekt præsenterer en handling som en proces, dvs. som en aktivitet med en tilstand som sit mål (jf. Durst-Andersen 1992). Men der skal selvfølgelig være andre ting der peger på at situationen i sig selv spiller en rolle. Det er der da også. Kinesisk har fx ikke markører for ting der ikke kan ses i en situation, men som blot har et rent grammatisk indhold som fx:

- at – underordnende konjunktion
- som/der – relative pronominer
- den, det, de – demonstrative pronominer (ikke-animerede)

Kinesisk kender således hverken til underordnende konjunktioner som ‘at’ eller til relative pronominer. De findes ikke i sproget, og min pointe er at det skyldes at de ikke er navn for noget der kan udpeges i en situation i virkeligheden eller som der eksisterer et prototypisk billede af. Det vi kalder relativsætninger, manifesterer sig helt anderledes i kinesisk ved hjælp af en perspektiv markør som

mest af alt minder om en form for genitiv-suffiks. Hvad angår demonstrative pronominer, så bruges de ikke i forbindelse med ikke-animerede størrelser. Men selv i forbindelse med animerede størrelser er brugen stærkt begrænset i forhold til den frekvens vi ser i andre sprog. Ofte gentager man blot navnet igen i stedet for at bruge et pronomen (som også ville være tvetydigt, idet der ikke udtalemæssigt, men udelukkende grafisk skelnes mellem maskulinum, femininum og neutrum). Andre virkelighedsorienterede sprog som fx russisk ligner slet ikke kinesisk på dette punkt, og derfor må man spørge sig selv om grunden til dette. Et svar kunne være at russisk på et tidligere tidspunkt tilhørte en anden supertype, hvor det havde disse grammatiske størrelser, og ikke senere har ønsket at droppe dem. Oldrussisk var modtagerorienteret og havde derfor helt andre kategorier end moderne russisk har den dag i dag, men selv om perfektum, imperfektum og pluskvamperfektum og bestemt og ubestemt artikel alle er smidt ud, er de ovennævnte markører ikke blevet det. At kinesisk mangler den slags markører kunne således tyde på at det aldrig har været i en anden supertype. Det lyder måske umiddelbart mærkeligt, da alt tyder på at sprog er i konstant udvikling. Så hvorfor skulle kinesisk ikke have været i en anden supertype? Men hvis man netop tænker på de kinesiske tegn som i deres udgangspunkt var billeder af genstande/begreber, så lyder det måske ikke så mærkeligt endda, også selv om de moderne kinesiske tegn har udviklet sig i ikke-ikonisk retning.

4. Andre særlige kendetegn

Kinesisk adskiller sig på mange måder fra de karakteristiske ting som vi normalt forbinder med sprog. Lad mig blot nævne følgende. Kinesisk har mange ord hvor første og anden stavelse tilsyneladende betyder det samme, fx *shēngyīn* ‘stemme’, men egentlig ‘lyd’ (som produceres) plus ‘lyd’ (som reciperes) eller *bǎobao* ‘skattebasse’ som betyder ‘skat’ plus ‘skat’. På samme måde beskriver de kinesiske ord for oplevelser ofte noget visuelt, fx betyder *chīcù* ‘jaloux’, men det betyder egentlig ‘spise eddike’, dvs. én ser ud som om han eller hun har spist eddike. Yderligere skelnes der ofte mellem noget der er rigtigt eller fejlagtigt, fx *yǎwéi* ‘tro fejlagtigt (man troede fx at det var X ved døren, men det viste sig at være Y)’ og *rènwéi* ‘tro rigtigt’ (man troede at det var X og det viste sig at være X). Til sidst slår det én at hvad der ofte er abstrakt beskrevet på dansk eller engelsk, er helt konkret beskrevet og ofte beskrevet i billeder, fx *fēnshǒu* ‘slå op med hinanden’ der egentlig betyder at ‘nogen går i hånd og nu ikke går hånd i hånd mere’ svarende til betydningen af de to tegn (på

dansk ville man være nødt til at oversætte det som ‘splitte hænder’, dvs. som et handlingsverb, men pointen er selve forandringen fra før til nu). Det samme gælder *chàbuduō* ‘tæt på, cirka’ der konkret siger ‘mangler ikke meget’ og *dài wǒ xiàng nǐ àirén wèn hǎo* ‘Hils din kone’ der egentlig siger at ‘vedkommende skal erstatte afsender overfor vedkommendes kone og bede hende have det godt’. Dette er blot nogle få eksempler der gerne skulle vise at kinesisk ikke kan beskrives i de samme termer som dansk og engelsk. Grundet de kinesiske tegn sammenholdt med de begrænsede fonemsammensætninger kan kinesisk heller ikke uden videre optage et låneord fra et andet sprog. Man er nødt til at oversætte hver enkelt stavelse til det kinesiske tegnsystem samtidig med at man forsøger at ramme den oprindelige udtale så godt man nu kan. Et illustrativt eksempel på dette fænomen kunne være *bǐsàbǐng* der er ‘lånt’ fra *pizza*, men som faktisk betyder ‘skæv.tårn.pandekage’, dvs. en italiensk pandekage (her med en ekstra stavelse der samtidig giver en klar ide om indholdet) (for andre ting, se også Henne et al. 1977).

5. Benævnelse

I det følgende skal vi kigge nøjere på hvordan kinesisk benævner genstande og situationer. Det er et vigtigt område, eftersom det er det første et barn overhovedet lærer – først lærer det navne for genstande, så senere navne for situationer, hvor navnene for genstandene nu optræder som led i ytringen (jf. Brown 1973, Fletcher 1985, Gvozdev 1949).

5.1. Benævnelse af genstande

Kinesisk er et sprog der ofte benævner overbegreber ved at benævne dets bestanddele, fx er det kinesiske ord for “størrelse” ‘stor-lille’, *dàxiǎo*, og “forældre” ‘far-mor’, *fùmǔ*. Vi bemærker at der bruges to stavelser der samtidig betyder noget hver især. Denne måde at danne ord på er som tidligere nævnt meget typisk for kinesisk. Betragter man de kinesiske to-stavelserord nærmere, opdager man hurtigt en lovmæssighed (hortset når overbegreber består af to underbegreber), nemlig at første stavelse beskriver noget billedligt, mens anden stavelse beskriver noget idémæssigt. Lad os tage nogle ord der i sig selv virker meget abstrakte og tilsyneladende savner muligheden for at kunne visualiseres, fx *bǐjiào* ‘relativt’ og *bāokuò* ‘inklusiv’. Ordet *bǐjiào* ‘relativt’ består af *bǐ* der betyder ‘sammenligne’ og *jiào* der også betyder ‘sammenligne’ – mange kinesiske ord består af to tegn der tilsyneladende betyder det samme. Pointen er imidlertid at man ved *bǐ* udelukkende sammenligner noget der kan

ses, fx højde og drøjde, mens man ved *jìào* kun sammenligner noget der kan forstås, fx intelligens eller dygtighed i skolen. Ordet *bāokuò* ‘inklusiv’ består af *bāo* der betyder ‘pakke ind’, mens *kuò* der betyder ‘inkludere’. Igen ser vi at den første del benævner et billede hvor nogen pakker noget ind, mens det andet benævner en idé hvor noget inkluderes i noget andet. Det kunne se ud som om at kinesisk ligefrem prøver at fortælle os at et rigtigt navn består af to indhold: et billedmæssigt og et idémæssigt. Det ville samtidig forklare hvorfor de forholdsvis få nomina der er enstavelsesord, fx ordene for “mor” *mā*, og “far” *bà* (der bruges ved tiltale), bliver redupliceret i daglig tale, så vi får *māma* ‘mor’ og *bàba* ‘far’ – kun derved får man et rigtigt navn med billedet af sin egen mor eller far og den idé der ligger bag disse funktioner.

På kinesisk skal alle navne (bortset fra enkelte efternavne) betyde noget. Det gælder også personnavne og stednavne. Derfor vil selv en udlænding få sig et kinesisk navn i Kina der så har en betydning. Fx kunne vi forestille os at en der hedder David, skulle arbejde i Kina og derfor skulle benævnes på ny. Her ville *dàwèi* kunne komme på tale, hvis han var en “stor (*dà*) beskytter (*wèi*)”. Kinesere beskriver altså personer ligesom visse indianerstammer gjorde og gør det den dag i dag. Hvis et navn har mere end to stavelser, laver man også en lydlig efterligning, men hele tiden med indholdet for øje. Og da hver stavelse forekommer i fem forskellige toner, så er muligheden for at finde en passende beskrivelse ret stor – er der to stavelser er der bare 25 forskellige muligheder. Et navn som Julia har tre stavelser og får så tilsvarende i kinesisk, fx *zhūliyà* hvor *zhū* betyder ‘rustrød’, *lì* ‘jasmin’ og *yà* ‘kvindelig’, altså en kvindelig person der dufter af jasmin og er rustrød i sine farver. Som vi kan se, benævnes billedindholdet to gange, først det visuelle billede og dernæst det lugtbillede der associeres med vedkommende. Navnene afslører ofte at det ikke er tilfældigt hvad kinesere kalder folk. Det gælder fx vores egen H.C. Andersen som hedder *āntúshēng*, hvilket betyder en person der er født uden tryghed (han havde ikke nogen far). De kan også afsløre at kinesere er gode reklamefolk, fx betyder *kēkōu kēlè* ‘Coca Cola’ følgende på kinesisk: smage-godt venlig-smil, dvs. man bliver glad af at drikke det – varens navn nærmest markedsfører sig selv, og så er det jo helt gratis.

5.2. Benævnelse af situationer – Input – Verb Phrase

Selv om det siger meget om et sprog hvordan det benævner genstande, så er det meget mere sigende hvordan et sprog benævner situationer. Det skyldes at vi for det første får adgang til starten af kommunikationsprocessen, hvor

afsender selv står for sit input, og for det andet fordi vi nu ryger ind på sprogets første syntaktiske niveau, kaldet Verb Phrase eller prædikatsniveauet, hvor vi på billedsiden, det grund-situationelle niveau, taler om en figur-grund konstellation og på idé-siden, det grund-propositionelle niveau, taler om subjekt og prædikat. Det er det mest basale semantiske og syntaktiske niveau som svarer til hvad der inden for modersmålstilegnelsesforskningen kaldes to-ords-yringer: Barnet lærer at placere navne for naturskabte genstande, menneskeskabte genstande og mentale genstande sammen med verber der nævner en tilstand, aktivitet eller en handling.

5.2.1. Tilstande

Lad os se nærmere på hvordan forskellige basale tilstandsbeskrivelser ser ud på kinesisk:

- (1) *tāmen zài dàxué.*
 3p.pl. exist university
 ‘De er på universitetet.’
- (2) *tāmen zài dàxué gōngzuò.*
 3p.pl. exist university work
 ‘De arbejder på universitetet.’
- (3) *tāmen zài gōngzuò.*
 3p.pl. exist work
 ‘They are working (now)/*work.’
- (4) *tāmen zài fángzi wàibian.*
 3p.pl. exist house outside
 ‘De er uden for huset.’

Ordet *zài* får tildelt to helt forskellige funktioner i grammatiske beskrivelser: det er for det første et verbum (jf. 1) og det er for det andet en præposition (jf. 2) – alt sammen rigtigt, hvis man kigger på de engelske oversættelser, men forkert, hvis man bruger kinesiske briller. Det viser sig at det hverken er et verbum eller en præposition, men derimod hvad jeg vil kalde en perspektiv-markør der giver perspektivet “**fra-figur-til-grund**” – den kinesiske benævnelsesstrategi. Det er derfor at *zài* også bruges i forbindelse med progressiv aspekt (jf. 3). Kinesisk kender slet ikke til præpositioner, men udelukkende til postpo-

sitioner. Eksempel fire skal således læses på flg. måde: ‘de’ er figur på ‘husets ydre grund’. Kinesisk har også en markør for det modsatte perspektiv, nemlig *yǒu* der bruges ligesom ‘have’ i dansk, men samtidig også ved *der*-sætninger (se Breivik 1990), hvilket således viser at kinesisk her interesserer sig specifikt for grunden, men det er ligeglad med om grunden er human (jf. 5 der har ‘de’ i initial stilling) eller ikke-human (jf. 6 der har ‘her’ i initial stilling):

(5) *tāmen* *méiyǒu* *háizi*.
 3.p.pl. neg.have children
 ‘De har ikke børn.’

(6) *zhèr* *yǒu méiyǒu* *shítáng?*
 Here be neg.be canteen
 ‘Er der en kantine her?’

Perspektivet “fra-grund-til-figur” har dog ikke vundet indpas som det kinesiske sprogs førstegangsvvalg. Her er det “fra-figur-til-grund” strategien, hvor man først benævner figuren og dernæst grunden. Dette fremgår også tydeligt ved benævnelse af genstande/situationer som fx *dōng wù yuán* = bevæge sig.ting.park ‘Zoo’; *qí zìxíng chē* = X sidde overskrævs.køre selv.køretøj ‘cykle på cykel’; *mǎ lù* = hest.vej ‘vej’; *yǐng piàn* = figurer.tyndt papir ‘film’; *shì yī shì* = prøve.tøj.rum ‘prøverum’, etc. (de er skrevet med mellemrum for anskuighedens skyld). Som vi kan se, benævner kinesisk først figuren og dernæst grunden, når vi netop taler om benævnelsesstrategi. Hvor den således kan siges at være synlig i kinesisk, så er den skjult i sprog som dansk og engelsk, og kan faktisk kun undersøges indirekte: dansk har fx *ligge* som førstegangsvvalg ved positionsverber, mens engelsk slet ikke interesserer sig for positioner, men foretrækker *be*. Dette viser at det danske sprog har “fra-grund-til-figur” som sin benævnelsesstrategi, hvorimod engelsk har “mellem-grund-og-figur” (jf. Durst-Andersen 2006).

5.2.2. *Handlinger*

Hvor handlingsverber, dvs. verber der nævner en aktivitet såvel som en tilstand, fx *give*, ikke adskiller sig synderligt fra tilstands- og aktivitetsverber ved deres benævnelse i dansk, engelsk og fransk, så gør de det i kinesisk. Mange såkaldte handlingsverber består nemlig i praksis af to stavelser svarende til to morfemer, fx *tīng dǒng* ‘forstå’, men egt. lytte + forstå og *kàn dǒng* ‘forstå’, men egt. ‘se + forstå’, dvs. Der er ét navn for aktiviteten og et andet for tilstanden.

Men det vigtigste er imidlertid at kinesisk helt generelt har hvad der kaldes **seriale-verbale konstruktioner**, dvs. kinesisk nævner de aktiviteter der er nødvendige og tilstrækkelige til at nå til den ønskede tilstand:

- (7) *wǒ zuò fēijī qù fǎnguó lǚyóu.*
 I sit plane travel France travel
 ‘I tager til Frankrig på ferie (=for at rejse rundt).’
- (8) *tā tīng dǒng le.*
 She listen understand pf
 ‘Hun hørte det = Hun lyttede og forstod det.’
- (9) *wǒ méi dǎ tōng, tā guān jī le.*
 I neg call be.in.contact, she turn-off mobile pf
 ‘Jeg kom ikke igennem, hun havde slukket sin mobil = Jeg ringede til hende, men var ikke i verbal kontakt med hende – (afsenders forklaring) hun havde slukket for mobilen.’

Når man har en række aktivitetsbeskrivelser plus en enkelt tilstandsbeskrivelse der følger i deres naturlige rækkefølge, behøver man ikke have en kategori som tempus – og det har kinesisk da heller ikke (for en nærmere beskrivelse af hvordan kinesere så forstår tidsrelationer, se Lin 2006 og Huang 2003).

Kigger man nærmere på de enkelte beskrivelser, må man også betvivle at kinesisk (som det ellers er hævdet helt generelt, jf. Li & Thompson 1981) bygger på det syntaktiske begreb ‘transitivitet’ og den semantiske rolle ‘patient’. Det skyldes for det første at kinesisk netop har seriale verber. Ved at undlade at give ét navn til en handling og i stedet splitte den op i flere aktivitetsbeskrivelser plus en tilstandsbeskrivelse, viser kinesisk tydeligt at det går imod hele den akkusative tankegang der netop er at betragte en aktivitet og en tilstand som én samlet ting, fx *førstå ngt*. For det andet er der verbalkonstruktioner som helt klart viser at hvad der normalt kaldes direkte objekt, skal læses som og ikke kan læses som andet end et subjekt, fx *dānmài duì dābài měiguó duì* ‘Det danske hold besejrede det amerikanske hold’, hvor *dǎ* betyder ‘spille, slå’, men hvor *bài* betyder ‘tabe’. Med andre ord ser det ud til at ‘det danske hold’ er subjekt for verbet ‘spille, slå’, mens ‘det amerikanske hold’ er subjekt for verbet ‘tabe’. Det er svært at argumentere for at det sidste skulle være direkte objekt. Det er lettere at argumentere for at kinesisk splitter en ytring op i to lige dele: en

beskrivelse af en aktivitet hvor der er en figur og en beskrivelse af en tilstand hvor der er en anden figur. Det giver underliggende to forskellige subjekter. Det sidste er netop karakteristisk for virkelighedsorienterede sprog (se også Durst-Andersen 2011a: 193ff).

6. Præsentation af situationer – Output – Ytring

Nu forlader vi Verb Phrase eller prædikatsniveauet som svarer til afsenders helt eget input til kommunikationen, hvor han eller hun benævner situationer – også kaldet *naming*. På det næste syntaktiske niveau, ytringsniveauet, kommer modtager ind i billedet og derfor bliver afsender nu nødt til at præsentere hvad der allerede er benævnt, til den specifikke modtager der står foran ham ved at tage hensyn til hvad han eller hun ved i forvejen sammenholdt med hvad afsender ønsker med sin ytring – også kaldet *framing*. På den måde går vi fra afsenders input til det output som afsender og modtager er fælles om og som svarer til hvad vi kan høre og se af rent sprogligt materiale. Vi skal først kigge på ordstilling og dernæst på præsentation af handlinger.

6.1. Ordstilling – Tekst-initiale ytringer

De lingvister der har interesseret sig for ordstilling, har fokuseret på alt andet end den første ytring i en tekst, her kaldet den tekst-initiale ytring, og har ikke tænkt at figur-grund konstellationer kunne spille en rolle (se fx Steube 2004; Yamamoto 2005; Birner & Ward 1998). Man har interesseret sig for topic-comment (1. person), tema-remå (2. person) og fokus-præsupposition (3. person). Det har betydet at man har set meget lidt varians. Koncentrerer man sig om den tekst-initiale ytring, hvor modtager ikke ved noget som helst, dukker der interessante forskelle frem, når man sammenligner ledfølge og figur-grund-scene konstellationer i forskellige sprog. Hvor man i dansk har rækkefølgen “figur-grund-scene” (*Der sad 5 mennesker omkring et bord i en lille café i Moskva i 1945*) og i engelsk har rækkefølgen “scene-figur-grund” (*In 1945 in Moscow 5 people were sitting around a table in a small café*), har man “scene-grund-figur” i kinesisk (*zài yījiǔsùwǔ nián mòskē yī jiǎ xiǎo kāfēi guǎn lǐ, wǔ ge rén wéi zuò zài yī zhāng zhuōzi páng*) der nøjagtigt svarer til: I 1945 i Moskva (scene) i en lille café (grund), 5 mennesker var rundt-siddende ved bord (figur). Vi får altså tre forskellige præsentationsstrategier, hvor den kinesiske genfindes i russisk:

- Kinesisk: scene – grund – figur
- Dansk: figur – grund – scene
- Engelsk: scene – figur - grund

Det er ikke det eneste sted, hvor kinesisk har en anden præsentationsstrategi end dansk og engelsk. Når man præsenterer sig selv, siger kineserne altid *wáng lán* ‘Lán Wáng’, dvs. de nævner først efternavnet og dernæst fornavnet, hvilket er det samme som i russisk. Når kinesere skal udfylde adresseangivelse på en konvolut, starter man altid med scenen, herefter følger grunden og til sidst kommer figuren. Helt i modsætning til dansk og engelsk:

People’s Republic of China
 Hunan Province (postcode)
 Changsha City
 Chairman Mao Street, No. 137
 Wáng Lán Comrade

Ved tidsangivelser skriver man altid år først, derefter måned og til sidst datoen, fx 2009 år november 30 mandag eftermiddag. Vi kunne også sige at kineserne starter med mængden, går videre med delmængden og slutter med elementet. Det vigtige er imidlertid at det er helt modsat af dansk og engelsk. På samme måde skal man være opmærksom på at kinesisk altid vil have årsag før virkning – den modsatte rækkefølge er ganske enkelt ugrammatisk, helt i modsætning til engelsk og dansk, hvor det normale netop er virkning før årsag: *Jeg kommer for sent, fordi metroen ikke kører*. Tankegangen rammer også hvad man normalt kalder forgrunds- og baggrundsinformation. Vi siger normalt *Hvad laver du, når du er på nettet?*, mens kineserne siger *nǐ shàngwǎn zuò shénme?* ‘Du på nettet, laver hvad?’ – altså endnu engang omvendt. Den slags ting er væsentlige – også selv om det omhandler noget der ikke beskrives i grammatiske fremstillinger.

6.2. Præsentation af en handling

Kinesisk har ligesom russisk et skarpt skel mellem perfektiv og imperfektiv aspekt, men hvor russisk har to verber for ét dansk handlingsverbum, har kinesisk aspektuelle markører:

- (10) *Tā bā diǎn jù lái le.*
 He eight hour already come pf
 ‘Han kom allerede kl. 8.’

- (11) *Zhè wèi fūmǔ zhèngzài zuò fàn ne.*
 This here woman situation.description make food/riceparticle
 ‘Denne her kvinde er ved at lave mad.’
- (12) *Wǒ méi kànguo jīngjù.*
 I neg see-charact. Peking opera
 ‘Jeg har ikke set Peking-Opera.’

Som vi kan se af eksemplerne ovenfor har kinesisk et skel mellem perfektiv (jf. 10) og imperfektiv aspekt (11 og 12), men det har gravet sig ned i det imperfektive og skabt et skel mellem en situationsbeskrivelse (11) og en karakteristik (12) inden for det imperfektive. Sagt på en anden måde har kinesisk et aspektuelt system som russisk, men på én og samme tid et aspektuelt skel som i engelsk (se også Xiao & McEnery 2004; Lin 2003; Wu 2005; Durst-Andersen 2000). Hvor den perfektive aspekt er prominent i russisk, er det imperfektiv aspekt der er prominent i kinesisk. Det betyder at der er fokus på aktiviteten, og at kinesisk samtidig har et særligt tidsperspektiv der går fra en nutidig aktivitet mod en fremtidig tilstand, kaldet det prospektive tidsperspektiv – det er derfor kinesisk ikke behøver tempus: det verbum der følger efter et andet verbum, beskriver altid en situation der tidsmæssigt ligger efter det foregående verbum. Såvel dansk som russisk har et retrospektivt tidsperspektiv, hvor der er fokus på tilstanden, og hvor man fra denne (nutidige) tilstand går tilbage til den fortidige aktivitet. Det er derfor perfektumsformen i dansk ser ud som den gør: *Han er gået ind i værelset* – *er* markerer nutidig tilstand og *gået* markerer fortidig aktivitet, dvs. man går fra den nutidige tilstand mod den fortidige aktivitet (for mere om dette, se Durst-Andersen 2011a: 186f og 197f).

6.3. Den reelle vs. den forestillede verden

Kinesisk har *classifiers* (omkring 80) som optræder foran substantiver, fx *zhāng* (brugt om flade ting, fx billeder), *běn* (brugt om genstande med mange sider, fx bøger), *jiā* (brugt om container-agtige genstande, fx restauranter), *zhī* (brugt om lange, tynde ubøjelige genstande, fx grene), *gēn* (brugt om ikke-tynde genstande, fx flagstang), etc. Som vi muligvis kan se, er deres inddeling baseret på visuelle billeder, dvs. image-typer – noget man generelt er enige om, jf. Aikhenvald (2000); Allan (1977). Disse klassifikatorer har til formål at markerer om der er tale om lokal reference (jf. 13) eller ikke-lokal reference (jf. 14):

- (13) *Wǒ kàn le yī bù diànyǐng.*
 I see pf one CL movie
 ‘Jeg så en film.’
- (14) *Wǒ méi kàn diànyǐng.*
 I neg see movie
 ‘Jeg så ikke nogen film.’

Dette minder meget om den russiske distinktion mellem nominativ og akkusativ på den ene side og genitiv på den anden side, hvor de direkte kasus bruges ved lokal reference og genitiv ved ikke-lokal reference, jf. *On* (nom) *zdes* ‘Han er her’ vs. *Ego* (gen) *net* ‘Han er her ikke’. Skellet mellem lokal og ikke-lokal reference bekræftes indirekte af at man i kinesisk ikke behøver at bruge klassifikator, hvis det der omtales, er lige foran ens øjne.

7. Forankring – Intake - Tekst

Vi forlader nu ytringsniveaet, hvor afsender versionerede sin meddelelse til modtager. Det sidste niveau er tekstniveaet, hvor modtager forankrer ytringen (outputtet) i forhold til konteksten og først da forstår, hvad meningen var – dette kaldes intake. Vi så først på afsenders input, så på dennes output hvor modtager kom ind i billedet, og til slut skal vi kort se på modtagerens egen rolle i kommunikationsprocessen. Her skal den kinesiske modtager finde ud af hvad ytringen tæller som, dvs. hvad var det egentlig afsender ønskede, da han producerede den. I kinesisk er der en række partikler som viser sig at have to-tre betydninger der ofte svarer til en første-, anden- og tredjepersonslæsning, fx *ba*:

- (15) a. *hǎo ba.* ‘Det er i orden med mig.’
 b. *wǒmen zǒu ba!* ‘Lad os gå!’
 c. *tā shì měiguó rén ba.* ‘Han er (efter min mening) amerikaner.’

Partiklen ser ud til at betyde ‘forslag’ som så manifesterer sig som accept af modtagers forslag i (15a), som afsenders forslag til modtager i (15b) og som afsenders forslag til beskrivelse af virkeligheden i (15c). Denne læsning kan kun foretages af modtager selv. På samme måde har kinesisk en partikel der hedder *le* der har to klart forskellige anvendelser:

- (16) a. *hǎo jí le* ‘Hvor er det dejligt!’
 b. *Wǒ tōu le yī kuài jīn biǎo.* ‘Jeg stjal et guldur.’

I (16a) er der tale om afsenders egen oplevelse, mens der i (16b) er tale om en begivenhed. Det første går på første person, det andet går på tredje person – og måske mangler vi anden person. Det samme gør sig gældende i (17), hvor vi har forskellige anvendelser af *ma*:

- (17) a. *nǐ chī le ma* ‘Har du spist?’ = ‘Hvordan har du det?’
 b. *nǐ bù shì dānmài rén ma?* ‘Jeg synes du er dansker’.

Såkaldte sætningsfinale partikler ser ud til mere eller mindre systematisk at blive bøjet i første, anden og tredje person, og det er kun modtager der kan finde ud meningen i hvert enkelt tilfælde.

8. Konklusion

Jeg har netop forsøgt at beskrive det kinesiske sprog som et virkelighedsorienteret sprog som taler om virkeligheden gennem den situation som afsender og modtager er fælles om. Jeg startede med at beskrive og forklare hvordan kinesisk benævner genstande – ved systematisk at lade første stavelse benævne ordets billedmæssige indhold (image) og lade anden stavelse benævne det idémæssige indhold (idea). Derefter gik jeg over til at beskrive de tre syntaktiske niveauer, kaldet Verb Phrase – ytringsniveauet – tekstniveauet, der semantisk set svarer til Naming – Framing – Anchoring. Det var ikke tilfældigt, for det afspejler den rækkefølge som barnet lærer at producere sprog i, hvor det ene forudsætter det andet: benævnelse af en genstand er en forudsætning for at benævne en situation; situationsbenævnelse er en forudsætning for at præsentere det for en modtager; og en præsentation af noget er en nødvendig forudsætning for at kunne forankre den og dermed forstå meningen. Det viste sig at kinesisk ligner russisk ved at have en benævnelsesstrategi der går fra figur mod grund, en præsentationsstrategi der går fra scene via grund til figur, og samtidig en altdominerende aspektkategori. Forskellen mellem dem ligger i tidsperspektivet der går tilbage til valg af fokus og dermed også prioritering af aspektform. Det prospektive tidsperspektiv der findes i kinesisk, svarer til den imperfektive aspekt hvor fokus er på aktiviteten; det retrospektive tidsperspektiv der findes i russisk, svarer til den perfektive aspekt hvor der er fokus på tilstanden. Et virkelighedsorienteret sprog vil altid skelne skarpt mellem den reelle verden

og den forestillede verden. Det kan ske – som det gør i russisk – ved at have et skarpt skel mellem indikativ og konjunktiv inden for verbalsystemet og ved samtidig at have et tilsvarende skarpt skel inden for nominalsystemet mellem nominativ og akkusativ på den ene side og genitiv på den anden side, altså et skel mellem direkte modi/kasus og oblikke modi/kasus. Da kinesisk ikke har modusformer, må det lægge skellet inden for det nominale system. Det sker ved at have et skarpt skel mellem tilstedeværelsen eller fraværet af klassifikator foran substantivet: er der en klassifikator, er der tale om lokal reference (der peges på den reelle verden); er der ingen, er der tale om ikke-lokal reference (der peges på den forestillede verden der findes inde i modtageres eget hoved). At klassifikatorerne er billedbaserede understreger deres direkte forbindelse til virkeligheden – der er så at sige noget ikonisk over dem som bevirker at modtager straks ved hvilken reference han eller hun skal lede efter. Deres funktion er således en stærk konkretisering af den funktion som genus synes at spille i sprog som dansk, svensk og norsk, jf. *spille en bold/bolden videre* (hvor genus er markeret og modtager derfor ved at han skal gøre noget specifikt med “bold”) vs. *spille bold* (hvor genus ikke er markeret og modtager derfor ved at han ikke skal gøre noget). Forskellen er blot at der i kinesisk er tale om ydre reference, dvs. modtager skal ud i situationen for at hente det der refereres til, mens der i dansk er tale om indre reference, dvs. modtager skal ind i sine erfaringslagre for at hente det der refereres til (ved *spille bold* skal modtager ikke hente noget specifikt om en bold).

Henvisninger

- Aikhenvald, A.Y. (2000). *Classifiers. A typology of noun categorization devices*. Oxford: Oxford University Press.
- Allan, K. (1977). Classifiers. *Language* 53, 285-311.
- Bhat, D.N.S. (1999). *The prominence of tense, aspect and mood*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Birner, B.J. & G.L. Ward (1998). *Information status and noncanonical word order in English*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Breivik, L.E. (1990). *Existential there. A synchronic and diachronic study*. Oslo: Novus.
- Brown, R. (1973). *A first language. The early stages*. London: Allen & Unwin.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2000). The English progressive as picture description. *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 45-103.
- Durst-Andersen, P. (2006). Location in Danish as opposed to English and

- Russian, i Nøлке, H., I. Baron & H. Korzen (red.), *Grammatica. Festschrift in honour of Michael Herslund*, Bern: Peter Lang, 69-84.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic supertypes. A cognitive-semiotic theory of human communication*. New York/Berlin: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Reitzel.
- Fletcher, P. (1985). *A child's learning of English*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gvozdev, A.N. (1949). *Formirovanie u rebenka grammatičeskogo stroja russkogo jazyka. Čast' pervaja i vtoraja*. Moskva: Izd. Akademii pedagogičeskix nauk RSFSR.
- Henne, H., O.B. Rongen & L. J. Hansen (1977). *A handbook on Chinese language structure*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Huang, Ch.-Ch. (2003). Mandarin temporality inference in child, maternal and adult speech. *Foundations of Language* 23, 147-169.
- Li, Ch.N. & S. A. Thompson (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Lin, J.-W. (2003). Aspectual selection and negation in Mandarin Chinese. *Linguistics* 41, 425-459.
- Lin, J.-W. (2006). Time in a language without tense: the case of Chinese. *Journal of semantics* 23, 1-53.
- Steube, A. (red.) (2004). *Information structure. Theoretical and empirical aspects* (=Language, Context and Cognition 1). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Tsang, Y. K. & Chen, H. C. (2008). Eye movements in reading Chinese, i Rayner K., D. Shen, X. Bai, & G. Yan (red.), *Cognitive and cultural influences on eye movements*. Tianjin, CH: Tianjin People's Publishing House, 237-254.
- Wu, J.-S. (2005). The semantics of the perfective *le* and its context-dependency: an SDRT approach. *Journal of East Asian linguistics* 14, 299-336.
- Xiao, Z. & A. McEnery (2004). *Aspect in Mandarin Chinese: a corpus-based study*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Yamamoto, H. (2005). A historical view on areal distribution of word order around the world. *Sprachtypol. Univ. Forsch. (STUF/Berlin)* 58, 374-391.
- Yip, P.-Ch. (2000). *The Chinese lexicon. A comprehensive survey*. London/New York: Routledge.

“Dativ-e” empirisk og brugsfunktionalistisk genbesøgt

Et lærergrammatikografisk blik på et hjørne
af den tyske substantivallomorfi

Ken Farø

1. Indledning

Denne artikel behandler fænomenet *dativ-e* på et brugsfunktionalistisk og sprogbrugsgsemprisk grundlag. Dativ-e drejer sig i meget korte træk om, at en del tyske neutrums- og maskulinumssubstantiver i singularis dativ under visse betingelser optræder i en form med *-e*-endelse. Spørgsmålet er, hvad disse betingelser reelt er, og om der kan findes en operationel form at formidle dem i for den ubefæstede grammatikbruger? Vi kaster os hovedkulds ud i opgaven ved at anlægge et solidarisk lærerperspektiv.

Man kan på internetbaserede sprogfora møde spørgsmål som dette:

- (1) “Question about German [...]: 1. *Längst ist der Sportunterricht im Lande zum Sitzenbleiber der Nation geworden. Why im Lande? Should it be im Land? Why add e?*”¹

(spørgerens modersmål er mandarin). Vedkommende står over for et **vidensproblem**, der knytter sig til receptionen af en tysksproget tekst.

Man behøver dog ikke at tage helt til Kina for at finde lærere, der forstyrres af dette fænomen:

- (2) “*Hvorfor “Im Jahre” med -e?*”
19. maj 2011 af BabseBritta. – Niveau: 9. klasse.

1. www.forum.wordreference.com. Indlægget stammer fra 5. juli 2011.

Politikens ordbog siger ud for **i år 2000** – (Im Jahre) 2000. “Det forvirrer mig en smule, at der skal stå ‘Jahre’. Ved godt, *Jahr* tilføjer *-e* i flertal, men skulle det så ikke hedde in den Jahre (og så skulle der jo faktisk også et *-n* på, da vi jo er i dativ flertal...)”² (sic!).

Men faktisk er også mange modersmålstalende i tvivl om håndteringen af dette *-e* (eller *ej*), fx:

- (3) “Schreibt man heute noch die Dativ-Erweiterung *e* bei Wörtern wie *Fall, im Falle, Weg, im Wege, Haus, im Hause, auf dem Baum(e)*, etc.? Manchmal habe ich das Gefühl, es gehört da hin, manchmal finde ich es antiquiert. Manchmal scheint sich auch der Sinn zu ändern: *Geh mir aus dem Weg!* oder *Im Wege der (des)*”³.

Spørgsmålet vedrører denne gang **produktion**. Hvis man konsulterer en række af de grammatikker, der står til rådighed for tysk-lørnere, dvs. såvel kontrastive som Bruun Hansen (2002:131f), Lauridsen/Poulsen (1995), Jørgensen (1992:II, 80f), uspecifikt fremmedsprogspædagogiske som Hentschel/Weydt (2003), Helbig/Buscha (2001), og også mere almene modersmålsgrammatikker som Eisenberg (2006:371), Zifonun (1997), Heidolph et al. (1981:595-601) og Duden (2005:211), får man ikke noget klart billede: Enten er det ekstremt kortfattede behandlinger (Eisenberg 2006: 371; Helbig/Buscha 2001), eller også er de flimrende, ufunktionelle, konservative eller delvist selvmodsigende. Lauridsen/Poulsen (1995) og Duden (2005) udgør ganske vist omfangsmæssigt undtagelser, men er til gengæld problematiske på andre punkter, som vi skal se.

I **ordbogssammenhæng** behandles genstanden mere implicit, selv om den også her udgør et problem, der transcenderer, hvad der kan rummes i en binær regel.

2. www.studieportalen.dk. Indlægget stammer fra 19. maj 2011.

3. www.babelboard.de. Indlægget stammer fra 11. september 2011.

2. Formål

Hovedformålet med bidraget er at udrede problemet dativ-e, med særligt fokus på **danske lørnere**⁴. For selv om der er tale om en tilsyneladende ret simpel “skolegrammatisk” genstand, så bliver den ingen af de førnævnte steder formidlet fyldestgørende, formentlig fordi den ikke er forstået i sin kerne. Deficitterne fordeler sig på følgende elementer:

Sprogbeskrivelsens

- (a) manglende empiriske fundering;
- (b) dens anakroni;
- (c) dens dysfunktionalitet i forhold til modtagers behov;
- (d) dens manglende sprogmediale specifikation⁵;
- (e) dens normative ramme.

Hovedspørgsmålet er i første omgang, om dativ-e er **fakultativt**, som det eksplicit anføres i fx Eisenberg (2006:371), Bruun Hansen (2002:131f) og Duden (2005:210f). I tilknytning hertil undersøger jeg et par underordnede komponenter af dativ-e-komplekset, som er væsentlige for en bedre forståelse af det.

Jeg vil endvidere metagrammatikografisk demonstrere, at grammatisk beskrivelse må tage udgangspunkt ikke alene i den grammatiske **sag**, men også i både beskrivelsens **modtager** og **brugsfunktion** (jf. Thurmair 2010: *Zielgruppe* og *Zielsetzung*). Desuden vil jeg vise, at grammatikker må have et **klart normbegreb** og et **solidt empirisk grundlag**, hvis de skal kunne rådgive deres brugere om den faktiske og ikke bare den **statuerede** sprogbrug (Polenz 1999:342ff.), dvs. en af en autoritet mere eller mindre vilkårligt fastlagt norm.

Lauridsen/Poulsen (1995:74) vurderer, at: “det [er] vanskeligt at angive faste retningslinjer for brugen af -e [...], og forholdene bliver i øvrigt ikke klarere af, at mange tysktalende har en særlig forkærlighed for [...] at tilføje endelsen

4. Danske lørneres tarv og/eller forholdet til dansk sprog må være dansk sproggermanistikens kerneopgave og egentlige videnskabelige legitimation. Den er ikke mindre “teoretisk” eller mere “anvendt” end andre tilgange. Den er blot **fokuseret** og **funktionel**. Naturligvis har den sine egne teorier, eller bør i hvert fald have dem.

5. Dvs. om genstanden er anskuet i forhold til en specifik kontekst inden for koordinaterne *reception* – *produktion* og *mundtlig* – *skriftlig*

til bestemte substantiver for fuldstændigt at undgå den ved andre – tilfældigheden råder m.a.o. i et ikke uvæsentligt omfang”. Det er min hensigt at vise, at denne vurdering er for pessimistisk.

3. Grundlag

Hvor min teoretiske tilgang er brugsfunktionalistisk (Bergenholtz 2001; Tarp 2008), er metodegrundlaget empirisk, eller mere præcist korpuslingvistisk (jf. McEnery/Wilson 2006). Til brug for undersøgelsen foretages omfattende, kontrollerede og systematiske søgninger i både egentlige korpora (DWDS Zeit-Korpus = ZK), Google Books = GB, og vha. Google-browseren. GB anvendes til longitudinalstudier.

Det er ikke uvæsentligt, hvilken kilde man anvender til undersøgelse af dativ-e-komplekset: Med Google som “korpus” (Kilgariff 2003; jf. kritisk Asmussen 2004) får man væsentligt flere e-former end med ZK. Det skyldes, at førstnævnte efterhånden indeholder temmelig mange ældre kilder. Vha. Google får man bl.a. derfor et bredt udsnit af sprogets diasystematiske totalitet: De tekstologiske, diafasiske, konstruktionelle og diakrone konteksters diversitet er her næsten ubegrænset. ZK derimod indskrænker tekstmængden til almensproglige “pæne” samtidsavistekster. De to ressourcer egner sig derfor principielt til forskellige formål: Google hjælper med at skaffe data til **receptionsspørgsmål**, mens ZK i højere grad fungerer som støtte til **produktionsspørgsmål**.

En videnskabelig forløber for denne undersøgelse er pionerarbejdet Rieger (2007), der dog har noget andre erkendelsesinteresser end mine. Dels er arbejdet klart fraseologisk defineret, dels har det ingen lørnerspecifik tilgang. Ikke desto mindre udgør Rieger et stort fremskridt i retning af en mere empirisk adækvat dativ-e-beskrivelse.

4. Grammatikografisk og grammatikologisk del

Ifølge Duden (2005:196ff) består det tyske substantivparadigme af 5 fleksionsklasser med følgende indhold:

1. uden endelse i hele sg. (*die/der Zahl*)**Ø**
2. stærk (*dem Raum*(**e**)/*des Raum*(**e**)**s**; *dem Kreis*(**e**)/*des Kreis***e****s**; *dem Segel***Ø**/*des Segel***s**)

3. stærk (proprier) (*Annas; Berlins*)
4. svag (*Prinzen; Zeugen*)
5. kasusformer i pluralis (*Leuten; Trümmern*)

Andet paradigme kaldes altså traditionelt det stærke og opviser fakultativt eller intet -e i dativ, mens genitiv har -s eller -es.

For at kunne vurdere de forskellige grammatikkers behandling af genstanden, må man have et teoretisk grammatikografisk fundament. Thurmair (2010) er et godt udgangspunkt, men kan med fordel suppleres af Aarhus-skolens brugsfunktionalisme (fx Bergenholtz 2001; Tarp 2008), som ganske vist sigter mod leksikografien, men som ikke desto mindre lader sig overføre til grammatikografien, der i mindre grad end sin leksikalske pendant har gennemgået en systematisk pragmativering eller brugsfunktionalisering.

En brugsfunktionalistisk tilgang til grammatikskrivning kan have fokus på forskellige brugsfunktioner, fx at brugeren vha. grammatikken skal kunne:

- (1) **forstå** de realiteter, han/hun møder i autentiske tekster
- (2) **producere** genstanden kontekstadækvat
- (3) **indlære** de væsentligste træk ved den
- (4) evt. erhverve sig en **teoretisk bevidsthed** om genstanden.

De fleste grammatikker, herunder også hjemmemarkedets til tysk, er på dette punkt ret usystematiske. Deres normbegreb er ikke klart beskrevet, og der, hvor det er, holder de sig ikke konsekvent til det. Lauridsen/Poulsen (1995:73) anfører fx “Endelsen **kan kun anvendes**, når visse [...] forudsætninger er opfyldt” – en **produktions**orienteret beskrivelse – mens næste periode taler om, at dativ-e “[kun] **findes** [...] i leksikaliserede vendinger”: en **receptions**beskrivende tilgang.

5. Diskussion af teser og hypoteser

Nedenfor diskuteres et lille udvalg af hypoteser, som slet ikke er udtømmende i forhold til de i dativ-e-litteraturens faktisk fremsatte. Men pladsbegrænsningen nødvendiggør en vis arbitrær indskrænkning. Desuden er de nævnte hypoteser forskelligartede nok til at illustrere artiklens metodisk-teoretiske anliggende: at plædere for en større grad af empirisk undersøgelse i grammatikskrivningen.

5.1. Dativ-e-fakultativ?

En gennemgående tese i dativ-e-litteraturen er, at -e er **fakultativt** (fx Eisenberg 2006; Duden 2005). Men ud fra hvilken norm? Fremstillingerne tager udgangspunkt i en binær norm: En form er enten korrekt eller ikke. Men “korrekt tysk” er en autenticitetsfjern ide: Hvis man vil lære at producere tysk tekst, bør man ikke orientere sig mod en korrekthedsnorm – det tjener kun rette- og censursystemet, som ikke har meget med den virkelige sprogverden at gøre – men derimod mod en **brugsnorm**. Hvordan den ser ud i tilfældet dativ-e, skal nu demonstreres.

Jeg har undersøgt et tilfældigt udvalg af substantiver af fleksionsklasse 2 vha. ZK med hensyn til deres komparative brugsfrekvens i forhold til e- eller Ø-form. Nedenfor har jeg angivet resultaterne dels i form af forholdstal, dels i form af placering på en grafisk pil, som jeg kalder “Dativ-e-kontinuummet”:

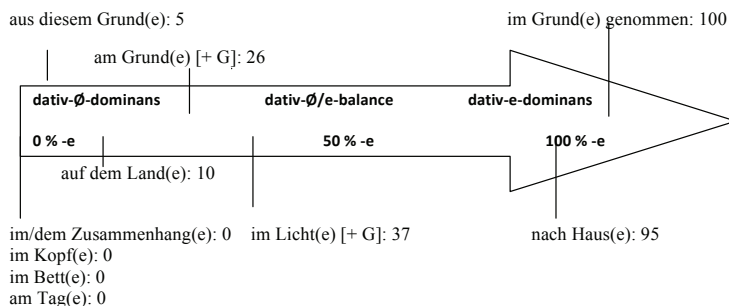

Fig. 1: Dativ-e-kontinuummet

Set fra et brugsteoretisk perspektiv er der grundlæggende 3 muligheder: (1) præference for e-varianten, (2) ingen præference, (3) præference for Ø-varianten. Figuren viser, at præferencen i inventaret af potentielt e-holdige dativer i virkeligheden er meget varieret. Dermed er der heller ingen rimelighed i forestillingen om korrekte vs. ukorrekte former. En anden pointe, figuren illustrerer, er, at brugspræferencen knytter sig til de makroleksemer, substantiverne er komponenter i, og ikke til substantiverne selv, jf. fx de helt forskelligt rangerende forbindelser med *Grund(e)*. Derfor er det nødvendigt at differentiere mellem ikke bare substantivet i fri og bunden distribution, men også mellem de forskellige typer af makroleksemer, dativ-e indgår i, for de kan jo netop have meget varierende præferencer. Eksempelvis indgår *Hause* i

makroleksemmerne *zu Hause, nach Hause, im Hause* [SB]⁶ og *aus dem Hause* [SB], og deres brugspræferencer er særdeles varieret hver især. Der ligger således en del empirisk undersøgelsesarbejde i at udrede de forskellige makroleksemers brugspræferencer.

Man kan naturligvis godt fastholde ideen om valgfrihed mht. -e- eller Ø-realiserings af substantiver af deklinationsklasse 2. Men så er det ren vilkårlighed. Langt mere interessant for en ikke-nativ bruger er en sprogvirkelighedsnær tilgang, der fokuserer på den foretrukne form i sprogbogen med udgangspunkt i det konkrete makroleksem, substantivet er komponent i. Jeg vender tilbage til denne diskussion.

5.2. Fremmedordsblokering?

Ifølge Duden (2005:211), der opererer med et sæt **faktorer**, som tendentielt peger mod eller væk fra -e, er den leksikologiske kategori **fremmedord** hæmmende for forekomsten af -e. Grammatikken nævner (*mit dem*) *Resultate* som et eksempel på, at fremmedord generelt ikke realiserer -e. Det kan i første omgang verificeres vha. ZK: Ikke ét belæg ud af 150 indeholder e-formen. Det betyder dog ikke, at den slet ikke kan findes empirisk. Tager man ressourcen GB til hjælp, er den lange form ikke alene ikke længere sjælden; den ser faktisk ud til at udgøre normalformen (jf. Rieger 2007), i hvert fald i det 19. århundrede, jf. fx:

- (6) Es stimmt aber dieses Ergebniss in allen Hauptpunkten vollkommen *mit dem Resultate* der Beobachtungen überein (1834)
- (7) Sanson macht die Gesellschaft *mit dem Resultate* einiger Versuche mit dem Kreosot bekannt (1835)
- (8) Der Papst zeigte sich *mit dem Resultate* der Bemühungen des Kardinals Loveuse nichts weniger als zufrieden (1838)

Det er først, når vi når det 20. årh., at kurven knækker mht. e-formen, som generelt falder voldsomt. Det viser sig også, at når man søger urestringeret på strengen *mit dem Resultate*, er det næsten udelukkende ældre eksempler som ovenstående, der dukker op.

6. De kantede parenteser markerer en tomplads: konstruktionen kræver dette element for at være udfyldt.

Nedenfor ses en grafisk fremstilling af forholdet mellem de to former over tid:

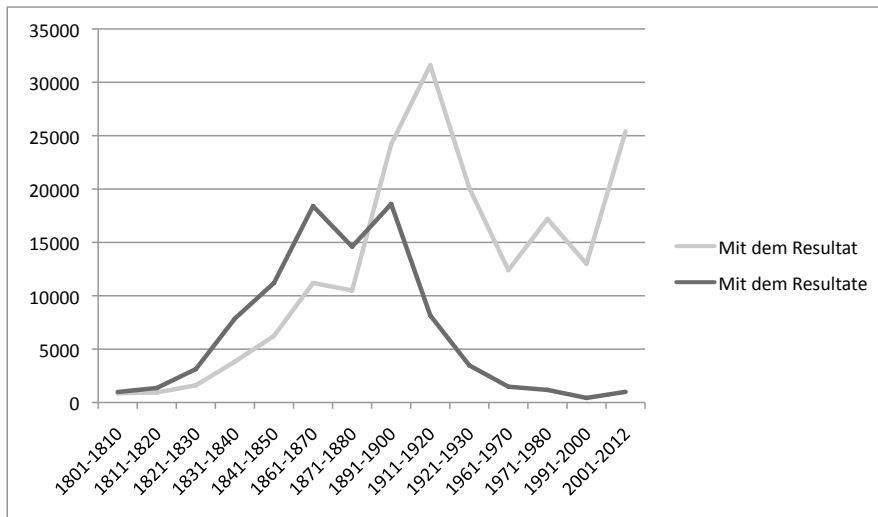

Fig. 2: Den diakrone udvikling af mit dem Resultat(e) fra 1801 til 2012⁷

5.3. Grundlæggende produktivitet?

Peter Jørgensens trebindsgrammatik fra 1950'erne, der blev genoptrykt i 90'erne (Jørgensen 1992, II, 50), nævner et eksempel på dativ-e, nemlig *er drohte ihm mit dem Stocke*. Jeg har testet syntagmet diakront vha. GB:

7. Grafen er renset for et par uforklarligt afvigende datasæt, der mudrer billedet unødigt.

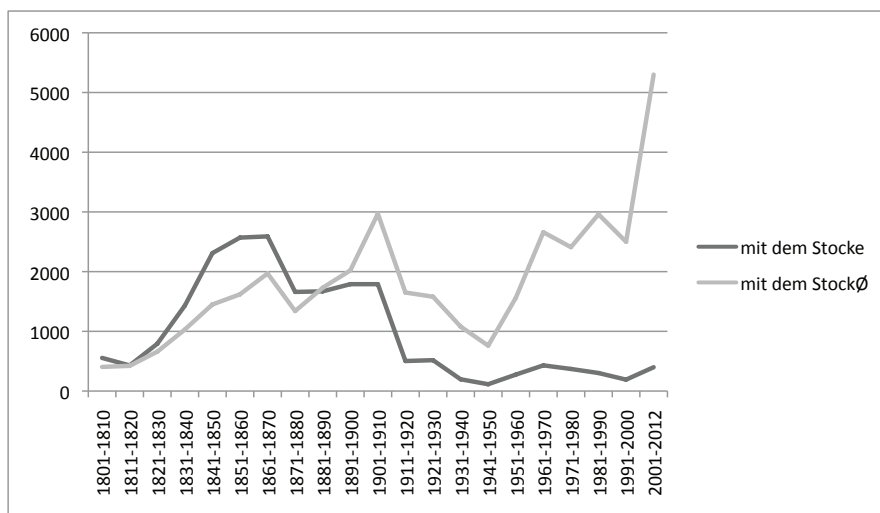

Fig. 3: Den diakrone udvikling af mit dem Stock(e) 1801-2012

Diagrammet viser, at kurven allerede knækkede i 1880'erne til fordel for den korte form, så dativ-e i hvert fald fra 1940'erne, hvor de to kurver for alvor løber fra hinanden, er den sjældnere variant og i stigende grad forældet. Det ser altså ud, som om Jørgensen propagerede en sprogtilstand, der allerede var på vej stærkt tilbage. Det er velkendt, at fremmedsprogsundervisningen uden for modersprogsområdet er mere konservativ end i modersproget, ja til tider hypernormativ. Som produktionsanimerende eksempel for lærere i 1950'erne endogså i 1990'erne fungerer det ikke.

5.4. Im Jahr(e) og tidsreferens

Blandt nogle⁸ danske tysk-formidlere hersker der den forestilling, at der er en direkte korrelation mellem *im Jahr(e)*'s tidsreferens og syntagmets tendens til at optræde med -e: Jo længere fra taletidspunktet, desto snarere -e. Hypotesen kan ikke uden videre tilbagevises, men må underkastes empirisk analyse. I første omgang kan man undersøge det brugsnumeriske forhold mellem dativ-e og -Ø i vores primære periode:

8. Bl.a. indberettet af af min assistent om hendes tysklærer i gymnasiet, som formidlede denne "regel".

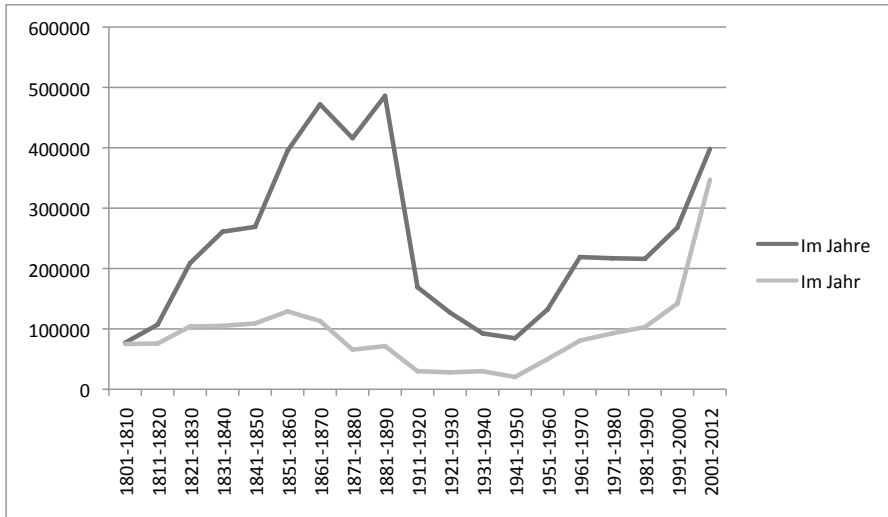

Fig. 4: Den diakrone udvikling af im, Jahr(e) 1801-2012.

Lad os nøjes med at fokusere på de allertydeligste⁹ linjer: I første omgang kan man konstatere en historisk dominans af langformen; men forskellen mellem de to former flader mærkbart ud i det 20. og 21. århundrede. Påfaldende er heroverfor ZK's (produktionsrelevante) resultat: 7:1 **til fordel for dativ-Ø**.

Hverken det ene eller det andet resultat leverer empirisk belæg for den i flere danske lærergrammatikker fremhævede "særligt hyppige" e-dativ *im Jahre* (Bruun Hansen 2002:132; Lauridsen/Poulsen 1995:73).

Dermed er spørgsmålet imidlertid ikke afgjort. Der udestår stadig det centrale problem, om -e-formen bliver stadig hyppigere i takt med referentårets retrospektive afstand fra taletidspunktet, og det må løses på et andet metodegrundlag end det, vi hidtil har anvendt. Jeg har derfor set på, hvordan ZK's *im Jahre(e)*-realiseringer fordeler sig i forhold til tidsreferenten, udtrykt ved et konkret årstal, nemlig med 2009 som udgangspunkt:

9. I samme ånd er to datasæt også her blevet undertrykt, fordi de repræsenterer et uforklarligt ekstremt udsving, som næppe skyldes andet end en tilfældighed.

im Jahr	1072, 1750, 1817 (x2), 1880, 1921 (x2), 1932, 1934, 1944, 1951, 1963, 1969 (x2), 1970, 1975 (x2), 1976, 1982, 1989, 1992 (x2), 1994 (x4), 1995, 1997, 1998, 2000 (x8), 2001 (x2), 2002, 2003 (x4), 2004, 2005 (x3), 2006 (x2), 2007 (x11), 2008 (x4), 2009, 2010, (x2), 2012 (x2), 2013, 2021, 2020, 2025, 2050 (x4).
im Jahre	1776, 1884, 1893, 1969, 1996, 1998, 2003, 2004, 2006, 2016

Fig. 5: Fordelingen af im Jahr(c) ved en søgning i ζK (med 2009 som taletidspunkt).

Resultatet er følgende: *-e*-realiseringen forekommer (relativt set) lige så ofte i forbindelse med samtidige eller prospektive tidsreferenter som ved retrospektive: *im Jahre* 1996, 2001, 2003, 2006, 2016. Omvendt er der ingen klar tendens til, at de ældre tidsreferenter nødvendigvis optræder med *-e*: jf. fx *im Jahr* 1750, 1817.

For at teste hypotesen yderligere kan man gribe spørgsmålet lidt anderledes an, nemlig med udgangspunkt i selve *tidsreferenten*: Hvilke former interagerer med hvilke referent-århundreder? Skemaet nedenfor dokumenterer forholdet. Taletidspunktet er igen 2009:

årh.	<i>im Jahr</i>	<i>im Jahre</i>
19.	1809, 1817, 1880	1800, 1809, 1815, 1841, 1857, 1884, 1893
18.	1722, 1767, 1775, 1776, 1792	1710, 1719, 1772, 1793
17.	1604, 1616, 1623, 1637, 1680	1609, 1609, 1612, 1642
16.	1514, 1515, 1525, 1531, 1541, 1545, 1559, 1572, 1594	(sic!)
15.	1410, 1465, 1474	1420
14.	1348, 1350	1345, 1349
13.	1229	1209, 1229
12.	1157, 1192 (x2)	1158
11.	1072	1001
ældre	930, 874, 451, 366, 55, 9, 546 v. Chr.	929, 65

Fig. 6: Oversigt over tidsreferenternes præference for *-e/Ø* (ζK , 2009)

Skulle hypotesen om en korrelation mellem tidsreferent og dativ-*e*-realisering holde stik, skulle *-e*-formerne stige støt ned gennem diakronien. Det gør de på ingen måde.

Skal man tale om en lille tendens, så er det, at *-e*-formen kommer en smule mere til ære og værdighed med 1800-tallet som tidsreferent, ellers ikke. Der er intet empirisk grundlag for en regel om, at dativ-*e* bruges om ældre denotater, og da slet ikke med progressiv tendens: Ingen af de andre århundreder

opviser den antagede korrelation, tværtimod. Man må derfor formode, at den verserende “regel” er et udtryk for en forveksling af tidsreference og stilistisk arkaisering (se nedenfor). Altså en sammenblanding af semantik og pragmatik.

6. Diskussion: Dativ-e og grammatikken på baggrund af de empiriske undersøgelser

Er dativ-e et grammatisk fænomen eller ej? Måske er det ikke så afgørende. For det første er grammaticitet under alle omstændigheder et kontinuumsfænomen. For det andet betvivler teoretiske paradigmer som **Konstruktionsgrammatikken** grundlæggende relevansen og eksistensen af en opposition mellem et abstrakt regelsystem og et mere konkret inventar af leksemer (jf. fx Fischer/Stefanowitsch 2008).

Vi kan godt holde fast i “grammatik” og “ordforråd” som en slags værktødsstermer, de udtrykker bare ingen absolut sandhed om sproget. Men selv hvis vi holder fast i en mere traditionel binær opposition mellem ordforråd og grammatik, kommer vores genstand i klemme. For hvilke dele af komplekset er grammatiske i betydningen “indbegrebet af et sprogs regelmæssigt eller analogt rekurrente egenskaber og konstruktionsmønstre” (Knobloch 2000:255)?

Man må konstatere, at dativ-e grundlæggende ikke længere er produktiv. I talesproget har denne tilstand allerede været i et halvt årtusind (Rieger 2007). I skriftsproget ser det lidt anderledes ud, idet en stærk **statuerende** (Polenz 1999:342ff.) skriftnorm har holdt -e’et kunstigt i live bl.a. via skoleundervisning (Rieger 2007), i hvert fald indtil ca. det 20. århundrede, som også artiklens grafer viser. Herefter går det støt ned ad bakke for formen, som udelukkende opretholdes som relik i ordets bredeste forstand.

En grammatik, der ikke baserer sig på autentisk sprogbrug, men som ser sig selv som rettesnor, er ikke særlig anvendelig som grundlag for fremmedsprogundervisning. Derfor er det også kontraproduktivt at fastholde den statuerede norm om dativ-e som fakultativ.

I nedenstående skema sammenfattes dativ-e's grundlæggende produktionsrammer:

PRODUKTIVITETS-GRAD →	Fuld produktivitet	Semiproduktivitet	Relikt-anvendelse
↓ MEDIUM			
Tale	-- > ca. 1500 (ingen belæg)	Bundne kontekster: rim, metrum, arkaisering	Frasemer: <i>im Lichte, zu Hause</i> Fraseonymer: <i>Im Sande</i>
Skrift	--> ca. 1900		

Fig. 7: Oversigt over dativ-e's grundlæggende rammer

Ligesom en lang række andre sproglige fænomener har også dativ-e teoretisk set såvel a) grammatiske, b) leksikalske og c) konstruktionelle implikationer for nu i første omgang at udtrykke det så vagt som muligt. I virkeligheden er der tale om, at dativ-e opviser fremtrædelsesformer, der gør det interessant for begge "traditionelle" systemiseringskontekster, grammatikografien og leksikografien, mens en nyere tilgang, en snarere potentiel end reel konstruktiografi, endnu mangler at finde sin form.

7. Forslag til basal funktionalistisk lørnerbeskrivelse.

Udgangspunktet for det foreliggende bidrag var, at dativ-e-beskrivelsen skal være funktionalistisk, brugerorienteret, empirisk adækvat og i det hele taget teoretisk-metodisk velfunderet. Et pragmatisk delkriterium kunne her være, at fremstillingen leverer den information, brugerne faktisk efterspørger¹⁰ (jf. fx indledningen).

7.1. Traditionel grammatikografisk ramme

Jeg henvender mig i mit forslag til det postgymnasiale lørnerniveau i en fremstillingsform, der ganske vist blander reception, produktion, bevidsthed/teori og indlæring, men som hele tiden er bevidst om, hvilke informationer, der tjener hvilken funktion. Man kunne indføre piktogrammer for de forskellige

10. Hvormed det ikke impliceres, at *ikke*-efterspurgt information ikke skal formidles. Det er blot en anden brugssituation.

funktioner i teksten. Et væsentligt punkt er desuden, at ingen oplysninger må være ikke-instruktive (eller implicite, jf. Thurmair 2010:297):¹¹

“Dativ-e: Ved substantiver af fleksionsklasse 2 kan man i tekster møde bøjningsendelsen -e i dativ singularis: fx *Manne*, *Stuhle*, *Hause*, *Wohle*, *Leibe* etc.). Det kalder man for “dativ-e”. Nogle af dem er ret velkendte, fx *Hause*, som man især finder i de faste vendinger *zu Hause* og *nach Hause*, mens andre er mindre udbredt. Man kan grundlæggende støde på dativ-e i følgende sammenhænge:

- (a) **ældre tekster**, især før 1900, fx *die Bewegung mit dem **Kopfe**, da man nicht* (1830); *Die Geschichte der Kriegskunst ist ein einzelner Faden in dem **Zusammenhange** der Universal-Geschichte* (1908).
- (b) **stilistisk arkaisering af en moderne tekst**: Dativ-e’s potentielle medbetydning af noget gammelt og solidt gør den velegnet som stilistisk virkemiddel, fx i reklamer (jf. Janich 2010): turisme: *Feiern wie bei **Hofe** – Gönnen Sie sich ein Schloss!* (2012); forlæggeri: *Mit Napoleon im **Felde** 1813* (2012), hvor hhv. den gamle slotsstemning og historiens vingesus evokeres. I begge tilfælde er der i øvrigt tale om faste forbindelser.
- (c) **faste flerordsforbindelser**, fx *zu **Hause**; nach **Hause**; ein Mann, wie er im **Buche** steht; in diesem **Sinne**; sich zu **Tode** langweilen*.
- (d) **navne**, især *stednavne*, fx: *Rehau bei **Hofe*** (Bayern); *Neuendorf im **Sande*** (Brandenburg); *Im **Sande*** (Schleswig-Holstein); *Wirt im **Felde*** (Steyrermark, Østrig).
- (e) **titler**, fx **tv-programmer**: *Im **Hause** Chanel* (1995); **digte**: *Das Blatt im **Buche*** (Anastasius Grün, 1829); **sange**: *Im **Sande** des Wahns* (Heimaterde, 2009); **bands**: *Paloma im **Blute***.
- (f) **rimhensyn**: I formorienterede tekster (primært lyrik) kan man støde på dativ-e, hvis funktion alene er at få teksten til at hænge sammen på udtrykssiden, fx i digtet *Mein blaues Klavier* af Else Lasker-Schüler (1937):

11. Dvs. som når fx Bruun Hansen (2002) skriver, at dativ-e “kan tilføjes ud fra rytmiske og stilistiske hensyn”. Men hvilke, og hvordan?

Ich habe zu Hause ein blaues Klavier
 Und kenne doch keine Note.
 Es steht im Dunkel der Kellertür,
 Seitdem die Welt verrohte.
 Es spielten Sternenhände vier –
 Die Mondfrau sang im Boote –
 Nun tanzen die Ratten im Geklirr.
 Zerbrochen ist die Klaviatur
 Ich beweine die blaue Tote.
 Ach liebe Engel öffnet mir –
 Ich aß vom bitteren Brote –
 Mir lebend schon die Himmelstür,
 Auch wider dem Verbote.

Tre e-dativer bliver genereret på denne måde, nemlig *Boot(e)*, *Brot(e)* og *Verbot(e)*, helt uden at man kan tale om faste forbindelser.

Som tysklørner handler det især om at være opmærksom på, at dativ-e er obligatorisk i visse faste udtryk, samt navne og titler (se ovenfor), mens den i andre er den hhv. mest og mindst udbredte af to alternativer. Her må man gå til beskrivelsen af det enkelte udtryk, fx i ordbøger, i det omfang en pålidelig beskrivelse foreligger. Alternativt må man selv i gang med korpus- eller netundersøgelser”.

7.2. Traditionel leksikografisk ramme

“Babse Britta” opfattede i kap. 1 Politikens fremstilling af *im Jahre* som udtryk for en forpligtende norm (jf. Thurmair 2010:296). Det kan man ikke fortænke hende i. Problemet er her ikke, at ordbogen fortier den formelle variation. Det er snarere, at den vælger at fremme den mindst brugte variant. Jeg har beskrevet den produktionsrelevante ratio for dette syntagma med 7:1. Men faktisk viser en specifik ZK-undersøgelse af syntagmet med den konkrete tidsreferent 2000 en mere ekstrem nøgle, nemlig 33:1 til fordel for den korte form.

Der er grundlæggende to problemer med ordbogshåndteringen af dativ-e: 1) Den er korrekthedsorienteret; 2) den er for tilfældig i forhold til den faktiske sprogbrug. Nedenfor demonstrerer jeg vha. et par eksempler fra den monolingvale leksikografi, hvad det konkret betyder:

Duden Universalwörterbuch (Duden 2012) noterer under *Weg* forbindelsen *am Weg(e)*. Men ratio er ca. 5:1 for -Ø (ZK), og blandt e-formerne er der overvægt af arkaiserende og høj stil. Til gengæld er *nach dem Weg fragen* og *vom Weg abkommen* ikke noteret med varians. Men faktisk er ratio også her ca. 5:1 til fordel for Ø-formen, mens den parlørbasale *nach dem Weg fragen* kun i ét af mere end 100 belæg har -e; det drejer sig om en patetisk religiøs tekst.

Man kan med disse problemer in mente opstille nogle principper for den lørnerempatiske leksikografiske håndtering af dativ-e:

- (a) Fokus må være på makroleksemer, ikke mikroleksemer (substantiver). Kun på den måde kan man undslippe korrekthedstvungen, der ikke gavner den lærende. Samtidig rummer den noget lavere abstraktionsgrad muligheden for i væsentlig højere grad at analysere og undersøge de relevante leksemer både lingvistisk og med hensyn til deres frekvens.
- (b) I lørnersammenhæng er den proskriptive tilgang (Bergenholtz 2001) den mest funktionelle. Der er ingen grund til at præsentere ubefæstede ordbogsbrugere for variation, de intet kan stille op med. Til gengæld forpligter det leksikografen på at gennemføre den reduktion, proskriptionen hviler på, på et solidt undersøgelsesgrundlag.

Et forslag til en grundlæggende anderledes tilgang til leksikogrammatiske fænomener som dativ-e gives i Farø (under udg.), som opererer med det teoretiske metaplan *inventariografi* kombineret med den elektroniske rammes fleksibilitet. Men skal vi binde os til det foreliggende printleksikografiske grundlag, må løsningen være den mere beskedne proskriptive: at vælge den mest udbredte form for brugeren, som hverken er den relativt sjældne fuldform *im Jahre 2000* eller kortformen *im Jahr 2000*, men derimod den ultrakorte, rent numeriske: *2000*.

8. Konklusioner

Dativ-e kan regnes som grammatisk restringeret og semiproduktiv i nutidstysk. Det skyldes, at der ganske vist kan være både pragmatiske, stilistiske og tekstlingvistiske grunde til at 'aktivere' dativ-e. Men bortset fra sådanne markerede undtagelsesscenarier er dativ-e som defaultregel bundet til en større nominationsenhed. Det er med andre ord misvisende og uhensigtsmæssigt at formidle **valgfrihed** for brugere, der søger råd om adækvat sprogbrug, hvad enten det er i grammatikker eller ordbøger. Formel 'korrekthed' kan

knæsættes om mange fænomener, men her er det at gøre vold på den faktiske sprogbrug. Med den nuværende beskrivelse risikerer man at inspirere lærnere til urealistiske sætninger som *Er las im Buche**, *zeigte mit dem Stocke* auf das Auto, und gab dann dem Manne* das Buch wieder zurück.*

Her ses også nødvendigheden af at skelne teoretisk klart mellem **reception og produktion** (jf. Thurmair 2010:301, som betegner dette aspekt som grammatikkens *Zielsetzung*), samt de to metaaspekter **indlæring** og **viden**: Det gælder såvel for beskrivelsen set i forhold til dens modtager som for dens empiriske grundlag. Det er også et fejlgreb at lede efter **begrænsninger** og **undtagelser** til dativ-e. Det er tværtimod *e-formen*, der til hver en tid kræver en begrundelse i forhold til den korte form.

En funktionel beskrivelse af fænomenet dativ-e må operere inden for flg. rammer:

- 1) den faktiske sprogbrug,
- 2) kommunikativ anvendelseskontekst,
- 3) grammatikbruger-type.

Ingen af de konteksttyper, dativ-e optræder i, er frie og neutrale. Så ikke alene er dativ-Ø default. Dativ-e er så leksikalsk og/eller kontekstuelt bundet et fænomen, at dets grammatiske status reelt er tvivlsom. Det er bundet til flg. 3 sammenhænge:

- a) sproghistorie,
- b) fraseologi
- c) stilistik/pragmatik

I de færreste tilfælde har lærnere behov for selv at producere metrisk bundne eller på anden vis restringerede tekster. Med hensyn til de enkelte eksempler på dativ-e som den **præfererede** form af de tre skitserede grundlæggende muligheder, er der ikke de store teoretiske vanskeligheder: Det er et empirisk problem.

Dativ-e er ikke noget *ord*-fænomen, og det er i nutidstysk knap nok et grammatisk fænomen længere, selv om det for så vidt godt kan beskrives i en såkaldt 'grammatik', navnlig hvis det gøres empirisk dækkende, funktionelt

og udtømmende. Men det er et glimrende eksempel på kompleksiteten i det (tilsyneladende) simple, ikke mindst når selve grammatikskrivningen pragmatiseres og kontekstualiseres.

Henvisninger

- Asmussen, J. (2004), Korpus 2000 – til hvilken nytte? Muligheder og grænser for empiriske sprogundersøgelser, i Duncker, D. (red.) *Studier i Nordisk 2002-2003*. København: Selskab for Nordisk Filologi, 17-19.
- Bergenholtz, H. (2001). Proskription, oder: So kann man dem Wörterbuchbenutzer bei Textproduktionsschwierigkeiten am ehesten helfen, i A. Lehr et al. (red.) *Sprache im Alltag Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik. Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 499-520.
- Bruun Hansen, A. & Stenestad E. (2002). *Gyldendal Tysk Grammatik*, 2. udg. København: Gyldendal.
- Burger, H. (2010). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: ESV.
- Duden (2005). *Duden Grammatik*. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- Duden (2012). *Duden Universalwörterbuch 2012* (app-version til iPhone).
- Eisenberg, P. (2006). *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- Fandrych, C. (2010). Grammatikerwerb und Grammatikvermittlung, i Krumm et al. (red.) *HSK Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, 35.1. vol.1. Berlin/New York: De Gruyter, 1008-1021.
- Farø, K. (2006). *Idiomatisitet – Ikonisitet – Arbitraritet. Beitrag zu einer funktionalistischen Theorie der Idiomäquivalenz*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Farø, K. (2010). Slogans, Konstruktionen, Kontraste, i Dammel, A., S. Kürschner & D. Nübling (red.) *Kontrastive Germanistische Linguistik*. Hildesheim: Georg Olms Verlag AG, 239-269.
- Farø, K. (under udg.). Inventariografi. Al leksikografis og grammatikografis mo(r)der?, i *LexicoNordica* 20.
- Fischer, K. & A. Stefanowitsch (red.) (2008). *Konstruktionsgrammatik I. Von der Anwendung zur Theorie*. 2. Auflage. Tübingen: Stauffenburg.
- Henschel, E. & H. Weydt (2003). *Handbuch der deutschen Grammatik*. Berlin: De Gruyter.

- Heidolph, E., W. Flämig & W. Motsch (1981). *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin: Akademie-Verlag, 595-601.
- Janich, N. (2010). *Werbesprache – Ein Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
- Jørgensen, P. (1992). *Tysk grammatik*. København: Gad.
- Kilgariff, A. & G. Grefenstette (2003). Introduction to the Special Issue on Web as Corpus, *Computational Linguistics* 29 (3), 333-348.
- Knobloch, C. (2000). *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart: Metzler.
- Lauridsen, O. & S.O. Poulsen (1995). *Tysk grammatik*. København: Munksgaards Forlag.
- McEnery, T. & A. Wilson (1996). *Corpus Linguistics*. Edinburgh University Press.
- Polenz, P.v. (1999). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*. Band III. Berlin/New York: De Gruyter.
- Rieger, M. (2007). *Das Dativ-e wie es im Buche steht*. Universität Augsburg, www.philhist.uni-augsburg.de
- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-knowledge: General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Tübingen: Niemeyer.
- Thurmair, M. (2010). Grammatiken, i Krumm et al. (red.) *HSK Deutsch als Fremd- und Zweitsprache* 35.1. 1. bind. Berlin/New York: De Gruyter, 293-303.
- Zifonun, G., L. Hoffmann & B. Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin/New York: De Gruyter.

Komplementering og subjunktionssemantik¹

Peter Harder

1. Indledning

Denne artikel omhandler et specifikt grammatisk, nærmere bestemt indholdssyntaktisk emne, nemlig de indholdsstørrelser der spiller en rolle på den strukturelle plads hvor overordnede og underordnede sætninger knyttes sammen. Udgangspunktet er de relationer der er konventionelt kodet i underordningskonjunktioner (her kaldet subjunktioner), men der argumenteres for at disse kun kan forstås i relation til pragmatiske mekanismer, der opererer ikke kun imellem ytringer, men også inden for sætningsgrænsen. Emnet bruges i kraft heraf til at illustrere nogle principielle temaer, især forholdet mellem betydning som egenskab ved enkelte udtryk (her de enkelte subjunktioner), betydning som led i strukturelle relationer og pragmatisk betydningsvariation. Som led heri diskuteres hvilken rolle epistemisk betydning skal tillægges i sammenhængen.

Artiklens struktur er som følger. Først diskuteres komplementering som et teoretisk nøglefænomen i grammatikken. Derefter anskues komplementering i relation til grammatikaliseringsteorien, hvorved fænomenet placeres i en panchron sammenhæng, dvs. som noget der skal forstås både i forhold til synkrone syntaktiske relationer og i forhold til diakrone udviklingslinjer. Dette fører frem til en diskussion af forholdet mellem elementbetydning, altså betydning som indhold i et klassisk enkeltstående saussuresk tegn, og betydning som et led i en konstruktionsprocess, hvor tegnbetydninger kobles sammen med henblik på dannelse af en samlet ytringsbetydning.

1. Denne artikel er en dansksproget bearbejdning af artiklen “Complementizers and the complementizing function. Structure and pragmatics in a panchronic perspective”, der er under bedømmelse i anden sammenhæng.

Som et særtilfælde af indholdssyntaktiske relationers placering i en sådan betydnings- eller meningskonstruktionsproces betragtes underordningsrelationer derefter i relation til den mekanisme der på engelsk kaldes *coercion*, og som her er søgt oversat til ‘topstyret tvang’. Det drejer sig om den mekanisme hvor et hierarkisk overordnet element fastlægger en kontekst som elementbetydninger må tilpasses. Endelig illustreres diskussionen med en gennemgang af sammenhængen mellem betydnings- og forekomstmuligheder hos de danske subjunktioner *om*, *at* og især *hvis*.

2. Komplementering som teoretisk nøgleproblem

Både for en intuitiv opfattelse og teorihistorisk set står syntaktisk underordning af sætninger som noget centralt for opfattelsen af hvad grammatisk kompleksitet er. Skoleeleven der skal skrive stil, møder komplekse underordningsrelationer imellem sætninger som et håndfast udtryk for grammatisk strukturering. I en teoretisk sammenhæng har underordning eller indlejring af sætninger især i forbindelse med generativ grammatik opnået status af kerneområde for forståelsen af hvad grammatisk struktur er. Dette hænger sammen med den betydning som rekursion tillægges som den generative mekanisme der muliggør at man kan skabe en uendelig mængde af grammatiske sætninger på basis af et endeligt input af grammatiske udtryk. Den betydning som dette er forbundet med, er desuden tiltaget i takt med at andre grammatiske relationer er kommet til at spille en mindre central rolle i den generative teori, og i Hauser, Chomsky og Fitch (2002) udkastes den hypotese at den medfødte sproglige kompetens som er central i Chomskyansk generativ lingvistik, muligvis kan reduceres til udelukkende at omfatte rekursion (men se herom Harder 2010a).

Generativ grammatik opfatter her indlejring som en rent formel mekanisme, en matematisk egenskab ved en bestemt type komplekst system. Dette er en formalisering af en opfattelse der også i et vist omfang kendetegnede traditionen, nemlig at underordning betragtes som et rent grammatisk fænomen. Det kan derfor være på sin plads at understrege at det at være ‘underordnet’ som udgangspunkt må opfattes som noget der omhandler **funktion**: En underordnet størrelse har en funktion der må forstås som bestemt af en større helhed, som denne indgår i. Dette gælder også syntaktisk underordning (jf. herom også diskussionen i Hansen & Heltoft 2011: 1565f): En underordnet sætning er en som ikke udfører en selvstændig talehandling, men i stedet udfører en delopgave i forhold til en helsætning – fx ved at give en begrundelse

for den konklusion, som en helsætning fremsætter (*han må være hjemme, eftersom der er lys i køkkenvinduet*).

Som ved alle grammatiske størrelser har denne relation også en udtryksside, som kan omfatte brug af subjunktioner, ordstilling m.v. Derved adskiller den sig fra en rent pragmatisk underordning, dvs. en rolle som er dikteret af situationelle faktorer – som når det i en pågående arbejdsproces veksler, hvem af de samarbejdende parter der tager hovedrollen og hvem der fungerer som hjælper. Sådanne pragmatiske underordningsforhold spiller også en rolle i sproglige sammenhænge, men traditionen var ikke altid principfast mht. at sondre teoretisk, således heller ikke mellem de forskellige opfattelser af underordning. I den grammatiske tradition har det i overensstemmelse hermed, jævnsides med den rent grammatiske opfattelse af underordning, også været antaget at dette grammatiske fænomen havde en naturlig modsvarighed i at grammatisk underordnede sætninger også indholdsmæssigt var underordnede, jf. også den klassiske terminologiske sondring mellem hoved- og bisætninger.

Den traditionelle antagelse om at der bestod en korrelation mellem det grammatisk underordnede og det betydningsmæssigt underordnede, og dermed også den Chomskyanske udnævnelse af syntaktisk underordning til at være et bærende element i sprogøvelsen, kom under angreb i Thompson (2002). Hun viser her med udgangspunkt i korpuseksempler at det der formelt er den overordnede sætning, betydningsmæssigt ofte må opfattes som et appendix til den centrale betydning (som formidles af undersætningen). *Jeg synes det er OK* signalerer typisk som sit hovedbudskab *det er OK* (således at *jeg synes* kun markerer et afsvækkende forbehold): Pointen er ikke som sådan at fortælle om at taleren synes noget.

Derved satte Thompson spørgsmålstegn ved om der overhovedet er et indholdsmæssigt korrelat til syntaktisk underordning. Der kan imidlertid (også i relation til Thomsons eget materiale, jf. Boye og Harder 2007) argumenteres for at 'appendix'-læsningen ikke skal forstås som det basale ved konstruktionen, men som noget der hænger sammen med grammatikalisering. Selvom de grammatikaliserede (og i et vist omfang idiomatiserede) brugstyper (på engelsk fx tilfælde som *I think* og *I guess*) er de mest almindelige, kan man (jf. også Diessel & Tomasello 2001) ikke forklare deres forekomst uden at antage at der findes et produktivt mønster der tillader også den klassiske form for underordningsrelation, hvor oversætningen faktisk udgør den overordnede

talehandling. Et argument herfor er forekomsten af datidsformer af det indlejrende verbum: *Jeg troede at han var i København* udtrykker typisk noget om talerens bevidsthedstilstand, og er ikke en forbeholden måde at sige at den pågældende faktisk var i København.

Diskussionen illustrerer behovet for, også i en funktionelt orienteret grammatik, at skelne mellem det konventionelt indkodede potentiale og dets faktiske brug i konkrete tilfælde – også når man beskæftiger sig med noget der står så centralt i den strukturelle tradition som syntaktisk underordning. Det er et interessant træk ved det sproglige potentiale, at det tillader at man benytter sætninger som underled til andre sætninger, også selvom sådanne kombinationer hyppigt får andre anvendelser end dem der afspejler den basale underordningsmekanisme. En funktionel betragtning kan netop ved at fastholde denne sondring levere et modspil til den tolkning der udelukkende fokuserer på en rent formelt-matematisk forstået underordningsmekanisme.

Ud fra en sådan strategi viser der sig umiddelbart interessante paralleller mellem en generativ og en funktionelt orienteret beskrivelse. I generativ grammatik opererer man med såkaldte ‘functional heads’, nemlig elementer som udgør kerne i en konstruktion, men som ikke har leksikalsk indhold. Disse ‘functional heads’ har navne som i et vist omfang associerer til funktion, og det gælder også de størrelser der er snævest knyttet til underordning, nemlig de såkaldte ‘comp’-elementer (‘complementizers’). Det vil føre for vidt at gå ind på en mere præcis diskussion af generativ teori, men man kan konstatere at der i toppen af også det generative sætningshierarki optræder størrelser der har til opgave at forbinde den sætninger der er i comp-elementets scope, med den overlejrede sætning.

Den funktionelle beskrivelse som indgår i denne artikels formål, tager afsæt fra denne fælles observation og rejser som udgangspunkt spørgsmålet om hvordan man kan give denne beskrivelse en funktionelt-semantisk dimension. Antagelsen i dansk funktionel grammatik er som udgangspunkt, at det er de semantiske funktioner der motiverer dannelsen af relationer – og at konventionalisering (herunder strukturdannelse) repræsenterer en stabilisering af bestemte træk som dem der er afgørende for disse størrelses brugspotentiale. Ikke al situationel betydning er derfor ligestillet – man skal afgøre hvad der indgår i potentialet for videre anvendelse og hvad der er et kontingent resultat af de konkrete brugsomstændigheder. Hvis ikke man har fat i den semantiske

motivation der bærer den konventionelle relation, kan man heller ikke give en retvisende beskrivelse af ydertilfælde og afvigelser.

Dette er forholdsvis ukontroversielt. Lidt mere usædvanligt er det nok at pointere at den afgørende del af syntaksen som følge heraf består i indholdssiden af de syntaktiske relationer (indholdssyntaksen). Når man kombinerer udtryksstørrelser, er det ifølge denne tankegang fordi man ønsker at kombinere indholdene, ikke bare for at kombinere de formelle udtryksmuligheder. Det betyder at distributionelle egenskaber ikke skal forstås som hvilende i sig selv, men som udtryk for en generel og derfor abstrakt regularisering og strukturering af bestemte semantiske kombinationsmuligheder. Som et skud fra hoften kan man anføre nogle af de centrale syntaktiske relationer som eksempler: attributiv-substantivkerne ~'egenskab-bærer', subjekt-prædikat ~ sætningstopik-omsagn, præposition-styrelse ~'relation-relationel forankring'.

Ud fra denne tilgang er det altså afgørende for at forstå komplementering, at man finder de centrale indholdssyntaktiske relationer som motiverer dannelsen af underordningsrelationer mellem sætninger – og forstår disse i sammenhæng med de størrelser der indgår relationerne, samt med de brugsbetingelser de er undergivet i den kontekst hvori de hører hjemme.

3. Komplementering og grammatikalisering

I foregående afsnit blev grammatikalisering nævnt i forbindelse med oversættelsens mulige status som et betydningsmæssigt appendix til undersætningen. Temaet for dette afsnit er imidlertid et andet, nemlig spørgsmålet om den proces hvorved der opstår en konventional grammatisk relation imellem en overordnet og en underordnet sætning. Ifølge den teori der blev kort opridset ovenfor, er der et logisk forudsætningsforhold imellem de to slags processer, således at der først må foreligge en konstruktion der tillader syntaktisk underordning, før en oversættelse kan grammatikaliseres som et 'appendix'.

Formålet med at anlægge en grammatikaliseringbetragtning er ikke (kun) at sikre en alsidig belysning af fænomenet ved også at tage den diakrone dimension med. Der er den mere principielle begrundelse, som er en del af påstanden med denne artikel, at man kun kan forstå konventionelle syntaktiske konstruktioner i lyset af de pragmatiske faktorer som spiller en rolle for betydnings- eller meningskonstruktion – og en pankron (snarere end hhv.

synkron og diakron) synsvinkel sikrer at man kan dække disse kræfters rolle på en måde der går ud over de enkelte usus-eksempler.

Grammatikalisering kan helt generelt forstås (jf. Boye og Harder 2012) som udvikling af en bestemt funktionel relation mellem to sproglige størrelser, således at den ene har en hjælpefunktion i forhold til den anden. Den størrelse der får en konventionaliseret hjælpefunktion, opnår herved grammatisk (snarere end leksikalsk) status. Den grundlæggende tanke er velkendt (sml. betegnelsen ‘hjelpeverber’), men man har hidtil antaget at hjælpe-status var indbygget i selve de grammatiske udtryks betydning. Det nye i teorien er derfor at man antager at samme betydning kan være forbundet enten med leksikalsk status (og derved kan fungere som det primære indhold) eller med grammatisk status (og derved have en hjælpefunktion i forhold til et andet indhold). Et eksempel er indholdet ‘flerhed’, der enten kan konventionaliseres som leksikalsk (‘mere end én’) eller som grammatisk (‘pluralis’).

Som nærmere beskrevet i Boye og Harder (2012) sker grammatikalisering grundlæggende i to tempi: konstruktionsdannelse og dannelse af grammatiske morfemer. Det logisk første trin, som er en forudsætning for at der kan opstå grammatisk strukturerede sprog overhovedet, består i at to leksikalske størrelser danner en konstruktion, som har en merbetydning ud over hvad de leksikalske størrelser har hver for sig. Som et mønstereksempel kan nævnes dannelsen af den basale relation mellem subjekt/topic og prædikat/comment (jf. Braine (1963) om ‘pivot-operator’-konstruktioner i barnesprog). Hvis man antager at tilegnelsesprocessen rummer et stadium hvor man begynder at koble subjektudtryk og prædikatudtryk sammen, kan man meget groft sagt illustrere den pointe der er relevant i denne sammenhæng, ved at sige at der opstår grammatik, hvor der før kun var løsrevne tegn, i det øjeblik de rent leksikalske betydninger suppleres med en hjælpebetydning der specificerer hvordan de skal kobles sammen. Skridtet fra at kunne sige *Bil!* og *Ned!* som adskilte ytringer, og til at sige *Bil ned!* når man mener at det netop er bilen der skal ned, er at der opstår en grammatisk hjælperelation der forvandler de to ord til en konstruktion og lægger sig oven i de leksikalske betydninger.

Denne hjælperelation er ikke eksplicit (‘overt’) markeret, men opstår som en ekstragevinst ved kombinationen af to leksikalske udtryk: når grammatikaliseringen indtræder, får de en ekstrabetydning som er en relationel bivirkning af denne bestemte kombination.

Det næste trin, som ikke er en logisk nødvendighed, men som er det der startede hele grammatikaliseringdiskussionen i lingvistikken, er at der dannes selvstændige morfemer der har sproglig 'hjælper'-status. Sådanne grammatiske morfemer er således ikke kun rent relationelt betinget, men har en **hjelpefunktion** i forhold til de leksikalske udtryk de knytter sig til (med hjælpeverber som et oplagt eksempel). Verbet *have* har således (med et eksempel fra dansk) udviklet en grammatisk (hjelpeverbums-)funktion som led i perfektums- eller førtids-konstruktionen i kombination med ikke-teliske verbalhandlinger. I princippet kan sprog godt have en grammatik uden at have grammatiske morfemer – oftest er det klassisk kinesisk der nævnes som eksempel – men de fleste sprog har sådanne grammatiske tegn, foruden at have konstruktioner hvor det grammatiske kun er relationelt kodet.

De to trin: konstruktionalisering (altid) og udvikling af udtryk med hjelpefunktion (somme tider) har således et ensidigt forudsætningsforhold: først når der eksisterer grammatiske konventioner om (hjelpe-) **relationer** mellem leksikalske ord, kommer det på tale at der tillige kan opstå udtryk der indgår i en **hjelpefunktion**: Så længe der ikke eksisterer konventionaliserede relationer, og hvert udtryk således fungerer uden relationer til andre ord, kan der heller ikke være 'småord' som indgår i hjælpefunktioner med andre ord. Begge typer af grammatikalisering spiller en rolle i forbindelse med dannelsen af komplementeringsrelationer mellem sætninger.

Den rene konstruktionalisering som udtryk for komplementering kan eksemplificeres med det system der findes i Hidatsa (Matthews 1965). Dette sprog har en række partikler som markerer sætningsmodus (Matthews 1965: 55; 98), og som er obligatorisk repræsenteret i hver sætning. Disse udtryk er i sig selv grammatiske morfemer, men deres grammatiske hjælpefunktion er ikke at udtrykke komplementering. Komplementering udtrykkes imidlertid ved at partiklerne danner en ny konstruktion sammen med en efterfølgende sætning, der 'opluges' som objekt for verbet i den foregående. Dette sker typisk ved et overordnet verbum der betyder 'sige', 'tænke' eller 'vide', og i disse tilfælde markeres den efterfølgende sætning med en afsluttende partikel der udtrykker 'quotativ' (og som altså kommer oven i den partikel der hører *selve* undersætningen til). Her opstår der altså ikke nogen nye, særlige 'grammatiske' udtryk der markerer komplementering, men en konventionaliseret grammatisk relation mellem to sætninger, således at den ene er en underordnet del (typisk direkte objekt) i forhold til den anden. Modalpartiklerne gør det samme som

de altid har gjort – en af dem flytter bare en postgang længere hen, hvorved den efterfølgende sætning kommer til at stå inde i den foregående.

Den anden type proces, hvor der foruden en relation også opstår et særligt grammatisk udtryk, kan eksemplificeres fra bl.a. engelsk og færøsk. Her er der sket det, at et oprindeligt demonstrativ udvikler en specialiseret funktion som markør af et komplementeringsforhold mellem to sætninger. Udviklingslinjen kan (i stærk forkortning) illustreres med forskellen mellem de to udtryk i (1), jf. Fischer (2007), Boye og Harder (2012):

(1a) *He said THAT: she is dead >*

(1b) *He said that she is dead*

Også i denne udviklingslinje sker der det at sætning nummer to bliver ‘opslugt’ af sætning nummer ét. Der sker imidlertid den ekstra ting, at der opstår et særligt grammatisk udtryk, i hvis opgave det indgår at signalere denne underordningsrelation. Demonstrativet skifter således fra den selvstændige og potentielt primære funktion at pege indeksikalsk på en central referent i samtalen, til den rent grammatiske funktion at markere den efterfølgende sætnings status.

4. Elementbetydning og indholdssyntaks

Disse to forskellige typer output af en grammatikaliseringsproces sætter det tema at afklare hvad forholdet er mellem de nye elementbetydninger der opstår, og de relationelle betydninger som de spiller sammen med. Relationer mellem betydningsstørrelser er ifølge denne artikels teoretiske udgangspunkt i dansk funktionel lingvistik (jf. Engberg-Pedersen et al. 2005) et spørgsmål om indholdssyntaks, dvs. om de grammatisk konventionaliserede relationer mellem indholdsstørrelserne i en sætning.

Det indholdssyntaktiske hierarki som sætter den semantiske ramme for elementbetydningerne, er blevet udviklet i den funktionelt orienterede grammatiske teori, jf. Foley og Van Valin (1984), Dik/Hengeveld (1997) m.fl. Basisformlen er at de ‘ydre’ lag i sætningsbetydningen udtrykker forankring (eller ‘grundning’) i situationen, mens de indre lag udtrykker hvad der udsiges; det inderste lag er således forholdet mellem argumenterne og det sætningsverbet prædicerer om dem. Blandt de mest markante elementer i de ydre

lag, der udtrykker forankring i situationen, er hvad man kan kalde sætningsillokutionerne (deklarativ, interrogativ, imperativ), som er den sproginterne refleks af talehandlingsværdien, som den udtrykkes i Searles formel, hvor propositionen er indenfor en talehandlingstypes scope: $F(p)$. Mere generelt gælder, at overordnede operatorer tilskriver 'funktion' nedad i hierarkiet. Et tidsudtryk som *i går* kan således have scope over prædikationen *det regne(de)*, og verbet kan have scope over det direkte objekt, som i *benægte (alle beskyldninger)*.

Det gælder dermed om at placere komplementering inden for den således opridsede beskrivelsesramme, således at både den indholdssyntaktiske position i betydningshierarkiet bliver klarlagt, og tillige på hvilken måde betydningerne af de størrelser der har til opgave at markere komplementeringsrelationer, også har mulighed for at farve denne med deres egen betydning som bidragydende indholdselementer.

En vigtig ting at bemærke (jf. Harder 1996b) er at komplementeringsmarkører hører hjemme i toppen af indholdshierarkiet af den sætning de indgår i – og derved får en parallel hierarkisk rolle med sætningsillokutionerne. Dette kan virke kontra-intuitivt fra et semantisk synspunkt – hvad er ligheden mellem den næsten indholdstomme subjunktion *at* og den semantisk meget betydningsfulde rolle at signalere deklarativ eller assertorisk status? Svaret er at ligheden ligger lige præcis i deres hierarkiske rolle i indholdshierarkiet, ikke i nogen 'elementbetydning': Dansk *at* tilskriver propositionen i en efterfølgende sætning en rolle som underordnet element snarere end at være kernen i en uafhængig deklarativ talehandling, jf (2):

- (2a) *Han er død* (forpligter taleren på propositionens sandhed)
 (2b) ...*at han er død* (forpligter ikke taleren, men kan indgå som underle i en anden sætning (fx som direkte objekt for fx *jeg frygter...* eller *jeg formoder...*)

Det samme gælder for adverbelle subjunktioner som *hvis* og *siden*. Sætter man dem foran en potentielt uafhængig deklarativ sætning, som i *hvis han er død...*, får man et led der ikke binder taleren til at stå inde for sandheden af propositionen, men som udgør et potentielt adverbial i en anden sætning med den status der hører sammen hermed, i det påkommende tilfælde som en betingelse for ikrafttræden af hovedsætningens talehandling (jf. Harder 1996a). Der kan også anføres distributionelle argumenter for at dette er en rigtig tolkning. Parallellen er også en del af generativ sætningsstruktur, og hvis man

skal have både semantik og distribution i spil samtidig, kan man nævne sprog som grønlandsk (jf Fortescue 1984), hvor underordningsmarkering har samme paradigmatiske plads som sætningsmodus/illokution. De underordnende modi kan her have betydninger der minder meget om den elementbetydning man finder i subjunktioner, jf. fx *mens* ~ ‘kontemporativ’ modus.

Som en helt generel illustration af hvordan denne parallel falder naturligt i tråd med en teori om sprogstruktur baseret på funktionel organisering, kan man inddrage et funktionelt hierarki fra en helt anden kontekst, nemlig ledelsesstruktur i fx bankverdenen. Hvis en mindre bank bliver indfusioneret i en større bank, kan der således ske det at direktøren får lov at “blive siddende” – og det vil indebære at han opretholder sin hierarkiske position i forhold til de ‘underliggende lag’ i organisationen – men hans funktion er ikke længere den samme ‘opadtil’: Før var han en selvstændig beslutningstager, nu skal han indgå i den større organisations kommandovej som et tandhjul i systemet (ligesom en ledsætning er et tandhjul i systemet).

5. Underordning og topstyret tvang

Når overordnede størrelser fastlægger funktionsmulighederne, betyder det at de udøver en topstyret semantisk tvang (coercion) over de lavere trins muligheder. Den indfusionerede direktør kan ikke gøre hvad der passer ham, og en subjunktion skal først og fremmest indpasse undersætningen i en mulig placering i oversætningen. Dette er i sit udgangspunkt en mekanisme der beror på samme principper som Grices samarbejdsprincip (jf. Harder 2010b: 245-50), og det kan derfor kaldes ‘syntagmatisk implikatur’: det der udtrykkes konventionelt, må fortolkes på en måde der er forenelig med den kontekst betydningen fungerer i. Mekanismen er beskrevet af Michaelis’ (2004: 25) “override principle”, som siger at et ords betydning tvinges ind i den ramme der er givet med den morfosyntaktiske sammenhæng det indgår i; et eksempel er at et substantiv der indsættes efter en ubestemt artikel må læses som betegnelse for en individuere enhed snarere end en masse. Med et eksempel som jeg skylder min kollega Steen Schousboe, bør en vampyr tilsvarende kunne regne med at få serveret to enheder snarere end en masse, hvis han afgiver bestillingen *to blod, tak*.

Det er denne grundlæggende mekanisme, der også er i spil i forholdet mellem en undersætning og den ramme den udfylder i oversætningen. Når der er tale om den type konstruktioner, hvor der foreligger en subjunktion som komplementeringsmarkør, opererer denne topstyrede tvang i to omgange. For det første skal helheden bestående af **subjunktion + undersætning** underkastes en fortolkning der passer med den overordnede ramme, enten som direkte objekt eller som adverbial; og i næste omgang skal **subjunktionen** så forstås på en måde der er forenelig med at give undersætningens betydning en sådan placering.

Mekanismen fungerer under lidt forskellige betingelser alt efter om der er tale om en placering som direkte objekt eller som adverbial. Tvangen er stærkest for O-pladsen (komplementering i streng forstand), fordi den er snævert dikteret af verbets semantik; der kan være ret strenge krav til hvilke betydninger der passer ind som objekt (andet-argument), fx i verber som ‘modbevise’ eller ‘indfusionere’.

Den tvang det drejer sig om, rummer to momenter: For det første er der reifikation (fordi argumenter er nominale positioner: det der står som ‘genstandsled’, skal kunne opfattes som en ‘genstand’ i passende vid forstand). For det andet er der tilpasning til selektionsrestriktioner (et eksempel herpå for objekter i sætningsform er faktivitet, jf. (3):

(3) *han sagde/indså at det var dumt*

Første punkt, reifikation, kan opfattes som den særlige funktion der er knyttet til elementbetydningen af subjunktionen *at*. Når man sætter *at* foran en potentiel selvstændig sætning, forsvinder som eksemplificeret i (4)-(6) muligheden for at fortolke den som en selvstændig deklarativ sætning. Det er her relevant at *at* kan være redundant når sætningen står på den kanoniske objektsplads, men ikke når *at*-sætningen står initialt:

(4) *Jeg glemte helt (at) han var der,*

(5) *at han var der, glemte jeg helt*

(6) **han var der, glemte jeg helt*

Denne tvang kunne friste til at tro at der ingen frihed var på den sætningsillokutivt plads i undersætningens semantiske hierarki. Dette er imidlertid ikke tilfældet. O-rollen tillader et bredt spektrum fra frie sætninger, helt fra fuld reifikation (et eksempel kunne være *tro på at sjælen er udødelig* = *tro på sjælels udødelighed*) til undersætninger med egen illokution (som i danske *at*-sætninger med helsætningsordstilling som signal for indlejrede deklarativer, jf. Hansen & Heltoft (2011: 1683), som i

(7) *Det er klart at arbejde gider han ikke*

Samme frihed kan genfindes ved adverbielle subjunktioner. *Fordi* kan fx tage en fuld deklarativ som komplement:

(8) *I Videbæk Kirke siger begge præster nej, bekræfter sognepræst Johannes Esmarch, men han vil i øvrigt ikke udtale sig mere om emnet, fordi han er ikke interesseret i at holde liv i debatten om homovielser.*
(<http://www.dr.dk/P4/Vest/Nyheder/RingkoebingSkjern/2012/08/23/181019.htm>)

Men forholdene er forskellige, også afhængigt af elementbetydningen som derfor ikke bør opfattes som et rent residual. Således signalerer *hvis* altid at den efterfølgende proposition har status af en betingelse, hvis opfyldelse sætter hovedsætningens talehandling i kraft. Der er hverken mulighed for ren reifikation (**hvis sjælels udødelighed*) eller for en fuld deklarativ (**hvis arbejde gider han ikke...*).

Den type betydning som *hvis* signalerer, er derfor et godt eksempel på en subillokutiv: en status som ‘underordnet talehandling’ af en art som indgår i en større, mere kompleks talehandling. Foruden betingelse kan man fx nævne ‘begrundelse’ (signaleret af *eftersom*). Subillokutivens slægtskab med rigtige sætningsillokutivt kan antydes ved at de kan frigøre sig og starte for sig selv, såkaldt ‘insubordination’ (jf. Evans 2007). På dansk har bl.a. *hvis bare* (som signal for en betingelse man ville ønske var opfyldt) frigjort sig fra ledsætningsrollen og kan signalere fritstående ønsker (*hvis bare jeg havde lidt flere penge...*)

Når man skal beskrive hvad der foregår i ‘sprækken’ mellem en oversætning og en underordnet sætning, er der derfor mange faktorer på spil. Man er nødt til at medtænke såvel betydningen af det enkelte grammatiske udtryk, som

af topstyringen fra den indholdssyntaktiske ramme, samt de faktorer som motiverer en reanalyse. Eksempler er, som diskuteret ovenfor, den situation hvor en efterfølgende helsætning gradvis bevæger sig i retning af at blive fortolket som direkte objekt for verbet i den foregående sætning, eller omvendt ved insubordination, hvor en ledsætning gradvis trækkes fri af topstyringen fra oversætningen.

6. Illustration: *om*, *at* og *især hvis*

En betydningstype som passer naturligt ind i den indholdssyntaktiske niche som komplementeringsmarkører hører hjemme i, er epistemisk betydning (cf. Boye 2008). Et velkendt eksempel er *chubil* og *tato* i Jacalteco der udtrykker hhv. pålidelig og upålidelig epistemisk status (Craig 1977, Boye 2008). Når epistemisk betydning passer ind i denne sprække, er det fordi epistemisk betydning hører hjemme tæt ved toppen af sætningshierarkiet, som en del af forankringen af udsagnet ('grundning'). Dette fremgår bl.a. af at det er **ta-lerens** epistemiske perspektiv der udtrykkes, ikke objektiv epistemisk status. Van Lier og Boye argumenterer for at man kan opfatte epistemisk betydning helt generelt som fællesnævner.

Denne opfattelse mener jeg imidlertid må nuanceres en anelse. I lyset af diskussionen ovenfor mener jeg situationen er så kompliceret at det kan være vanskeligt at føre en tvingende argumentation gennem med hensyn til hvad der er 'grundbetydning'. Jeg mener især man bør fastholde eksistensen af den sub-illokutionære betydningstype, altså den der tilskriver undersætningen en talehandlingsværdi som underordnet element i en samlet talehandling. Denne betydning er meget nært beslægtet med epistemisk betydning, hvilket kan illustreres ved at 'citat' både kan opfattes som udtryk for epistemisk status og som en underordnet talehandling (hvor man citerer et udsagn til støtte for sin påstand) – men det er ikke helt det samme.

Groft sagt mener jeg at epistemisk betydning kan få forrang som et resultat af at en mere omfattende og pladskrævende betydning er blevet umuliggjort af omstændighederne. Dette synspunkt kan illustreres i relation til betydningen af *om*, jf. Boye (2008). Boye argumenterer overbevisende for at den udbredte antagelse om at *om* markerer interrogation, ikke altid kan fastholdes. Han foreslår derfor 'epistemisk usikkerhed' som en bedre tolkning. Denne tolkning er plausibel, bl.a. fordi epistemisk usikkerhed er nært knyttet til ta-

lehandlingen ‘spørgsmål’; man kan således bruge en deklarativ sætning til at stille et spørgsmål, hvis man samtidig markerer at man ikke er helt sikker, jf

(9) *Så er det i orden?*

Ikke desto mindre mener jeg at denne tolkning ikke yder den sub-illokutionære betydningsdimension fuld retfærdighed. For det første kan man anføre, at sontringen i Jacaltec mellem *chubil* og *tato* ikke er helt parallel: *At/om* kan ikke bruges til at markere om indholdet af en komplementsætning efter *sigge*-verber er mere eller mindre pålideligt, mens *chubil/tato* netop udtrykker forskel i epistemisk sikkerhed. Hvis vi som illustration indsætter usikkerhedsmarkøren fra Jacaltec i en dansk sætning, kan forskellen illustreres med (10)-(11):

(10) *han sagde TATO at præsidenten kommer*

(11) **Han sagde om præsidenten kommer* (som udtryk for usikkerhed om sandhedsværdien)

Om kan i modsætning til *tato* kun bruges i situationer der tillader den alternative tolkning at sandhedsværdien ikke er fastlagt (hvilket ikke er fuldstændig det samme som usikkerhed om dens holdbarhed), jf (12):

(12) *Hvordan afgør man om noget er et metal?*

En mulig sub-illokutionær tolkning af *om* ville være at betragte det ikke som et spørgsmål, men som et uafklaret ‘dilemma’ (engelsk ‘issue’), snarere end ‘spørgsmål’ som interrogativ illokution eller upålidelig epistemisk status. Propositionen i undersætningen i (12) har i sagens natur ingen sandhedsværdi (hverken en sikker eller en usikker). Pointen med spørgsmålet er selve *afgørelses*proceduren.

I tilfældet med *hvis* er der tilfælde hvor usikkerhed alene ikke kan forklare relationen mellem oversætning og undersætning:

(13) *Hvis han bruger sit kreditkort, er han afsløret*

Hvis signalerer ganske rigtigt usikkerhed, men usikkerheden er ikke nok til at markere betingelsesforholdet (det sub-illokutionære indhold) – nemlig at fælden klapper i det øjeblik kreditkortet bruges.

Lidt mere kompliceret bliver det i visse andre tilfælde. *Hvis* kan i visse tilfælde optræde som paradigmatisk alternativ til *at* (dvs i komplementsætninger), jf Mortensen (2010):

- (14) *Jeg hader hvis folk har et problem med min hårfarve (blondine!!)*
<http://www.synes-godt-om.dk/8252>

I sådanne tilfælde er forskellen i epistemisk sikkerhed meget mere oplagt som tolkning. Videre kan man finde tilfælde hvor der er kommutation mellem *at*, *hvis* og *om*, således efter *fortælle*:

- (15) *Det er vigtigt, at du fortæller personalet, hvis du har ondt*
[http://e-dok.rm.dk/e-dok/e_600605.nsf/\\$CXIV/ATTACH-RMAP-8FQEJY/\\$FILE/Hoftebrud-protese.pdf](http://e-dok.rm.dk/e-dok/e_600605.nsf/$CXIV/ATTACH-RMAP-8FQEJY/$FILE/Hoftebrud-protese.pdf)
- (16) *Det er utrolig vigtigt at du fortæller om du synes det er godt eller dårligt*
<http://danskfestmusik.dk>
- (17) *Du fortæller, at du skændes med dine forældre*
www.dr.dk/stopselvmoerd

Hvis-eksemplerne kan analyseres som havende et elideret pronomen. En alternativ version af (15) ville således være (18):

- (18) Det er det vigtigt at du fortæller personalet DET, hvis du har ondt

Men den proces der betinger udeladelsen af pronominet, har et vigtigt fælles-træk med den proces der nedgraderer demonstrativet i den historiske overgang fra *he said THAT: he is dead* til *he said that she is dead* (jf 1 a. og b. ovenfor). I begge tilfælde er der en pragmatisk motiveret fristelse til at springe *pronominet* over som direkte objekt og i stedet indsætte indholdet i den efterfølgende *sætning* på objektspladsen i den foregående.

På komplementpladsen giver den topstyrede tvang ikke plads for den sub-illokutionære betingelsesbetydning (verbet kræver et objekt – der skal være noget at fortælle/hade). Derfor er der i sådanne tilfælde kun plads til den epistemiske usikkerhed som paradigmatisk alternativ til *at*.

7. Opsummering

Dette indlæg har argumenteret for at subjunktioner må forstås i en pankron indholdssyntaktisk ramme, hvor deres opståen dels ses på basis af pragmatiske kræfter som konventionaliseres, og samtidig i synkron sammenhæng mellem den hierarkiske indholdsstruktur (hvor de er delvis parallelle med illokutionsmarkører).

Det der her er kaldt topstyret indholdstvang ('coercion'), er et eksempel på samspil mellem strukturelle og pragmatiske mekanismer. Ét diakront aspekt af denne opfattelse er 'hjælpe-element'-teorien om grammatikalisering, der samtidig kan vise slægtskabet mellem strukturer med og uden en særskilt klasse af komplementerings-subjunktioner.

Teorien blev anvendt til at fremlægge en opfattelse af forholdet mellem de danske subjunktioner *at*, *om* og *hvis*, hvor den epistemiske betydning, som spiller en stor rolle for forståelsen af komplementsemantik, placeres som noget der både har et naboskab med sub-illokutionær betydning og en relation til pragmatiske faktorer, som afgør hvordan subjunktionernes semantiske potentiale udfoldes i konkrete sammenhænge – som der argumenteres for ikke kun kan forstås på basis af en rent epistemisk tolkning af komplementsmarkerende subjunktioner.

Henvisninger

- Boye, K. (2008). Om *om*. *Ny forskning i grammatik* 15, 7-29.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: usage and linguistic structure. *Studies in Language* 31 (3), 569-606.
- Boye, K. & P. Harder (2009). Evidentiality: Linguistic categories and grammaticalization, *Functions of Language* 16 (1), 9-43.
- Braine, M.D.S. (1963). The Ontogeny of English Phrase Structure: The First Phase. *Language* 39, 1-14.
- Diessel, H. & M. Tomasello. (2001). The acquisition of finite complement clauses in English: A corpus-based analysis. *Cognitive Linguistics* 12 (2), 97-141.
- Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund & L.F. Jakobsen. (2005). *Dansk Funktionel Lingvistik - en helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. Københavns Universitet & RUC: København.

- Evans, N. (2007). Insubordination and its uses, i Irina Nikolaeva (red.) *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford: OUP, 366-431.
- Fischer, O. (2007). *Morphosyntactic change: Functional and formal perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Fortescue, M. (1984). *West Greenlandic*. London: Croom Helm.
- Hansen, E. og L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, P. (1996a). *Functional Semantics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (1996b). Subordinators in a semantic clause structure, i B. Devriendt, L. Goossens & J. van der Auwera (red.) *Complex structures. A functionalist perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 93-118.
- Harder, P. (2010a). Over the top: Recursion as a functional option, i Harry van der Hulst (red.) *Recursion and Human Language* (=Studies in Generative Grammar 104), 233-244.
- Harder, P. (2010b). *Meaning in Mind and Society. A Functional Contribution to the Social Turn in Cognitive Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter
- Hauser, M.D., N. Chomsky & W. T. Fitch. (2002). The faculty of language: What is it, who has it, and how did it evolve? *Science* 298, 1569-1579.
- Matthews, G.H. (1965). *Hidatsa Syntax*. The Hague: Mouton & Co.
- Mortensen, S. (2010). Problemer og udveje i dansk ledsætningsklassifikation. Foredrag i Dansk Netværk for Grammatik, 26-27, October 2010.
- Michaelis, L. (2004). Type shifting in construction grammar: An integrated approach to aspectual coercion. *Cognitive Linguistics* 15 (1), 1-67.
- Thompson, S.A. (2002). 'Object complements' and conversation. *Studies in Language* 26 (1). 125-164.

Om neksusbegrebets nødvendighed

Lars Heltoft

1. Indledning

I vore dages dominerende syntaktiske modeller finder man ikke mange spor af Otto Jespersens (1924, 1933, 1937) klassiske skelnen mellem neksus (*the dog barks*) og junktion (*a barking dog*), eller af Leonard Bloomfields ligeledes klassiske skelnen mellem endocentriske og eksocentriske konstruktioner (1933).

I den generative grammatik har man aldrig brugt begrebet neksus, og i Chomskys teorier har man siden 1970erne anvendt et generaliseret skel mellem kerne og adled (head and modifier) i den såkaldte X-bar syntax, jf. diskussionerne om hovedleddets status hos Zwicky (1985) og Corbett et al. (1993).

I konstruktionsgrammatikken søger man mod enklere syntaktiske strukturer, og i Radical Construction Grammar (Croft 2001) erstattes skellet mellem kerneled og adled således af en distinktion på det semantiske niveau mellem del og helhed (part-whole-relations), hvor der ikke tages stilling til hvad der er over- og underled¹.

I denne artikel vil jeg argumentere for at neksusbegrebet er nødvendigt i en syn-taktisk model, i den forstand at der er data og mulige generalisationer man vanskeligt kan håndtere uden. Diskussionen må føres tilbage til nogle af de antagelser der ligger til grund for syntaktiske modeller, nemlig at de kan udledes af de basale relationer de-pendens og ækvivalens. Artiklen kan ses som en udfoldelse af et kort resume i Heltoft 2008 (78-83) om brugen af katatagmer (neksus) i Grammatik over det Danske Sprog (GDS).

1. Pudsigt nok minder positionen på dette punkt faktisk om situationen i Chomskys Aspects-model fra 1965, jf. Lyons 1968: 235.

Ikke alle sprog er organiseret med neksus, og ældre nordisk er et eksempel på et sådant sprog. Begrebet kan således indfange sprogspecifik struktur, og det er typologisk frugtbart.

Som modsynspunkt i diskussionen vil jeg på denne begrænsede plads holde mig til den minimalistiske teori som fremstillet i Christer Platzacks seneste introduktion, nemlig bogen *Den fantastiska grammatiken* (2010). Artiklen bygges således op:

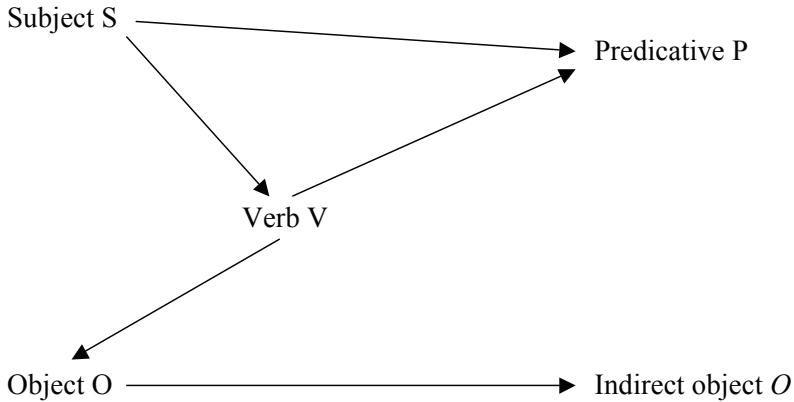
1. Indledning
2. Neksus og eksocentrisme
 - 2.1. Jespersens neksusbegreb
 - 2.2. Bloomfield: endocentrisme og eksocentrisme
 - 2.3. De grundlæggende relationer
 - 2.4. Neksus hvor man (ikke) venter det
 - 2.5. Kategorial og leksikalisk styring
3. Nominalanalysen: junktion eller neksus?
4. For megen og forkert struktur: den fantastiska grammatiken
5. Prædikativkonstruktioners opbygning
6. Konklusion

2. Neksus og eksocentrisme

I dansk tradition bruges neksus hovedsagelig om relationen mellem subjekt og prædikat, og i videre anvendelse om konstruktioner der har sætningsværdi semantisk set: infinitivneksus og sekundær neksus (Diderichsen 1946: 217-18). Begrebet stammer fra Jespersen og forbindes med ham.

2.1. *Jespersens neksusbegreb*

Jespersens definition af neksus og junktion er næsten overalt semantisk og ikke eksplicit formuleret på grundlag af dependens eller ækvivalens. I modsætning til Bloomfields lignende begreber er Jespersens altså ikke syntaktiske. En junktion som *a barking dog* “serves to make what we are talking about more definite or precise”, mens en neksus som *the dog barks* “tells us something by placing two (or more) definite ideas in relation to one another”. De to konstruktionstypers funktionelle output er semantisk forskellige: En junktion specificerer beskrivelsen af én forestilling eller referent, mens en neksus er en forbindelse af to eller flere forestillinger i relation til hinanden. Det er anskueliggjort i Analytic Syntax (Jespersen 1937: 131) i en figur:

Figuren siger der er neksus mellem de pileforbundne ledtyper²:

“S V he drank, S V P he became happy, S V O he had a drink, S V O^r (S₂ P) that made him happy etc. Whenever we have S, V, O, O, P, I, G, X or Y³, a nexus is either denoted or implied.” (1937: 130)

Selv om Jespersen undgår begrebet ‘predicational’ om neksus, så falder de konkrete eksempler ind under dette, også V O, der naturligvis er en del af en prædikation og omfatter to begreber eller forestillinger (*ideas*). Vi vil se bort fra tilfældet V O i det følgende, for – som det fremgår af 2.2 – så er dette forhold ikke eksocentrisme i distributionel forstand og ikke katatakse i formel forstand.

I *Elementær dansk Grammatik* (EdG; 1946) refererer Diderichsen til Jespersen hvad angår begrebet neksus, men argumentationen og kriterierne minder til forveksling om Bloomfields, se nf. 2.2. Neksus bruges dog udelukkende om relationen subjekt – prædikat, og intetsteds nævner Diderichsen Jespersens opfattelse af relationen V O, men regner den for et hypotagme.

2.2. *Endocentrisme og eksocentrisme*

Bloomfields begrebsæt (1933: 194-95) eksocentrisme og endocentrisme fører kun delvis til den samme opdeling som neksus over for junktion. Og begreberne er distributionelt definerede:

-
2. Mest overraskende er relationen mellem verbal V og objekt O, hvor fx *Elementær dansk Grammatik* regner med hypotaktisk relation. Relationen mellem O og O er en implicit type S V O.
 3. I = infinitive, G = gerund, X = nexus substantive, Y = agent-noun or participle.

“Every syntactic construction shows us two (or sometimes more) free forms combined in a phrase, which we may call the *resultant* phrase. The resultant phrase may belong to a form-class other than that of any constituent. For instance, *John ran* is neither a nominative expression nor a finite expression (like *ran*). Therefore we say that the English actor-action construction is exocentric: the resultant form-class belongs to no immediate constituent.” (Bloomfield 1933: 194)

Modsætningen er endocentrisme, hvor konstruktionen til hører den samme distributionelle klasse som en eller flere umiddelbare konstituent⁴. Endocentrisme er det normale, for:

“The exocentric constructions in any language are few. In English we have, besides the actor-action construction, also that of relation-axis, as *beside John, with me, in the house, by running away*; the constituents are a prepositional expression and an accusative expression, but the resultant phrase has a function different from either of these, appearing in entirely different syntactic positions ... Another exocentric construction is that of subordination (clause-subordination) ... and (phrase-subordination) ...” (Bloomfield 1933: 134).

2.3. *De grundlæggende relationer*

Diderichsens karakteristik af eksocentriske konstruktioner i EdG (1946: 141-142) ligner Bloomfields, ved at vægten er lagt på en negativ karakteristik af det eksocentriske produkt:

“siger man fx. *Jeg fortalte, at vi mødte en Mand*, har hverken *vi* eller *mødte en (Mand)* det forhold ... til *fortalte*, som *Helheden* har.”
(Diderichsen 1946: 141-142)

I Hansen og Heltoft (2011) beskrives det samme forhold også som en hverkeneller-relation (GDS I, § 32):

4. ‘Endocentrism’ er overbegreb til ‘co-ordination’ og ‘attribution’. Det dækker altså i dansk tradition både paratakse og hypotakse.

$$A + B = C$$

$$C \neq A$$

$$C \neq B$$

Sætninger og forbindelse af præposition + nominal forstås i GDS som ekso-centriske:

- Resultatet af en kombination af subjekt (A) og verbalhelhed (B) er en sætning (C), og sætningens funktion er forskellig fra både A og B.
- Resultatet af en kombination af præposition (A) og nominalhelhed (B) er en mængde af alternative funktioner (C): prædikativ (de er *i live*, hun er *med barn*), antiled⁵ og lokalt led (skrive *på artiklen*, bo *i en husbåd*), alle frie adverbialtyper (sætningsadverbial: *uden tvivl*, frit prædikationsadverbial: flirte *på dansegulvet*, mådesadverbial: *med høj hastighed*). Ingen af disse funktioner svarer til A eller B alene. (GDS II § 44)

I GDS er terminologien for neksus og eksocentrisk konstruktion **katatagme** (over for hypotagme og paratagme). Relationerne selv kaldes tilsvarende **katatakse**, hypotakse og paratakse, i dansk udgave **samordning** over for underordning og sideordning. Og i GDS gentages den Bloomfieldske stipulation, jf. ovenfor. GDS taler imidlertid også (i forlængelse af Hjelmslevs indflydelse på Paul Diderichsen) om neksus og katatakse som gensidig afhængighed (GDS I § 27.3):

“Der findes også tilfælde hvor rektionen går begge veje, og A og B således gensidigt forudsætter hinanden:

Vælger man A, skal man også vælge B, og
B kan kun vælges når A samtidig vælges.

Denne særlige dobbeltrettede afhængighed hedder interdependens og betegnes:

5. Begrebet ‘antiled’ dækker i grove træk valensled indledt med præposition. De er modpoler til de simple eller positive subjekter og objekter, se GDS XI § 1.2.

A ↔ B

Det indlysende eksempel er igen sætningen i sprog med obligatorisk subjekt: Intet subjekt uden finit verbum, og intet finit verbum uden subjekt.

2.4. Neksus hvor man (ikke) venter det

Hvad er så forholdet mellem dependensanalysen og den Bloomfieldske analyse? Det diskuteres ikke til ende i GDS, og grunden er formentlig det kanoniske sætningseksempel hvor de to analyser uden videre giver samme resultat og udnævner sætningen til prototypen på neksus. Men i den Hjelmlevske dependensanalyse må der ligge en implicit antagelse, nemlig at interdependensen er nødvendig for at danne det relevante resultat. En analyse i form af interdependens viser ikke uden videre at forbindelser med præposition er katatagmer eller neksus, for hvad vil det sige at et nominal (B) forudsætter en præposition (A)? Nominaler forekommer jo rask væk uden præposition.

Pointen er at der ligger en skjult, funktionel dependensanalyse bagved. Det gælder både Hjelmlevs analyse af forbindelser med præposition som kata-tagmer, og det gælder Bloomfields negative karakteristik af eksocentrismen. Både A og B er nødvendige for at frembringe det kvalitativt anderledes resultat C. Således bliver præposition + nominal til $A + B = C$, og både A og B er nødvendige for at danne C. Dependensanalysen giver kun mening i relation til dannelsens telos eller funktionelle mål, altså den enhed C som A + B danner. Det **er** indlysende, men jeg synes ikke det er helt klart i GDS.

Klart er det derimod i Peter Juul Niensens analyse af kongruenskonstruktioner (Nielsen 2011: 59-65). Kongruenskonstruktion dækker den tilsyneladende sideordning af to verber til et sammensat prædikat som i (1) og (2):

- (1) Hun **ligger** (A) og **læser** (B).
- (2) **Tager** (A) du lige og **ringer** (B)?

To finitte verbalformer kan altid sideordnes i et paratagme (A og B); men kongruenskonstruktioner som vist i (1) og (2) er ikke paratagmer, for helheden danner et sammensat prædikat. Dette kan man på den anden side ikke beskrive abstrakt som $A \leftrightarrow B$, for vi kan jo uden videre have A og B hver for sig:

- (1') a. Hun ligger (A) ned.
 b. Hun læser.
 (2') a. Tager (A) du lige telefonen?
 b. Ringer du (B)?

Der skal både A og B til for at danne C, og $A \leftrightarrow B$ gælder altså kun på den betingelse at målet for dannelsen er det sammensatte prædikat C. Se også den videre udfoldelse af synspunktet i Nielsen 2012.

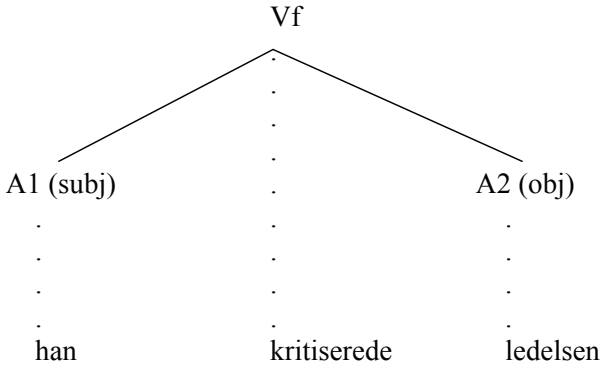
Vi kan nu se de klassiske neksustilfælde i det samme lys. I konstruktionen præposition + nominal indgår nominalhelheden (B) kun i præpositionalneksus hvis C – det der skal dannes – er et prædikativ eller antiled eller frit adverbial osv. Vi kan således forstå sætningsdannelsen som et lumsk særtilfælde hvor $A \leftrightarrow B$ synes at gælde in abstracto som subjekt \leftrightarrow finit verbalform, et særtilfælde der narrer velmenende lingvister som Diderichsen og Hansen & Heltoft til at forstå neksus i den Hjelmlevske dependensbetydning. Man må imidlertid altid forstå interdependensen i forhold til det der er dens output, til den konstituent den danner. Dette er den rette funktionelle tænkemåde.

2.5. Kategorial og leksikalsk rektion

I GDS skelnes der med Eisenberg (1989) som udgangspunkt mellem to slags rektion (styring), nemlig kategorial rektion og leksikalsk rektion (se GDS I § 28.1. og Heltoft 2008: 73-78).

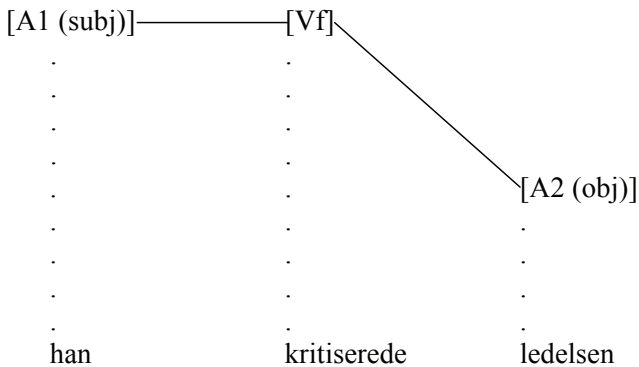
Leksikalsk rektion er styring fra en verbalstamme eller en anden prædikatsstamme, og den ligger til grund for valens som strukturprincip, eksemplificeret i (3). I valensanalysen har subjekt og direkte objekt samme status som aktanter eller argumenter for prædikatet. Skrå streg betyder envejs styring: Det øverste led styrer de nederste.

(3)

Kategorial⁶ rektion er styring mellem kategorier alene, og det er det grundlæggende opbygningsprincip for konstruktioner. Konstruktion markeres med skarpe parenteser om kategorierne og skelnes herved fra valensdiagrammer der er uden sådanne kategorielle parenteser. Skrå streg betyder igen at den øverste kategori styrer den nederste envejs. [Vf] styrer [A2], men ikke omvendt. Vandret streg betyder katatakse (neksus).

(4)

Strukturen i (4) viser den sprogspecifikke opbygning af det danske subjekt i sætningen: Det er både kategorielt subjekt (dvs. den grammatikaliserede basis

6. Ordet betyder 'som vedrører kategorier', 'på kategoriernes niveau'. Det må ikke forveksles med 'kategorielt', se note 7.

i kategorisk⁷ sætningsstruktur (nominal + verbalhelhed, NP + VP), og aktualsubjekt (illokutionært subjekt) der bidrager til valget mellem fremsættende og spørgende sætningsstruktur (Heltoft 2001). Den obligatoriske subjeksstruktur i moderne dansk har således to funktioner: at stille prædikationsbasen til rådighed for et referentielt subjekt (kategorisk subjekt), og at stille et valg op mellem betinget realitet og umarkeret realitet, i hovedsætninger udmøntet som modsætningen mellem fremsættende (umarkeret konstativ) og spørgende sætningstype. Det er den sidste funktionstype der gør det ikke-referentielle subjekt (*det* eller *der/her*) obligatorisk som aktualsubjekt, se GDS XI § 8, Heltoft 2001 og 2013a.

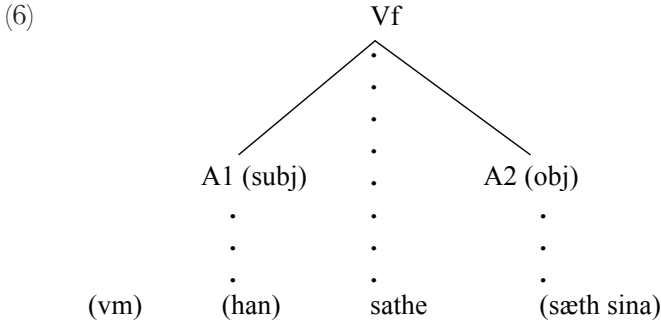
Denne form for sætningsdannende katatakse er naturligvis ikke et sprogligt universale. Efter alt at dømme havde ældre nordisk hverken kategorisk subjekt eller aktualsubjekt. I følgende eksempel er der argumenter der realiseres gennem brug af nul-anafor, dvs. tilfælde hvor den manglende udtryksrealisation af et argument henviser modtageren til at identificere referenten ud fra viden om verbalets valens. I (5) er sætningen *vm sathē* en betingelsessætning uden realiseret subjekt og uden realiseret objekt, jf. oversættelsen.

- (5) æn vm af hanum repas.
 men hvis (den) rebes fra ham
 hafui fore giorth arfuathe sinu
 hav-PRS.KONJ forgjort arbejde-DAT-sin-DAT oc
 vm sathē sæth sinnj og
 hvis så-PRT-IND/KONJ sæd-DAT sin-DAT

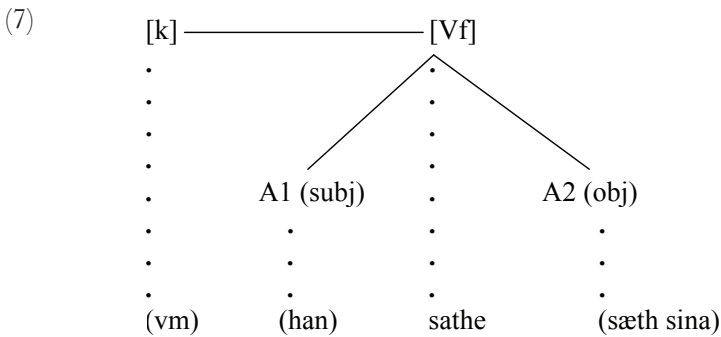
‘Men hvis den (= jorden) rebes fra ham, skal han have mistet sit arbejde og – hvis han såede den – sin sæd.’ (SkKI B 74 GL 11, 22-30)

Denne sætning skal ikke beskrives som katataktisk opbygget (og dermed er der hverken kategorisk subjekt eller aktualsubjekt), men udelukkende som valensstruktur.

7. *Kategorisk* betyder ‘som er prædikativt opbygget’. *Katēgoréiein* betyder ‘udsige’ på græsk. Verbalhelheden udsiges om en referent der udtrykkes gennem subjektet, *subjectum*, det der ligger til grund for udsagnet. Begrebet må ikke forveksles med ‘kategorial’, se note 6.

Men mellem subjunktionen og ‘sætningsstammen’⁸ er der formålsbestemt neksus. Sætningsstammen kan udmærket fungere alene som hovedsætning og er kun en nødvendig konstituent i forhold til det den skal, nemlig danne en underordnet sætning, en bisætning. Denne del af analysen er således rent kategorial og betyder blot at der skal både en valenssætning og en subjunktion til for at danne en bisætning.

3. Nominalanalysen som eksempel

Vi så i afsnit 2 at de grundlæggende relationer bag argumentationen for syntaktisk struktur er ækvivalens og funktionel dependens. I grammatikker hvor det antages at substantivet er kerneleddet i nominalet og adjektivet er adled, lyder argumentationen således på grundlag af dependens: Substantivet er

8. Diderichsen 1946: 185, her tilpasset til at dække eng. ‘clause’, jf. Bloomfield, citeret i 2.2.

et nødvendigt kategorivalg, adjektivet en mulig udvidelse. Denne beskrivelse udvides så til også at omfatte bestemmerne der ligeledes opfattes som adled, og det er i praksis både Jespersens junktion og Bloomfields analyse af nominalhelheder.

Der er et antal problemer forbundet med denne analyse når den gennemføres som relationer mellem ordklasser, og jeg vælger eksempler i ubestemt pluralis for at kunne anskueliggøre det uden unødvendige komplikationer. Substantivet *vandrestøvl*er kan optræde alene; det kan adjektiv og bestemmer derimod ikke, men forudsætter substantivet.

- 8a) gode vandrestøvler.
 vandrestøvler.
 *gode.
- (8b) mine vandrestøvler.
 vandrestøvler.
 *mine.

Denne argumentation gælder tydeligvis kun i testsituationer der er opstillet abstrakt uden for kontekst. I virkeligheden må argumentationen dreje sig om semantikken i konstruktionen, for så snart kategorien er tilgængelig fra konteksten, kan substantivet udelades, også i tilfælde der ikke kan bortforklares som ad hoc-ellipser.

- (8c) Vandrestøvler, der har du brug for nogle rigtig gode.
 (8d) Vandrestøvler, der kan du låne mine.

Det der ligger bag den klassiske nominalanalyse, er dependenser på indholdsplanet, ikke mellem ordklasser. Det der forudsættes, er en tilgængelig kategori, ikke et valg af substantiv. Helt velkendte indvendinger mod substantivet som kerneled er eksempler som (9) og (10), jf. fx Heltoft (1996), hvor kategorien er tilgængelig som 'mennesker' og 'børn', forudsat at der ikke foreligger ellipser ad hoc.

- (9) **De sidste** skal blive **de første**.
 (10) **Mine små** er blevet store.

Hvad angår ækvivalens som relation og argumentationsgrundlag, så har Lyons (1977: 389-392) kort understreget at standardeksempler på endocentriske konstruktioner som *the boy* og *my friend* i realiteten er ækvivalente med personlige pronomener og *proprier*, ikke med de appellativiske substantiver *boy* og *friend*. Lyons siger det ikke eksplicit, men det er nærliggende at slutte at den generelle struktur i engelske nominalhelheder ikke kan være endocentrisk, men er eksocentrisk. Både artikel og tilgængelig kategori er nødvendige dele af en helhed der skal kunne ækvivalere med pronomener og *proprier*, jf. (11) – (13). Substantivet er naturligvis den hyppigste kategoriangiver, men er ikke en forudsat sproglig kategori i nominalet.

- (11) Tax relief for the rich!
 (12) Macbeth had killed his little ones.
 (13) The soldiers had killed the boy first.

I hvilken forstand er nominalhelheder i dansk så bygget op med neksus? I GDS (II § 44) er analysen således:

- På indholdsplanet må et nominal altid bestå af 1) en bestemmer der fungerer som instruktion om identifikation af referenten, og 2) en tilgængelig kategori, ofte, men ikke nødvendigvis, udtrykt gennem et substantiv.
- På udtryksplanet er det kun bestemmeren der er forudsat som kerneled, den kategori der definerer hvilken syntaktisk funktion leddet skal have. Er der ingen andre led end en artikel i nominalet, har denne sin pronominale funktion⁹ og fungerer alene som nominal.

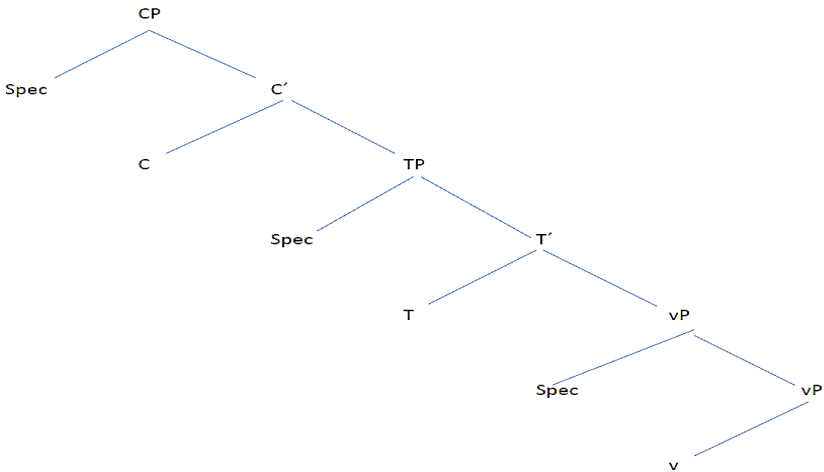
Analysen af nominalet i sprog med bestemmerstruktur må være at det er et katatagme på indholdssiden. Udtryksiden skal indeholde et led af kategorien bestemmer/anaforisk 3p pronomener. Denne kategori er den eneste der skal være til stede i udtrykket, og den definerer leddets funktion som nominal og angiver af en referent. Det giver god mening at sige at nominalet er et hypotagme når det analyseres fra udtryksiden.

9. De foransatte artikler og de 3personale foriske pronomener er komplementære dele af den samme kategori. Dette er også mit svar til Eva Skafte Jensen (2003: 164) der påpeger at en foransat artikel ikke synes at kunne stå alene.

4. For megen og forkert struktur: Den fantastiske grammatiken

I den Chomskyanske generative grammatik er al konstituentstruktur hypotaktisk struktur med en hovedkategori og en specifikator-kategori. Et sætningstræ breder sig over tre domæner, set nedefra og op: V-domænet (VP), T-domænet (TP) og C-domænet (CP). V-domænet indeholder syntaktisk information svarende til verbets leksikalske rektion eller valensstruktur; T-domænet indeholder den grammatiske information og C-domænet er domænet for sammenbindingen af sætningens indhold med den omgivende tekst og kontekst. Træstrukturen er vist i (13), dog uden udfoldning af vP's døtre, da disse er afhængige af valensen eller selektionsrestriktionerne hos verbet. Denne træstruktur¹⁰ siger ikke i sig selv noget om forskellen mellem ældre og yngre skandinavisk, og en strukturforskel som mellem (4) og (6) udtrykkes ikke.

(14)

Christer Platzack¹¹ sammenligner modellen med Diderichsens sætningsskema således at hvert af domænerne tilordnes et felt i sætningsskemaet.

10. Diagrammet benytter som Platzack (2010) TP (temporal phrase) i stedet for IP (inflectional phrase).

11. Resumeret af mig selv på grundlag af Platzack 2001, 2010.

V-domæne:	subjekt i V-Spec (flyttes altid)	Indholdsfelt	ingenplads
T-domæne:	subjekt i T-Spec	Neksusfelt	<i>subjekt på s</i>
C-domæne:	subjekt i C-Spec	Fundamentfelt	<i>subjekt i F</i>
V-domæne:	finit i V-Spec	Indholdsfelt	<i>finit på v i sav</i>
T-domæne:	finit i T-Spec (flyttes altid)	Neksusfelt	ingen plads
C-domæne:	finit i C-Spec	Fundamentfelt	<i>finit på v i vsa</i>

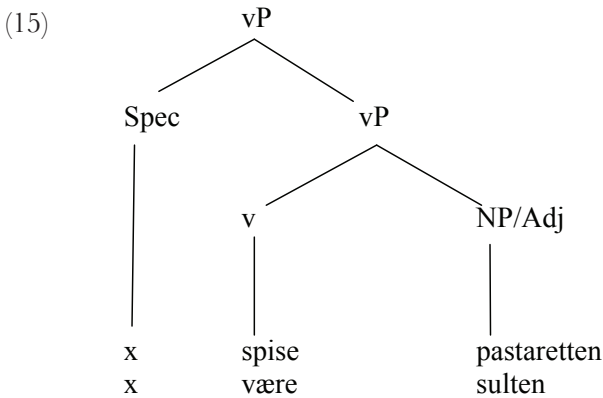
Sammenligningen er topologisk set en tilsnigelse, for subjektet kan i skandinavisk aldrig stå på pladsen vP-Spec. Subjektet genereres der i modellen, men der er ingen topologisk realitet der modsvarer denne plads. Det illustrerer jeg ved at indsætte subjektets og finittets positioner, først i træets domæner, dernæst i sætningsskemaet (s-pladsen og F-pladsen). Subjektet i V-domænet realiseres aldrig, men alle subjekter genereres der; subjektet i T-domænet kan udfyldes både i hovedsætninger og bisætninger, og disse to pladser er topologisk identiske, også efter generative grammatikeres egen forståelse af sætningsskemaet: sætningsskemaernes s-plads, både i hovedsætning og bisætning.

I dette system er der altså i forhold til topologien det problem at subjektspositionen vP-Spec aldrig udfyldes; tilsvarende er der en verbalposition T der heller aldrig udfyldes. I skandinavisk er der således ingen realiserede sætninger der direkte afspejler valensstrukturen i sætningen, hverken i ældre eller yngre sprogrtrin, for subjektet flytter altid.

Hvis man mener de syntaktiske hierarkier skal kunne afspejle sådanne forskelle mere direkte, må man opgive bindingen mellem hierarki og rækkefølge, dvs. acceptere et principielt skel i syntaksen mellem hierarkisk kombinatorik og topologi.

Endnu vigtigere er problemet med nul-anaforer. Alle typer argumenter kan realiseres som nul, både subjekter, objekter og nominaler i forbindelse med en præposition, jf. (6). Med dependens som eneste grundlag kan man ikke give subjektet en særstilling, og ældre nordisk har således hverken kategorisk subjekt eller aktualsubjekt (Heltoft 2001). Valensen og nul-udtrykket er tilstrækkelige til at identificere anaforerne i sætningen og deres forløbere (eng. antecedents), se Heltoft 2013. Der er dermed ingen grund til at antage nogen hierarkisk forskel på subjektets og objektets placering i ældre nordisk, dvs. at ældre nordisk ikke har nogen VP-kategori.

VP-strukturen kan fortsætte som i (15) – i en analyse af moderne dansk:

Her indeholder vP enten et objekt eller et adjektivisk prædikat, en analyse der er helt i forlængelse af latinsk og vesteuropæisk tradition. Prædikatet antages at alternere med en nominal kategori. I GDS har vi foreslået en radikalt anderledes analyse af prædikatet der kombinerer neksusanalyse med valensanalyse og skiller prædikatet helt ud fra analysen af objekter.

5. Prædikativer og andre sammensatte prædikater

I GDS opfattes alle komplekse strukturer med enhedstryk som katatagmer (neksus), og det gælder således også prædikativkonstruktioner.

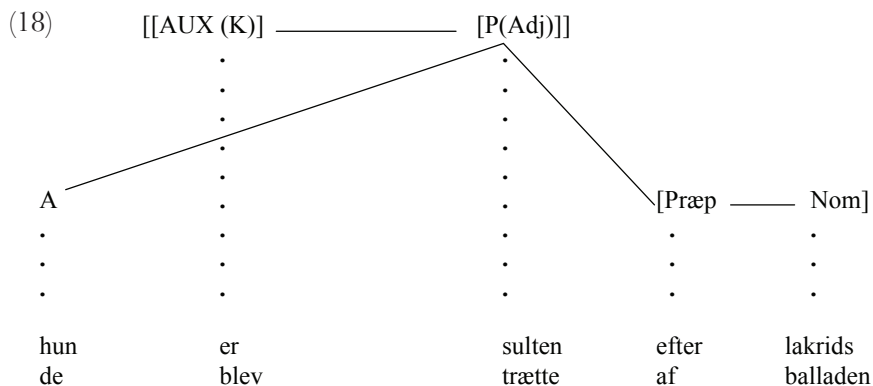
Prædikativkonstruktioner består lige som hjælpeverbumbeskyttelser i traditionel forstand af (A) et finit verbum (kopulaverbum, hjælpeverbumbeskyttelse) og (B) et hovedprædikat. Hovedprædikatet er i den givne situation et adjektiv, og et sådant kan ikke danne sætning alene. Hertil kræves et kopulaverbum.

Kopulaverbet kan på sin side ikke varetage valensfunktionen i sætningen, for det styrer ikke sit subjekt. For at kunne danne et fuldstændigt prædikat (C) behøves begge kategorier: A + B.

(16) Hun er sulten efter lakrids.

(17) De blev trætte af balladen.

Disse eksempler er med divalente prædikativer og har analysen (18). Det kategoriale konstruktionsniveau har katataktisk opbygning, valensniveauet hypotaktisk.

Mutatis mutandis er dette også strukturen for hjælpe- og modalverbumbeskonstruktioner. Kopulaverber (K), hjælpeverber og modalverber falder ved denne analyse i samme overordnede kategori AUX.

6. Konklusion

Mit synspunkt er således – i tilslutning til Peter Juul Nielsen – at der kan formuleres et fornuftigt neksus- eller katataksebegreb, hvis dependenserne forstås i forhold til det mål som de syntaktiske dele skal bidrage til. På denne måde kan Jespersens og Bloomfields begreber fornys og generaliseres langt ud over de data der traditionelt har været analyseret som neksus og eksocentrisme, så de også omfatter kopulaverber og alle former for sammensat prædikatsdannelse. Også nominalhelheder kan vises at være katatagmer på indholdssyntaksens plan, og enhedstryk kan dermed antages at være et udtryk for neksus i den foreslåede forstand. Endelig kan man trække en fornuftig grænse mellem sprog der har kategorisk subjekt (moderne dansk, engelsk, fransk) og sprog uden kategorisk subjekt (ældre nordisk, russisk, japansk).

Neksus er konstituerende i en lang række konstruktioner i dansk. De eksocentriske konstruktioner er ikke et fåtal, og efter alt at dømme vil de fleste

af de anførte konstruktioner i dansk finde paralleller i engelsk. Og over for Bloomfields formulering vil jeg således indvende:

The exocentric constructions are numerous in some languages.

Henvisninger

- Bloomfield, L. (1933). *Language*. New York: Holt.
- Corbett, G. G. et al. (red.) (1993). *Heads in Grammatical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W.S. (2001). *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementer dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. (1966 [1952]). De tre hovedarter af grammatisk forbindelse, i A. Bjerrum et al. (red.) *Paul Diderichsen. Helhed og Struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*. København: G.E.C. Gads forlag, 192-209.
- Eisenberg, P. (1989). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog 1-3*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1996). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks. Et dependensanalytisk forsøg. *Ny forskning i grammatik 3*. Odense: Odense Universitetsforlag, 7-34.
- Heltoft, L. (2001). Recasting Danish Subjects – Case System, Word Order and Subject Development, i J. T. Faarlund (red.) *Grammatical Relations in Change*. Amsterdam: John Benjamins, 171-204.
- Heltoft, L. (2008). Grammatik over det Danske Sprog – en radikal dependensgrammatik? *Ny forskning i grammatik 15*. Odense: Odense Universitetsforlag, 69-94.
- Heltoft, L. (2013). Zero expression of arguments in Old Scandinavian. *Acta Linguistica Hafniensia* 44.2.
- Jensen, E. Skaftø. (2003). Kanoniske og ikke-kanoniske nominalsyntaxer i moderne dansk, i B.L. Jensen, I. Korzen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik 11*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 157-180.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Jespersen, O. (1933). The system of grammar, i O. Jespersen *Linguistica. Selected papers in English, French and German*. København og London: Munksgaard og Allen & Unwin, 304-345.
- Jespersen, O. (1937). *Analytic syntax*. Copenhagen: Einar Munksgaard.

- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* 1-2. Cambridge: Cambridge University Press
- Matthews, P.H. (2007). *Syntactic Relations. A critical survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nielsen, P. Juul (2011). *Kongruenskonstruktion i dansk*. Oslo: Novus.
- Nielsen, P. Juul (2012). *Morphology Reconsidered. Theoretical issues and studies in nonfinite verb forms in Danish*. Ph.d-afhandling, Roskilde: Roskilde Universitet.
- Platzack, C. (2001). Multiple Interfaces, i U. Nikanne & E. van der Zee (red.) *Cognitive Interfaces. Constraints on Linking Cognitive Information*. Oxford: Oxford University Press, 21-53.
- Platzack, C. (2010). *Den fantastiska grammatiken. En minimalistisk beskrivning av svenskan*. Nordstedts.
- Zwicky, A. (1985). Heads. *Journal of Linguistics* 21, 1-29.

Den aspektuelle distinktion i engelsk set fra et anderledes perspektiv

Olga Holberg

1. Indledning¹

I denne artikel vil jeg med afsæt i mit speciale *On the aspectual distinction within imperfectivity in English and Russian* vise hvordan man kan analysere progressive og ikke-progressive former i engelsk ud fra Per Durst-Andersens kognitive-funktionelle perspektiv (2000, 2011a & 2011b). Der er flere gode grunde til at tage hans tilgang alvorligt. Frem for alt ligger dens præmisser i perceptionsbegrebet, hvilket i sig selv gør det muligt at etablere det manglende link mellem krop, kognition og sprog. Durst-Andersens konceptualisering af progressiv aspekt som en **billedbeskrivelse** understøttes af en række undersøgelser indenfor psykologi og sprogtilegnelse. Som eksempel har amerikanske psykologer fra Illinois Universitet og Florida Universitet (Hart & Albarracín, 2009) påvist, at man husker langt flere specifikke detaljer, når der tales om en tidligere situation ved at bruge progressiv aspekt, modsat ikke-progressiv aspekt. For at bruge Durst-Andersens **billedbegreb**, husker man bedre i billeder. Desuden anser jeg teorien for at være en klar og let anvendelig guide til forklaring af standard- såvel som ikke-standardbrug af progressiv i engelsk. Dette betyder ikke mindst at teorien kan bruges som et nyttigt og støttende redskab i bl.a. fremmedsprogsundervisning.

2. De traditionelle tilgange til progressiv aspekt

I den engelske tradition plejer man at tale om progressiv aspekt som et særligt tilfælde af imperfektivitet, dvs. når en situation ikke bliver betragtet i sin **helhed**, men derimod indefra med fokus på egenskaber i dens **tids**struktur

1. Jeg takker Martin Akhøj Ibsen, Mary-Ann McKerchar og Per Durst-Andersen for deres indsigtfulde kommentarer under arbejdet med artiklen.

(Huddleston & Pullum 2002). Eksempelvis i *She was reading the letter when the phone rang*, beskriver ledsætningen der starter med *when* den tid, i hvilken læsningen har været i gang, dvs. den begyndte før telefonen ringede. Man nævner ligeledes **varighed** og **begrænset varighed** som nogle af de prægnante semantiske træk i den progressive aspekts funktionelle beskrivelse, som fx i *He is being tactful* (en nutidig og dermed midlertidig opførsel) vs. *He is tactful* (en permanent opførsel).

Det bemærkelsesværdige ved de ovennævnte semantiske træk der tilskrives progressiv aspekt er, at de alle er funderet på det konceptuelle tidsbegreb (jf. Durst-Andersen 1992, 1996, 2000ff; Holberg 2011). For det første plejer man at stille den engelske progressiv og den russiske imperfektiv over for henholdsvis den engelske ikke-progressiv og den russiske perfektiv, dvs. med samme semantiske træk såsom [\pm totalitet], [\pm fuldstændighed] og [\pm midlertidighed]. Ifølge Durst-Andersen (ibid.), er denne tilgang forkert, da de to aspektuelle systemer bygger på forskellige præmisser. Eftersom den engelske progressiv er det markerede medlem af oppositionen, mens perfektiv aspekt er det markerede medlem af oppositionen i russisk, tyder det også på, at de to aspektuelle systemer har forskellige mentale grundlag. For det andet viser det sig, at imperfektiv aspekt i russisk (fx *Ona poet*) dækker både den engelske progressive (fx *She is singing*) og ikke-progressive (fx *She sings*) betydning. Jeg vil i det følgende komme med nogle ydre indicier fra undersøgelser indenfor modersmålstilegnelse, som understøtter formodningen om at engelsk aspekt beror på nogle helt andre mentale præmisser end aspektkategorien i russisk. Til sidst forklarer jeg at de tidsbaserede tilgange er utilstrækkelige, idét de ikke kan forklare den såkaldte ikke-standardbrug der findes ved tilstands- og handlingsverber, som fx i *I'm loving it!* og *He is scoring another goal*.

2.1. De "ikke-traditionelle" fremstillinger af progressiv aspekt

I artiklen *The Logic of the English Progressive* behandler Goldsmith og Woisetschlaeger den aspektuelle distinktion i engelsk som den såkaldte 'strukturelle' (jf. fenomenal) sondring. Ifølge forskerne, bygger denne opposition på to forskellige typer af viden om verden. Denne kan illustreres ved følgende sætningspar (Goldsmith & Woisetschlaeger 1982: 84):

- (1) The statue of Tom Paine stands at the corner of Kirkland and College
- (2) The statue of Tom Paine is standing at the corner of Kirkland and College

Den simple form i (1) står for den ‘strukturelle beskrivelsesmåde’, hvilket betyder at statuens placering er lovbestemt, dvs. den udtrykker viden om verden. Den progressive form i (2) er derimod relateret til ‘den fænomenale måde’ fordi den beskriver det, som man ville kunne se ved blot at åbne sine øjne, dvs. formen står for iagttagelse. Med andre ord adskiller deres fremstilling sig fra de øvrige teorier om progressiv aspekt i anskuelsen af de aspektuelle betydninger ikke ud fra tidsbegreberne varighed og midlertidighed, men ud fra den modale (‘metafysiske’) sondring mellem situationer. Derved er disse situationer beskrevet ved hjælp af den rene ‘epistemiske’ viden om verden *out there* (simpel form) på den ene side, og situationer beskrevet på baggrund af direkte oplevelser (progressiv form) på den anden side.

Den tilsvarende tilgang til den engelske aspekt findes hos Conrad og Schousboe (1995), som analyserer udvidede og simple former ved henholdsvis en ‘beskrivelse i snæver forstand’ (jf. *strict description*) og en ‘beskrivelse’ (jf. *description*). Eksemplet (3) viser, at ved den nøje beskrivelse refererer forskerne til de umiddelbart synlige egenskaber ved en situation i taleøjeblikket. Sagt på en anden måde, så står den progressive form i (3) for Johns nuværende adfærd (fx han begynder at rødme eller stamme ved benævnelsen af Emmas navn). I (4) afhænger **beskrivelsen** i Conrad og Schousboes terminologi ikke af umiddelbart observerbare egenskaber ved situationen, dvs. den simple form udtrykker Johns almindelige adfærd:

- (3) John is thinking about Emma
 (4) John thinks about Emma

Skønt forskerne bag de to teorier ikke mener, at deres fremstillinger er dækkende i alle tilfælde, er den nøje beskrivelse eller den fænomenale synsvinkel på progressiv aspekt alligevel bemærkelsesværdig, eftersom dens udgangspunkt ikke ligger i tidsbegrebet, men derimod i beskrivelsen af situationen, som den observeres i taleøjeblikket, mere eller mindre svarende til **billedbegrebet** i Durst-Andersens terminologi.

3. Den engelske progressiv som billedbeskrivelse

3.1. *Ekstern evidens for Durst-Andersens teori*

Ifølge Durst-Andersen (2000ff), bygger børns tilegnelse af progressiv vs. ikke-progressiv sondringen på distinktionen mellem stabile og ustabile billeder.² Det skal forstås på den måde, at børn lærer at bruge progressiv korrekt i præsens, dvs. når de får et **ustabilt** billede i selve taleøjeblikket, fx *Micky is jumping*. Når de derimod hører deres forældre producere ytringer med ikke-progressiv i præsens, får de enten et **stabilt** billede, fx *Micky likes Tom & Jerry*, eller intet billede, som fx i *Micky knows Uncle Tom*. Sagt på en anden måde, så anvender børn den såkaldte **her-og-nu strategi** (ibid.), hvilket betyder at børn kun er i stand til at konstruere en grammatik for to former, hvis de får modstridende svar på følgende spørgsmål: Hvad er tilfældet her og nu? Såfremt svaret på spørgsmålet lyder: I øjeblikket får jeg et ustabilt billede af situationen, vil barnet anvende progressiv form. Ifald svaret på spørgsmålet lyder: I øjeblikket får jeg ikke et billede af situationen, vil barnet bruge ikke-progressiv form.

Det, at børn lærer at danne associationer mellem progressiv og billeder på den ene side og ikke-progressiv og ikke-billeder på den anden side, underbygges af en række undersøgelser indenfor modersmåstilegnelse (Bloom 1980; Brown 1973; Fletcher 1979; Gathercole 1986; Johnson 1985; Mapstone & Harris 1985). Det interessante ved resultaterne af undersøgelserne er, at engelsksprogede børn mellem 2-2.5 års alderen har to præsensformer til deres rådighed: de bruger progressiv ved aktivitetsverber (fx *eat, play, smile, cry*), og ikke-progressiv ved tilstandsverber (fx *know, want, see, like*). Dette betyder at den aspektuelle distinktion i engelsksprogede børns tidlige grammatik er forankret i præsens og slet ikke findes i præteritum. Dette er yderest vigtigt, eftersom det tyder på at det engelske aspekt-tempussystem repræsenterer en separat typologisk prototype og derfor skal behandles helt anderledes end det russiske aspektssystem (jf. Durst-Andersen 2000).

3.2. *Progressiv aspekt ved tilstandsverber*

Som nævnt i det forrige afsnit, er der en klar og regelmæssig sammenhæng mellem brugen af progressiv og aktivitetsverber i børns tidlige grammatik.

2. En detaljeret redegørelse for aktivitets- vs. tilstandsdistinktionen findes i Durst-Andersen 2011a & 2011b, s. 39-62.

Først senere spreder den sig til tilstands- og handlingsverber (ibid.). Det er dog vigtigt at understrege, at allerede i børns tidlige grammatik er der bestemte typer af tilstandsverber (positionsverber), såsom ‘ligge’, ‘stå’, ‘sidde’ og ‘hænge’, som frit forekommer sammen med progressiv, fx i *Ben is sitting on the bench*. Sagen er, at hvis en situation – aktivitet, tilstand eller handling – kan **visualiseres**, m.a.o. perciperes i form af et billede, er brugen af progressiv fuldt acceptabel og dermed forklarlig.

Lad os kigge på nogle eksempler på såkaldt ikke-standardbrug, in casu progressiv aspekt ved tilstandsverber. Man plejer at sige at progressiv i (5), (6), (7), (8) præsenterer en situation som nuværende, dvs. af begrænset varighed (jf. Huddleston & Pullum 2002). Denne forklaring synes plausibel, siden de finitte kopulaer *are*, *is* og *am* forankrer subjektet et bestemt sted, dvs. angiver **tilstandsbeskrivelse**. Dette er dog ikke hele sandheden, eftersom suffikset ING præsenterer en situation som en igangværende aktivitet (**aktivitetsbeskrivelse**), dvs. et ustabil billede som modtager får på sin, så at sige, **perceptuelle skærm**.

(5)	<i>Are you <u>feeling</u> cold?</i>	[visualisering]
(6)	<i>Peter <u>is hating</u> his uncle</i>	[visualisering]
(7)	<i>I <u>am feeling</u> cold</i>	[internalisering]
(8)	<i>The meat <u>is smelling</u> good</i>	[internalisering]

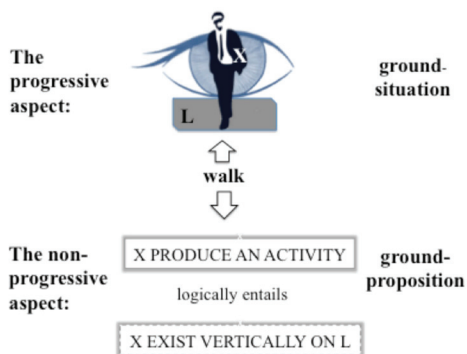
I (5) og (6) oplever modtageren direkte de givne situationer, hvor vedkommende henholdsvis *fryser* (fx han eller hun ryster af kulde) og *hader sin onkel* (fx hans øjne udståler foragt). Sagt på en anden måde, så har de givne situationer en **visualiseringseffekt** på modtageren i og med at han/hun får et ustabil billede af vedkommende, som producerer henholdsvis en fryse-aktivitet og en hade-aktivitet.

(7) og (8) kan derimod forklares ud fra den såkaldte **internaliseringseffekt** (jf. Durst-Andersen 2000). I (7) præsenterer afsenderen sig som en, der ‘aktivt’ oplever kulde, dvs. vedkommende får forskellige typer følelsesbilleder fra omverdenen. Det betyder imidlertid ikke, at modtageren får et billede af afsenderen og på den baggrund kan udlede, at vedkommende fryser. Den progressive form i (8) fortæller os, at afsenderen får et eller flere forskellige duftbilleder af kødet på sin ‘interne sanseskærm’, uden at det nødvendigvis har en automatisk visualiseringseffekt på modtageren.

Med andre ord: progressiv aspekt i engelsk præsenterer altid en situation som en egenskab ved et billede og verbaliserer således både en aktivitetsbeskrivelse af situationen (det primære fokus) samt en tilstandsbeskrivelse af situationen (det sekundære fokus). Desuden kan ytringer med progressiv aspekt føre det med sig at en given situation enten har en visualiseringseffekt på modtageren, som i (5) og (6), eller en internaliseringseffekt på afsenderen alene, som i (7) og (8).

3.3. Den funktionelle forskel mellem progressiv og ikke-progressiv

Som tidligere nævnt i sektion 3.1, kobler børn, når de tilegner sig engelsk aspekt, progressiv sammen med verbets billedside på den ene side og ikke-progressiv med verbets idéside på den anden side.³ På den måde adskiller de to ‘referencerammer’ (ibid.): den ene står for **direkte oplevelser** af situationer ude i verden *out there* og den anden står for **idéer**, som kan skabe og lagre erindringer om vores dagligdags erfaringer. Sagt på en anden måde, så dukker de førstnævnte op på vores ‘perceptuelle skærm’ i form af forskellige konkrete billeder (fx lugt-, følelses-, smagsbilleder, etc.), mens de sidstnævnte ikke kan observeres i den umiddelbare ydre verden, men dukker op på vores ‘mentale skærm’. Dette indebærer at medens progressiv opererer på verbets såkaldte grund-situationelle struktur (dvs. billedsiden), opererer ikke-progressiv på verbets grund-propositionelle struktur (dvs. idéside) (se fodnoten 2). Figur (9) viser relation mellem en grund-situation og en grund-proposition af aktivitets verbet *walk*:

3. Læs en detaljeret redegørelse for verbets **image-idea pair** hos Durst-Andersen (2011b:3-20).

Med andre ord præsenterer progressiv en tilstand, aktivitet og handling som et **billede** ved at operere på den grund-situationelle struktur, dvs. den giver en **situationsbeskrivelse**. Den ikke-progressive form derimod præsenterer en tilstand, aktivitet og handling som en **idé** ved at operere på den grund-propositionelle struktur og giver derved en **karakteristik**. Dette kan illustreres ved følgende eksempler:

- (10) Peter is stealing a computer [situationsbeskrivelse]
 (11) Peter steals computers at night [karakteristik]

I (10) præsenterer progressiv en situation, hvor Peter er i gang med at stjæle en computer, som en egenskab ved et billede, dvs. formen giver en situationsbeskrivelse. Ikke-progressiv i (11) præsenterer derimod *steal*-handlingen som en egenskab ved Peter, dvs. formen giver en karakteristik af ham.

3.4. Den ikke-progressive vs. simple form i britisk engelsk

I dette afsnit vil jeg give et overblik over det britisk-engelske aspekt-tempus system (jf. Durst-Andersen 2000; Holberg 2011). Formålet med det er at vise, hvorledes den såkaldte simple form i britisk engelsk dækker over to forskellige funktioner: den kan både angive en personkarakteristik og fortælle en historie. Årsagen til mit valg af britisk engelsk frem for amerikansk engelsk beror på, at perfektum i britisk engelsk både kan angive en karakteristik (jf. 12,13) og et news-flash (jf. 14, 15). Ifølge Durst-Andersen (2000: 184), gælder det samme ikke for amerikansk engelsk, i og med at det har mistet sin temporale news-flash betydning og således har karakteristik som sin eneste funktion.

- (12) He has been in the army [karakteristik]
 (13) They have lived in Copenhagen [karakteristik]
 (14) She has found a Gucci handbag (i.e. Come and see it!) [news-flash]
 (15) I have bought Don Giovanni (Come and listen to it!) [news-flash]

For så vidt angår den aspektuelle distinktion i engelsk, har jeg i afsnit 3.1. påpeget, hvorledes den er forankret i præsens og samtidig består af progressive former (beskrivelsesfunktion) og ikke-progressive former (karakteristikfunktion). Sondringen mellem perfektum og præteritum tilegnes derimod af engelsksprogede børn indenfor datidssystemet (ibid.), hvor perfektum står for **news-flash**-funktionen (fx *She has read The Ugly Duckling*) og præteritum angiver **storytelling** (fx *She read The Ugly Duckling and went to bed*). Med andre

ord udtrykker perfektum ‘ny information’, hvorimod præteritum præsenterer ‘gammel information’. Dette betyder, at disse to former, dvs. simpel form og perfektum, hører til tidssystemet i britisk engelsk og derfor burde adskilles fra det aspektuelle system, som er repræsenteret af den progressive vs. ikke-progressive sondring. Dette understreges af at perfektum og den simple form begge refererer til begivenheder (de er altså perfekte begge to), mens den progressive og ikke-progressive form begge refererer til ikke-begivenheder (de er altså imperfektive begge to).

Sagen er, at både ikke-progressiv (dvs. den der giver en karakteristik) og simpel form (dvs. den der giver storytelling) skrives éns, men adskiller sig i tale ved tryk (ibid.). Grunden til at adskille disse to former ligger i deres forskellige funktioner: den ikke-progressive form hører til den aspektuelle sondring ved at have en karakteristik som sin funktion, medens den simple form hører til den temporale sondring ved at udtrykke storytelling med flash-back funktion. Hvis denne funktionelle distinktion ikke var blevet efterfulgt af en tilsvarende distinktion på udtrykssiden, kunne man have stillet spørgsmålstejn ved hvor fornuftig den var. Men eftersom almindelige mennesker skelner mellem disse to former ved at angive forskelligt tryk er vi nødt til at tage det ganske alvorligt.

Berman og Szamosi (1972) har allerede påpeget dette faktum i deres artikel *Observations on Sentential Stress*, men det er desværre blevet overset af andre sprogforskere. Berman og Szamosi viste, at når trykket falder på selve verbet i verballedet (markeret her med en understregning), som fx i *Usually he knocks him down* og *Last night John amused Mary*, angiver formen en karakteristik af den person som har en agent-rolle i ytringen. Såfremt hovedtrykket falder på det direkte objekt, adverbier eller præpositioner i verballedet, som i *And then he knocks him down* og *Last night John amused Mary*, fortæller formen en historie, som kan fortsættes af andre ytringer.

Lad os kigge på nogle eksempler på den funktionelle forskel mellem personkarakteristik og storytelling fra mit speciales britiske data, der var lydsiden i fire britiske film (jf. Holberg 2011: 47, 64-65):

- (15) “Is Lucy well? – Oh, she’s in fine fettle. She sends you her love and trusts you are in good health.” [storytelling]

- (16) “Laughing, ha ha, chaffing, ha ha. Nectar quaffing, ha ha ha haa. But condemned to die is he. Wretched meritorious B. Mikado leads Katisha off. Off, up the stairs...” [storytelling]
- (17) “George. Shall we fetch you a doctor? – I know doctors! Coming in here, picking and fussing over one!” [karakteristik]
- (18) “How much do you charge, Mrs Drake? – What? – How much do they pay you? – I don’t take money. I never take money. I wouldn’t... – You do it for nothing... She simply helps people as and when she’s asked. She’s always helped people.” [karakteristik]

Disse fire eksempler stammer fra to socialrealistiske film instrueret af den kendte britiske instruktør, Mike Leigh, nemlig *Topsy-Turvy* (1999) og *Vera Drake* (2006). Skønt disse eksempler ikke kan påstås at være repræsentative, eftersom de givne to former optræder i vidt forskellige kontekster, så kan man alligevel høre en tydelig trykforskel på filmens lydspor.

THE BRITISH ENGLISH ASPECTUAL DISTINCTION			THE BRITISH ENGLISH TENSE DISTINCTION	
<i>progressive</i>	<i>non-progressive</i>	<i>perfect form</i>	<i>simple form</i>	<i>perfect form</i>
He is stealing a computer. SITUATION DESCRIPTION	He <u>steals</u> computers at night. PRESENT CHARACTERISATION	He has <u>stolen</u> a computer. (And is therefore a thief) PERMANENT CHARACTERISATION	He steals a <u>computer</u> and sells it the same <u>day</u> . STORYTELLING	
He was stealing a computer. SITUATION DESCRIPTION	He <u>stole</u> computers when he was young. PAST CHARACTERISATION		He <u>stole</u> a <u>computer</u> last night. STORYTELLING	He has <u>stolen</u> a <u>computer</u> . (Try to catch him!) NEWS-FLASH
SITUATION DESCRIPTION	CHARACTERISATION	CHARACTERISATION	STORYTELLING	NEWS-FLASH

Dette udgjorde således mit udgangspunkt for sontringen mellem den progressive form på den ene side og den simple form på den anden side.

På basis af dette vigtige funktionelle skel mellem en karakteristik og storytelling synes det at være hensigtsmæssigt at afslutte dette afsnit med et overordnet billede af det verbale system i britisk engelsk (se tabellen ovenfor, *ibid.*, 49), der tager udgangspunkt i tryk på verbet og direkte objekt.

Som tidligere nævnt, kan perfektum her stadig udtrykke både en temporal betydning, dvs. give en news-flash, og en aspektuel betydning, dvs. give en 'permanent' personkarakteristik. Med sin temporale betydning, hvor tryk tilsyneladende ligger på det direkte objekt, adverbier eller præpositioner i verballedet, hører den til tidssystemet i britisk engelsk og står således i opposition til den simple form (news-flash-funktion vs. storytelling-funktion). Hvor perfektum derimod er brugt i sin aspektuelle betydning, hvor tryk tilsyneladende falder på selve verbet i verballedet, burde den stå over for den progressive form og angive en karakteristik (en permanent personkarakteristik vs. en situationsbeskrivelse).

Som det kan ses i tabellen er alle ord med tryk markeret med understregning. Med andre ord ser det ud som om tryk i britisk engelsk har en betydningsbærende funktion, dvs. det adskiller de temporale former fra de aspektuelle former. Hvis det viser sig, at der ligeledes er en generel trykforskel indenfor perfektum, hvor tryk falder på verbet (dvs. en karakteristik) på den ene side og på de nominale elementer (dvs. en news-flash) på den anden side, vil det betyde, at tryk er det determinerende element i det britisk engelske verbalsystem. Dette kræver dog nærmere specifikke undersøgelser af trykket ved de to perfektumsformer i britisk engelsk.

4. Data

4.1. *Beskrivelse af undersøgelsesmateriale*

Jeg har undersøgt et materiale bestående af fire britiske socialrealistiske film instrueret af den kendte britiske instruktør, Mike Leigh, nemlig *Topsy-Turvy* (1999), *All or Nothing* (2002), *Vera Drake* (2006) og *Happy-Go-Lucky* (2008). Filmene blev analyseret med henblik på den progressive vs. ikke-progressive sondring i britisk engelsk. Grunden til, at jeg valgte disse fire film, var, at de alle eksemplificerer det uformelle talesprog, dvs. en sprogvariant som normalt regnes for at være bedst egnet til undersøgelse af fænomener forbundet med sprogforandring. Eksemplet på sidstnævnte er udvidelsen af den progressive aspekt i engelsk til tilstands- og handlingsverber, hvilket netop var genstand

for min undersøgelse. Alle filmene er produceret inden for de sidste 12 år og varer i alt otte timer.

Med hensyn til dataindsamling har jeg udelukkende valgt at transskribere de “rene” tilfælde af engelsk aspekt. Jeg har således fravalgt følgende verbale former:

- de såkaldte ‘fasale’ verber, såsom *start*, *continue* og *stop*, efterfulgt af verbale former i præsens participium⁴
- idiomatiske udtryk, såsom *How are you doing?*, *How are you feeling?*, *What’s going on?*, *What’s happening?*, etc.
- den grammatikaliserede konstruktion *going to (gonna)*, som bruges i moderne engelsk udelukkende til at angive fremtid
- progressive former i perfektum, hvor den progressive forms beskrivende funktion er underordnet perfektums karakteristik/newsflash-funktion i britisk engelsk, såsom *What have you been doing?* (jf. Durst-Andersen 2000)

For så vidt angår det tidligere nævnte funktionelle skel mellem ikke-progressiv vs. simpel form i britisk engelsk (se afsnit 3.4) indgik den sidstnævnte ikke i min dataindsamling, i og med at mit primære fokus var den aspektuelle distinktion. Under dataindsamlingen har jeg således isoleret de ikke-progressive former som angiver karakteristik (trykket ligger på selve verbet) fra de simple former som angiver storytelling (trykket ligger på andre elementer end selve verbet i verballet).

4.2. Standardbrug ved tilstandsverber i progressiv aspekt

I Holberg (2011) findes der en lang række tilfælde af progressive aspekt ved tilstandsverber. I nærværende sammenhæng har jeg valgt at citere nogle ‘prototypiske’ eksempler som klart underbygger Durst-Andersens fremstilling (jf. Durst-Andersen 2000ff). Det vil i denne forbindelse være tilstrækkeligt at huske på, hvorledes ethvert verbum (dvs. et aktivitets-, tilstands- eller handlingsverbum), som refererer til en situation i verdenen *out there* og som kan visualiseres, kan tage den progressive form. Sagt på en anden måde, så

4. Se en forklaring på fasale verber i Holberg (2011), afsnit 2.1.2.

opererer progressiv på verbets grund-situationelle struktur (dvs. billedsiden) og præsenterer derved en tilstand, aktivitet eller handling som værende en egenskab ved et billede (se afsnit 3.3).

Lad mig illustrere min pointe med nogle eksempler på standardbrug af progressiv ved tilstandsverbet 'look' i (19), (20) og (22). I (21) og (22) har jeg givet eksemplerne på ikke-progressiv aspekt (jf. Holberg 2011:61-62):

- (19) "D'Oyly, I can't tell you how delightful it is to see you here in Paris. – You're looking much better. – A new man!" [beskrivelse]
 (20) "I'm meeting David this evening. – You're looking very flat-chested. Have you lost weight?" [beskrivelse]

Sammenlignet med:

- (21) "What, you on a diet? You look like a skeleton. – Shut up. It's better than being fat." [karakteristik]
 (22) "Jamie, go upstairs and get the bedding for Suzy. You're looking tired, Suzy. – She always looks like that. – It's just my face." [beskrivelse & karakteristik]

Anvendelsen af progressiv i (19), (20) og (22) kan forklares ved hjælp af visualisering: her får afsenderen et stabilt billede af situationen, netop den pågældendes nuværende udseende. Udtrykt på en anden måde angiver den progressive aspekt af det oplevelsesbaserede tilstandsverbum 'look' en **situationsbeskrivelse**.⁵

De tilsvarende ikke-progressive former af verbet 'look' i (21) og (22) forudsætter derimod at den pågældendes udseende karakteriserer hende som person. Med andre ord er det ikke tilfældet her, at afsenderen får et billede af situationen på sin perceptuelle skærm. I (22) for eksempel betyder den ikke-progressive form af verbet 'look' at afsenderen ikke får et billede af den givne persons ansigt i taleøjeblikket. Hun giver derimod en **karakteristik** af den givne persons udseende, dvs. hun har den egenskab at se træt ud i ansigtet.

5. En udførlig redegørelse for verbernes inddeling i fire forskellige domæner (lokation, possession, oplevelse og kvalitet) kan findes i Durst-Andersen (2011b, kapitel 2).

4.3. Ikke-standardbrug ved tilstandsverber i progressiv aspekt

På samme måde som ved læsningen af de progressive former i (19), (20) og (22) kan eksemplerne på ikke-standardbrug af progressiv ved tilstandsverberne i (23) og (24) forklares ved hjælp af visualisering (ibid.):

- (23) “I’m not waiting for somebody who can’t keep in lane on a roundabout. I’m not waiting. – Everywhere you see, look at the cameras. Everywhere you go, they’re watching you. They’re seeing you. They’re watching. Everywhere you go.” [visualisering]
- (24) “I said, “Call it a couple of quid.” – No, you should have called it nothing. – He wasn’t having it, you know? He insisted on giving me the full fare. – You didn’t have to take it, though, did you? – But...it’s his what’s-its-name. – Dignity. – Yeah.” [visualisering]

Disse progressive ytringer indeholder henholdsvis det oplevelsesbaserede tilstandsverbum ‘see’ og possessionsbaserede tilstandsverbum ‘have’. De to verber nævner situationer som ellers ikke normalt kan visualiseres. Lad os imidlertid forestille os, at kørelæreren i (23) ikke blot taler om trafikovervågningen og kameraerne, som altid holder ‘øje’ med trafikken som sådan, men faktisk ser disse kameraer for sig og hvordan de overvåger biler på vejene med deres ‘digitale øjne’. Dette vil fremstille kørelæreren som én, der aktivt oplever den givne situation, dvs. han får et billede af situationen, hvilket han kan få frem ved at bruge progressiv aspekt. På samme måde som i (23) får taxachaufføren i (24) et billede af situationen, hvor passageren åbner sin tegnebog og finder ud af, at han ikke står med de to pund, med derimod med meget større sedler. I denne kontekst er det derfor nemt at forestille sig, hvorledes den givne situation kunne have en **visualiseringseffekt** på afsenderen.

De næste to eksempler på ikke-standardbrug af progressiv ved tilstandsverber kan derimod forklares ved hjælp af internalisering (ibid.):

- (25) “It’s [the driving lesson] costing me enough money as it is. – All I ask is that you behave like an adult.” [internalisering]
- (26) “I’m guessing we’re having a barbecue. – Whatever gave you that idea, Suze?” [internalisering]

I (25) er en kvindelig elev i gang med at modtage en køretime og fremstår her som én der aktivt oplever den givne situation. Selvom hun har betalt for

timen i forvejen, beder kørerlæreren hende om omgående at forlade bilen. Med andre ord får hun et meget levende billede af situationen på sin 'interne skærm', hvilket hun beskriver ved hjælp af den progressive form. I (26) kunne det være tilfældet, at afsenderen får et **duftbillede** af grillmad eller lignende i taleøjeblikket. Sagt på en anden måde, så har den givne situation en **internaliseringseffekt** på afsenderen. Det, at modtageren ikke oplever situationen på samme måde som afsenderen, kan i øvrigt ses i modtagers spørgsmål til afsenders gisning.

5. Konklusion

I artiklen har jeg med udgangspunkt i Durst-Andersens (2000ff) teori forsøgt at vise, hvordan man kan beskrive både standard- og ikke-standardbrugen af progressiv aspekt i engelsk. Grunden til at jeg valgte den kognitive-funktionelle tilgang var visse mangler ved de traditionelle teoriers konceptualisering af den engelske aspekts grundlag. Mere præcist tager sidstnævnte udgangspunkt i det konceptuelle tidsbegreb og beskriver den engelske aspekt ud fra situationens interne tidsstruktur. Godt nok skelner de mellem begreberne midlertidig og permanent, men de er ikke særligt gode til at forklare den semantiske forskel mellem den progressive og ikke-progressive form, når de optræder i samme kontekst, som fx i *John is taking lessons in Chinese this semester vs. John takes lessons in Chinese this semester*. Derudover behandler de traditionelle teorier den engelske progressive på samme måde som imperfektiv aspekt i russisk, hvilket viser sig at være forkert, hvis man tager deres forskellige konceptuelle strukturer i betragtning.

Durst-Andersens fremstilling tager derimod sit udgangspunkt i det perceptuelle billedbegreb. Det betyder, at den progressive aspekt opererer på verbets såkaldte grund-situationelle struktur (dvs. billedsiden), og præsenterer derved en tilstand, aktivitet og handling som en egenskab ved et billede, dvs. står for situationsbeskrivelse (fx *John is being polite*). Den ikke-progressive form opererer til gengæld på verbets grund-propositionelle struktur (dvs. idé-siden), og præsenterer derved en tilstand, aktivitet og handling som en egenskab ved en person eller ting, dvs. giver en karakteristik (fx *John is polite*).

Den anden vigtige distinktion i Durst-Andersens teori er den semantiske forskel mellem den ikke-progressive aspekt og den simple form. De to former skrives éns men viser sig at have forskelligt tryk i daglig tale. Hvis trykket falder på selve verbet i verballeddet, angiver formen en karakteristik (*Last night John amused Mary*), hvorimod når trykket ligger på andre elementer i ytringen end

selve verbet, står formen for storytelling (*Last night John amused Mary*). Det funktionsmæssige skel betyder, at den ikke-progressive form bør henføres til selve aspektsystemet, og derved stå over for den progressive form. Den simple form derimod bør henføres til tempussyttemet i britisk engelsk og dermed stå over for perfektum i sin storytelling-betydning.

Analysen af empirien bestående af fire britiske socialrealistiske film har således vist, at såfremt et verbum (tilstands-, aktivitets- eller handlingsverbum) kan visualiseres, dvs. referere til en situation, som kan opleves direkte i form af konkrete billeder, er anvendelsen af den progressive form helt almindelig. Denne påstand synes klart at være understøttet af den nærværende analyse af progressiv aspekt med tilstandsverber såsom 'see', 'cost' og 'guess'.

Henvisninger

- Berman, A. & M. Szamosi. (1972). Observations on sentential stress. *Language* 48, 304-325.
- Bloom, L., et al. (1980). Semantics of verbs and the development of verb inflections in child language. *Language* 56, 386-412.
- Brown, R. (1973). *A first language. The early stages*. London: Allen & Unwin.
- Conrad, B. & S. Schousboe. (1995). *Meaning and English grammar*. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus: Ohio Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (1996). Towards a multifunctional grammar. 'Language, reality, and mind' in a grammatical description. *Hermes* 17, 75-102.
- Durst-Andersen, P. (2000). The English progressive as picture description. *Acta Linguistica Hafniensia: International Journal of Linguistics* 32:1, 45-103.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic supertypes. A cognitive-semiotic theory of human communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Fletcher, P. (1979). The development of verb phrase, i P. Fletcher & M. Garman (red.) *Language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 260-284.
- Gathercole, V. (1986). The acquisition of the present perfect explaining differences in the speech of Scottish and American children. *Journal of Child Language* 13, 537-560.

- Goldsmith, J. & E. Woisetschlaeger. (1982). The logic of the progressive aspect. *Linguistic Inquiry* 13, 79-89.
- Hart, W. & D. Albarracín. (2009). What I Was Doing Versus What I Did. Verb Aspect Influences Memory and Future Actions. *Psychological Science* 20, 238-244.
- Holberg, O. (2011). *On the aspectual distinction within imperfectivity in English and Russian*. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Huddleston, R. & G.K. Pullum. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, C. (1985). The emergence of present perfect verb forms' semantic influences on selective imitation. *Journal of Child Language* 12, 325-352.
- Mapstone, E. & P. Harris. (1985). Is the English present progressive unique? *Journal of Child Language* 12, 433-441.

Om *dass*-sætninger som afficeret eller efficeret objekt

Alexandra Holsting

1. Indledning

I lighed med andre objekttyper kan den tyske *dass*-sætning som objekt betegne både et afficeret og et efficeret objekt, dvs. hhv. et objekt, der eksisterer forud for verbalhandlingen, og et objekt, der opstår som følge af verbalhandlingen. Generelt markeres denne forskel i tysk ikke på objektet selv, men må sluttes til ud fra matrixsætningsverbets semantik. Som det skal ses nedenfor, er der imidlertid mange tilfælde, hvor et verbum ikke kan siges at være entydigt afficerende eller efficerende, og temaet for nærværende artikel er således en diskussion af, om det er muligt på baggrund af interne forhold i *dass*-sætningen at fastlægge dennes semantiske funktion og dermed fastlægge en læsning af matrixsætningsverbet som afficerende eller efficerende. De verber, der undersøges i det følgende, tilhører i en eller anden grad gruppen af verba dicendi, og de undersøgte *dass*-sætningers semantiske funktion kan dermed specificeres, således at en afficeret *dass*-sætning i denne sammenhæng betegner et forhold, matrixsætningens subjektsreferent reagerer på, mens den efficerede betegner indholdet af en ytring, der fremsættes af subjektsreferenten. Jeg vil i artiklen særligt diskutere, om *dass*-sætningsfinitets modus kan tjene som formel indikation på den semantiske funktion, nærmere betegnet, om en *dass*-sætning i konjunktiv utvetydigt kan tilskrives en funktion som efficeret objekt for matrixsætningsverbet, således som det foreslås flere steder i forskningslitteraturen. Diskussionen er baseret på en empirisk undersøgelse af *dass*-sætninger som objekt i forbindelse med 14 verber, der både kan bruges med afficerende og efficerende betydning.

Den tyske *dass*-sætning er en finit sætning, der formelt set adskiller sig fra den deklarativer hovedsætning (herefter V2-sætning, jf. det finite verbums placering som sætningens andet led) derved, at dens finite verbum er placeret til slut i sætningen:

- (1) Er wohnt in München.
 (2) ...dass er in München wohnt.

Dass-sætningen udviser en bred grammatisk anvendelse, men optræder i særlig grad som komplementsætning, både som subjekt og som objekt i en matrixsætning:

- (3) Dass er in München wohnt, ist ein großes Problem.
 (4) Sie akzeptiert, dass er in München wohnt.

Relevant for diskussionen af det semantiske potentiale som afficeret eller efficeret objekt, er *dass*-sætningen i funktion som såvel kasus- som præpositionalobjekt.¹

2. Afficeret og efficeret objekt

Den her anvendte semantiske distinktion mellem afficeret og efficeret objekt hidrører i en tysksproget kontekst fra von Polenz (1988), der dog udelukkende anvender denne til beskrivelsen af nominale objekter. Et afficeret objekt betegner en "Person oder Sache, die von einer Handlung oder einem Vorgang betroffen wird, durch die/den auf sie eingewirkt wird [fx *dass du ihn heiligst*]" (1988: 170-1), og et efficeret objekt betegner en "Person oder Sache, die durch eine Handlung oder einen Vorgang entsteht [fx ...*hat der Herr Himmel und Erde gemacht*]" (1988: 170-1).²

1. Hvorvidt en *dass*-sætning kan optræde som objekt, afhænger af matrixsætningsverbets syntaktiske og semantiske valens. Realiseringen som *dass*-sætning er mulig, hvor matrixsætningsverbets semantik tillader et sagforhold som en af sine aktanter. *Dass*-sætningen vil typisk realisere en aktant, der alternativt realiseres som nominalfrase i akkusativ (4), men i meget begrænset omfang kan også dativ- og genitivstyrende verber have en *dass*-sætning som objekt (hfv. (a) og (b)):

- (a) Der Minister widerspricht, dass die Regierung Probleme hat/habe.
 (b) Man beschuldigt den Minister, dass er die Regierung schadet/schade.

Dass-sætningen kann endvidere optræde som præpositionalobjekt med eller uden korrelat (se også afsnit 4 og 6):

- (c) Der Minister freut sich (darüber), dass es der Regierung gut geht/gehe.

2. Som nævnt manifesterer den semantiske forskel sig ved nominale objekter ikke umiddelbart i en formel forskel, da der i begge tilfælde typisk er tale om akkusativobjekter. Grundlæggende ses forskellen altså udelukkende ud fra verbets leksikalske indhold.

Overførslen til ikke kun at dække person- og sagsbetegnelser, men også sagforhold, som *dass*-sætningen ses som udtryk for, kan ses hos bl.a. Kaufmann (1976: 120) og Bausewein (1990: 120f.). Forskellen kan illustreres med eksemplerne (5) og (6):³

- (5) In der Vergangenheit hat der Arbeitgeber geduldet, das die bei ihm Beschäftigten das E-Mail-System.... auch für private Kommunikation nutzen. (dac.de)
- (6) Der Arbeitgeber sagte, das die bei ihm Beschäftigten das E-Mail-System.... auch für private Kommunikation nutzen/nutzen.

Dass-sætningen i (5) angiver det forhold, arbejdsgiveren tåler, og kan således siges at eksistere forud for den handling eller proces, der betegnes med matrixsætningens verbedel, og der er dermed tale om et afficeret objekt. I (6) angiver *dass*-sætningen indholdet af en ytring, der først med den af matrixsætningsverbet betegnede handling opstår som et sprogligt sagforhold (her er der tale om et indirekte referat), og *dass*-sætningen betegner dermed et efficeret objekt. Den semantiske forskel kan ses ud fra, at de to *dass*-sætninger indgår i hver deres paradigme, i og med det af *dass*-sætningen realiserede led har forskellige alternative realiseringer. I tilfældet med *dulden* som matrixsætningsverbum kan leddet realiseres som nominalfrase i akkusativ:

- (5a) Der Arbeitgeber hat das Nutzen des E-Mail-Systems für private Kommunikation geduldet.

I tilfældet med *sagen* kan *dass*-sætningssagforholdet alternativt realiseres med en anden referatform, indirekte som en V2-sætning eller direkte som et citat:

- (6a) Der Arbeitgeber sagte, die bei ihm Beschäftigten nutzten das E-Mail-System auch für private Kommunikation.

3. I artiklen bruges både konstruerede og autentiske eksempler. Eksempler uden angivelse er selvkonstruerede, andre fremstillings konstruerede eksempler har disse fremstillinger som kildeangivelse. Eksempler fra IdS-korpusset (se også afsnit 4) er understøttet med korpussets kildeangivelse. Andre autentiske eksempler er understøttet med kildeangivelse i form af en webadresse.

- (6b) Der Arbeitgeber sagte: “Die bei mir Beschäftigten nutzen das E-Mail-System auch für private Kommunikation.”⁴

Verbet *sagen* tillader også i begrænset omfang en nominal realisering af objektet (fx *einige Worte*), men en nominalisering, som den der ses ved *dulden*, er ikke mulig:

- (6c) *Er sagte das Nutzen des E-Mail-Systems für private Kommunikation.

Til forskel fra *dass*-sætningen (6) er V2-sætningen (6a) og citatet (6b) ikke internt markeret som underordnede. Deres underordnede status er alene et resultat af kombinationen med matrixsætningen, idet de her kan siges at udfylde verbet *sagens* ellers manglende valensled (om konjunktiv i V2-sætningen, se afsnit 5).

Inden for den systemisk funktionelle lingvistik (fx Halliday & Matthiessen 2004) optræder en lignende semantisk skelnen mellem projicerede sætninger og factsætninger. I (6) projicerer matrixsætningsverbet *dass*-sætningsindholdet, således at *dass*-sætningen repræsenterer “the ‘linguistic’ content of the speech or thought act depicted by the primary clause” (Davidse 1994: 276), hvilket svarer til en efficeret status, mens *dass*-sætningen i (5)...

...is an entity interacted with or mentally manipulated by the Sayer or Cognizant: it is a source of a specific affect (e.g. *Tom regrets that they are getting divorced*), or something which is cognitively or linguistically reacted to (e.g. *Don’t forget that you are a Christian, he didn’t want to admit that he was a Christian*). (Davidse 1994: 276)⁵

-
4. Vliegen (2010) opererer med en række forskellige referatformer, der ikke kun bygger på referatets interne struktur (fx modsætningen mellem *dass*-sætning og V2-sætning), men også på rækkefølgen af referat og matrixsætning (se også afsnit 3).
5. Når jeg ikke anvender SFL-betegnelserne og heller ikke betegnelser fra andre tilgange, der anser og betegner oppositionen som en mellem faktive og ikke-faktive prædikater, skyldes det dels den terminologiske forvirring, der hersker på området, hvor det systemisk funktionelle fact ikke er det samme som fx Kiparsky & Kiparskys fact (1971). Det skyldes også, at min interesse snarere handler om modsætningen mellem *dass*-sætningen som betegnende talens indhold over for *dass*-sætningen, der ikke betegner taleindhold. Denne modsætning er kun delvist sammenfaldende med faktiv/ikke-faktiv modsætningen, der også skal tage højde for fx *x ist wahrscheinlich* (ikke-faktiv) over for *x ist bedauerlich* (faktiv), hvor den ikke-faktive variant ikke indebærer gengivelse af en tidligere fremsat ytring.

Dette svarer til den afficerede funktion.

I begge tilfælde etableres *dass*-sætningens status som afficeret eller efficeret af matrixsætningsverbets betydning og kan altså tydeliggøres af *dass*-sætningens paradigmatiske relationer. Dette indebærer, at et verbum som *sagen* henregnes til den semantiske gruppe af ægte verba dicendi, dvs. verber, der betegner en sproglig handling og ved hvilke et objekt med sætningsform vil betegne indholdet af en fremsat ytring (efficeret objekt).

3. Uægte verba dicendi

Problemet for analysen er, at konstruktioner med sætninger, der betegner indholdet af en fremsat ytring, ikke kun optræder som afhængige af ægte verba dicendi. Således indgår også verber uden et sådant indhold i konstruktioner med citater og V2-sætninger, der kan betragtes som direkte og indirekte referat, fx i følgende eksempler ((7) og (8) fra Engel (1988: 111), (9) fra Oppenrieder (2007: 905)):

- (7) “Eine schöne *Bescherung*”, kratzte er sich hinter dem Ohr.
- (8) “So, *das wär’s*”, faltete er die Zeitung zusammen.
- (9) Man möge sie endlich mit diesem Unsinn in Ruhe lassen, schälte sie die Kartoffeln weiter.

Der synes i høj grad at være tale om adhoc-dannelser ved sådanne eksempler, således forstået at det næppe ved en beskrivelse af konstruktionspotentialet for verberne *sich kratzen*, *zusammenfalten* og *schälen* vil skønnes nødvendigt at tage højde for muligheden for tilknyttet direkte eller indirekte referat. Ligeledes synes der at være tale om en begrænsning, hvad angår det indirekte referats form. Hvor den foranstillede V2-sætning er mulig (jf. eksempel 9), er den efterstillede V2-sætning mere problematisk:

- (9a) ??Sie schälte die Kartoffeln weiter, man möge sie endlich mit diesem Unsinn in Ruhe lassen.⁶

Dass-sætningen som indirekte referatform synes helt udelukket:

- (9b) *Sie schälte die Kartoffeln weiter, dass man sie endlich mit diesem Unsinn in Ruhe lassen möge.

Konstruktionen er således mulig med former, der ikke i sig selv er markeret som underordnede (citatet og det indirekte V2-referat), hvilket understreger det problematiske i her at betragte referatet som en ledsætning (jf. også Breindl 1989: 233). Hertil kommer det faktum, at referatet ikke kan opfattes som realiseringen af et valensled for matrixsætningsverbet, idet referatet fx ikke ville kunne erstatte akkusativobjektet i (9):

- (9c) *Sie schälte weiter, man möge sie endlich mit diesem Unsinn in Ruhe lassen.

Typisk ses i disse konstruktioner heller ikke verber, der tillader en *dass*-sætningsrealisering af et valensled.

Reelt er det eneste signal om en grammatisk afhængighed mellem de to sætninger det topologiske, der ligger i, at referatformen er placeret i matrixsætningens forfelt.

4. Afficerende verber med efficerende læsning

Mens der i konstruktioner med uægte verba dicendi ikke kan fastlægges en anden afledt "udsige"-betydning af verbet, opereres der i flere af de her behandlede fremstillinger (fx Eisenberg 2004: 118f.; Bausewein 1990: 110f.; Kaufmann 1976: 121ff.) med en gruppe af verber, der ikke kan betragtes som

6. I et sådant tilfælde må der dog tages højde for kommaets ambiguitet, hvad angår afspejling af intonationen. Konstruktionen er næppe umulig, såfremt vi udstyrer kartoffelskrælningsætningen med en faldende, terminativ intonationskontur, og den vil under alle omstændigheder være mulig, hvis sætningerne adskilles af kolon eller semikolon. Derimod synes kommaet ikke at kunne afspejle den intonation, der foreligger i et eksempel som (6a), hvor *sagen*-sætningen ikke har en terminativ intonationskontur.

ægte verba dicendi, men som ret systematisk kan anvendes som sådanne. I forhold til den her behandlede problematik er der dermed tale om verber, der har en primær afficerende betydning, men kan bruges med en afledt efficerende betydning:

In [dem] Bestand von effizierenden Verben, die ein “Aus-sich-Hervorbringen” von Rede bezeichnen, werden sekundär Verben hineingezogen, die ursprünglich mit einer inhaltlich anderen Klasse von Akkusativobjekten verbunden wurden. (Kaufmann 1976: 121)⁷

Dette gælder fx et verbum som *loben*, der grundlæggende er afficerende. Det tilknyttede afficerede objekt kan realiseres såvel nominalt (i akkusativ) som sententielt:⁸

- (10) Das Blatt lobte die außenpolitische Vorstellungen Brandts.
 (11) Das Blatt lobte, dass Brandt während des Wahlkampfes in der Außenpolitik eine Reihe positiver Ideen vorgebracht habe.

Loben har imidlertid også en sekundær efficerende læsning, der fører til, at paradigmet kan udvides med referatformerne V2-sætning og citat. Til forskel fra konstruktionerne med uægte verba dicendi, ses det her, at *loben* ved denne brug kan aflægge sin valens, hvilket indebærer, at det afficerede objekt bortfalder (se dog afsnit 7):

- (12) Letzten Mittwoch lobte das Blatt, Brandt habe während des Wahlkampfes “in der Außenpolitik eine Reihe positiver Ideen vorgebracht”.
 (13) Letzten Mittwoch lobte das Blatt: “Brandt hat während des Wahlkampfes in der Außenpolitik eine Reihe positiver Ideen vorgebracht”.

Med denne betydningsudvidelse (der, som Kaufmann (1976: 122) anfører, kan iagttages historisk langt tilbage, men er særlig fremherskende i nutidigt avissprog) kan paradigmet over realiseringsformer imidlertid ikke længere

7. En alternativ udlægning af forholdet ses hos Schumacher et al. (2004: 44). Her tales om ‘spor af et slettet kommunikationsverbs valensramme’, der muliggor referatkonstruktionen (...*sagte sie*) und *schälte die Kartoffeln weiter*).

8. Eksempel (10)-(12) fra Kaufmann (1976: 121); eksempel (13) har jeg selv konstrueret.

tjene som afgrænsende i forhold til at fastlægge en *dass*-sætnings betydning som afficeret eller efficeret. Med den efficerende læsning af *loben* opstår muligheden for at realisere et valensled som en referatform, og her er ikke blot V2-sætningen og citatet, men også *dass*-sætningen (jf. (6)) en mulig kandidat. *Dass*-sætningen indtager dermed en tvetydig mellemposition som del af såvel det afficerede som det efficerede paradigme.

Således kan man også støde på forskellige udlægninger af *dass*-sætningens betydning i sådanne konstruktioner. Kaufmann (1976: 121) og Breindl (1989: 235) anser *dass*-sætningen som afficeret i forbindelse med akkusativregerende verber (fx *loben* i (11)). Bausewein (1990: 111) betragter omvendt *dass*-sætningen i (11) som efficeret.⁹ Tilsvarende ses forskellige analyser i forbindelse med verber, der forbinder sig med et præpositionalobjekt. Realiseres dette af en *dass*-sætning, kan matrixsætningen indeholde et korrelat, men korrelatløse konstruktioner er også mulige. Kaufmann (1976: 41) opstiller følgende eksempelrække for *sich beklagen (über)*:

- (14) Der alte Kienle beklagte sich über die Zustände im Altersheim.
 (15) Der alte Kienle beklagte sich darüber, dass ihm alles weggegessen werde.
 (16) Der alte Kienle beklagte sich, dass ihm alles weggegessen werde.

I korrelatkonstruktionen (15) er der ifølge Kaufmann (1976: 41) tale om en utvetydigt afficeret *dass*-sætning, mens konstruktionen uden korrelat (16) er mere problematisk. Kaufmann anfører muligheden for at tilføje et sådant, men finder det omvendt...

...fraglich, ob die Tatsache, dass einem Ergänzungssatz ein präpositionales Stützwort [Korrelat] vorgeschaltet werden kann, in jedem Fall ein sicheres Kriterium dafür ist, dass der Ergänzungssatz zur Klasse der präpositionalen Ergänzungssätze gehört. (1976: 41)

Det er således uklart, om Kaufmann anser *dass*-sætningen som afficeret, fordi korrelatet kan tilføjes, eller som efficeret, fordi det ikke er tilføjet. Breindl (1989:

9. Ret beset kan det være konjunktiven i *dass*-sætningen (jf. afsnit 5), der gør, at Bausewein betragter denne som efficeret i det aktuelle eksempel. Er det det, gør hun imidlertid ikke eksplicit opmærksom herpå.

235) anser *dass*-sætninger uden korrelat i sådanne konstruktioner som *efficerede*, når de optræder i forbindelse med præpositionalobjektsverber, mens korrelatet automatisk fremkalder en *afficeret* funktion. Ifølge Bauseweins analyse (1990: 111) er *dass*-sætningen i begge konstruktioner (15) og (16) *afficeret*.

Når vi ser bort fra *dass*-sætninger med korrelat ved præpositionalobjektsverber med både *afficerende* og *efficerende* læsning, hersker der altså grundlæggende uenighed om tolkningen af *dass*-sætningerne i disse konstruktioner. I det følgende skal det diskuteres, om interne forhold i *dass*-sætningen eller de mulige konstruktioner, den kan indgå i, kan medvirke til at afgøre *dass*-sætningens semantiske status i (nogle af) de tilfælde, hvor matrixsætningsverbet har både en *afficerende* og en *efficerende* læsning. Mine analyser bygger her på en empirisk undersøgelse af 14 sådanne verber (suppleret med 3 ægte verba dicendi) og deres anvendelse. For hvert verbum har jeg analyseret 1000 eksempler, der stammer fra IdS-Mannheims tyske referencekorpora, nærmere betegnet delkorpussamlingen ndR-Public.¹⁰

Diskussionen vil tage udgangspunkt i modusbrugen i *dass*-sætningen, der i nogle sammenhænge foreslås som styrende for læsningen af matrixsætningsverbet som *afficerende* eller *efficerende*.

5. Referatkonjunktiv

Den tyske konjunktiv kan siges at have to primære funktioner, nemlig angivelsen af *irrealis* og angivelsen af referat. Mens *irrealis* generelt kun udtrykkes ved hjælp af konjunktivens præteritiske former (præteritum, pluskvamperfektum, futurum præteriti), benyttes til markering af referat såvel præsens- som præteritumssystemet. Mere nøjagtigt markerer konjunktivformerne i denne funktion det indirekte referat, der endvidere i forhold til det direkte referat udviser en mere eller mindre gennemført deiksisforskydning.

Referatkonjunktiven kan optræde i såvel syntaktisk afhængige (17, 18) som uafhængige sætninger (19). Obligatorisk er konjunktiven dog kun i uafhængige sætninger (hvor den er eneste signal om, at der er tale om referat), og særligt i afhængige *dass*-sætninger ses også ofte indikativ (20):

10. Der er tale om en samling af 24 korpora, alle baseret på avistekster. ndR-Public indeholder 1.211.261 tekster/308.706.715 ord.

- (17) Er sagte, dass er krank sei.
 (18) Er sagte, er sei krank.
 (19) Er sei krank.
 (20) Er sagte, dass er krank ist.

Bl.a. Helbig & Buscha (2001: 175-6) taler i denne sammenhæng om, at referatindholdet er markeret formelt i større eller mindre grad. Grundlæggende er der tale om to betydninger, der skal bringes til udtryk. For det første skal referatbetydningen sikres, således at det tydeliggøres, at der ikke er tale om afsenders umedierede udsagn. For det andet skal indirektheden sikres, således at konstruktionen ikke forveksles med direkte referat (hvilket ville give anledning til misforståelser i forhold til de deiktiske størrelses reference). Til sikring af referatbetydningen tjener matrixsætningens verbum dicendi og konjunktivbrugen. Til sikring af indirekthedsbetydningen tjener den interne markering af referatsætningen som underordnet (fordi en sætning, der fungerer som direkte referat, har en struktur, der afspejler dens potentielle selvstændighed) og konjunktiven. I (19) er det konjunktiven alene, der sikrer de to betydninger, hvorfor den her anses for obligatorisk. I (18) indgår V2-komplementsætningen i en konstruktion med et verbum dicendi, der sikrer referatbetydningen, mens konjunktiven sikrer, at vi ikke forveksler det indirekte referat med et direkte (*er sagte: "Er ist krank"*). I (17) sikres såvel referat- som indirekthedsbetydningen andetsteds (matrixsætningsverbum og underordnet sætningsstruktur), og konjunktiven kan dermed siges at være redundant i denne type konstruktion (jf. også (20)).¹¹

At begge modi er mulige i *dass*-sætningen ved ægte verba dicendi som verballed i matrixsætningen, bekræftes af min undersøgelse, jf. tabel 1. Samtidig viser tabellen, at V2-sætningen er den hyppigst forekommende af de to realiseringer af det indirekte referat (jf. også Kann (1972), Bausewein (1990: 119)).

11. Denne opfattelse indebærer, at konjunktiven ikke i sig selv udtrykker noget, der ikke kan udtrykkes på anden vis i konstruktionen, og dermed også, at *dass*-sætninger med og uden konjunktiv som komplet for ægte verba dicendi er frie varianter. Ikke alle er dog enige i denne analyse (se fx Jäger 1971; Zifonun et al. 1997: 1768). Det vil dog være at overskride rammerne for denne artikel at referere diskussionerne om modusformernes funktionelle bidrag i denne sammenhæng.

	V2-komplementsætning ¹² (jf. (18))	<i>dass</i> -komplementsætning	
		konjunktiv ¹³ (jf. (17))	indikativ (jf. (20))
<i>antvorten</i>	67	15	20
<i>behaupten</i>	286	19	33
<i>sagen</i>	117	12	18

Tabel 1: Fordeling af V2-komplementsætninger og *dass*-komplementsætninger i konjunktiv og indikativ i forbindelse med ægte *verba dicendi*.

Generelt tilskrives de to modi i forskningslitteraturen ikke forskellige funktioner i denne sammenhæng, hvor *dass*-sætningen er entydigt *efficeret*. I de tilfælde, hvor matrixsætningsverbet har såvel en *afficerende* som en *efficerende* læsning, foreslås det imidlertid flere steder i litteraturen, at modus i *dass*-sætningen kan tilskrives en læsningssikrende funktion. Her vil indikativen pege i retning af den *afficerende* læsning, hvorved *dass*-sætningen fremstår som et forhold, matrixsætningens subjeksreferent reagerer på, og konjunktiven vil entydigt fastlægge *dass*-sætningen som indirekte referat og dermed som indholdet af subjeksreferentens ytring:

Bei bestimmten redekomentierenden Sätzen (Prädikaten) hat die Verwendung des Konjunktivs im Vergleich zum Indikativ eine präzisierende Funktion in der modalen Dimension. Dies ist der Fall bei Verben wie (*dafür*) *tadeln*, *loben*, *verantwortlich machen*, *kritisieren*, die an sich “faktiv” sind:

- [a.] [Einstein] kritisierte energisch, dass Bohr voreilig die Erhaltungssätze und damit die Kausalität aufgegeben habe. (A. Fölsing)
- [b.] [Einstein] kritisierte energisch, dass Bohr voreilig die Erhaltungssätze und damit die Kausalität aufgegeben hatte/hat.

Steht der Objektsatz im Indikativ [b], so darf – oder muss – der Hörer davon ausgehen, dass der Sprecher (Autor) den Inhalt des abhängigen Satzes als gegeben betrachtet wissen will. Diese Schlussfolgerung unterbindet der Konjunktiv. Mit dem Konjunktiv [...] macht der Sprecher vielmehr deutlich, dass er zur Realität des im Nebensatz beschriebenen

12. Der skelnes i tabellen ikke mellem foranstillede og efterstillede V2-sætninger.

13. ‘Konjunktiv’ indebærer her og i de øvrige tabeller udelukkende entydig referatkonjunktiv.

Sachverhalts keine Stellung nimmt. Er will ihn bloß als Inhaltswiedergabe einer Äußerung verstanden haben, deren kommunikativen Zweck der redekomentierende Satz beschreibt. Einen vergleichbaren Effekt hat der Konjunktiv nach anderen Prädikaten, bei denen Objektsätze im Indikativ eine faktive Deutung verlangen oder nahe legen, wie z.B. Verben der emotiven Einstellung (*bedauern, sich ärgern, sich freuen*).¹⁴ (Fabricius-Hansen 2009: 533)

Modus kan således siges at have to betydningsadskillende funktioner. I forbindelse med V2-sætninger som komplement for et verbum dicendi fastlægger konjunktiven, at sætningen skal læses som indirekte referat (i modsætning til direkte). I denne sammenhæng drejer det sig således om komplementsætningsindholdet, idet matrixsætningsverbets betydning er konstant. I det andet tilfælde fastlægger modus i komplementsætningen læsningen af matrixsætningsverbet som enten afficerende (Fabricius-Hansens eksempel (b)) eller efficerende (Fabricius-Hansens eksempel (a)).

Hvis paradigmet over realiseringsformer (jf. afsnit 4) også skal tage højde for modusdistinktionen, betyder det for de ægte verba dicendi, at *dass*-sætningens modus er irrelevant, mens det for de verber, der har to læsninger, betyder, at en *dass*-sætning i indikativ vil tilhøre det afficerede paradigme og en *dass*-sætning i konjunktiv det efficerede.

Hypotesen om, at modus i *dass*-sætningen kan tjene til fastlæggelse af hhv. afficerende og efficerende læsning, har den svaghed, at den umiddelbart er svær at afkræfte, fordi der i en lang række tilfælde ikke er andre faktorer end modus, der kan medvirke til at fastlægge læsningen. Således bliver der tale om en cirkelslutning, nemlig at *dass*-sætningen betegner et efficeret objekt, fordi den står i konjunktiv, og at den står i konjunktiv, fordi den betegner et efficeret objekt. I det følgende vil jeg dog diskutere tre tilfælde, hvor andre faktorer kan siges at fastlægge læsningen, nemlig *dass*-sætninger med korrelat, *dass*-sætninger i forbindelse med et matrixsætningsverbum med samtidig afficerende og efficerende læsning og *dass*-sætning i forbindelse med nægteverber.

14. Bl.a. Bausewein (1990: 121) og Eisenberg (2004: 117) taler også for denne betydningsadskillende funktion.

6. Modusbrugen i *dass*-sætninger med korrelat

Som nævnt i afsnit 4 er korrelatrealiseringen interessant i det tilfælde, hvor matrixsætningsverbet er et præpositionalobjektsverbum. Her sås hos Kaufmann (1976), Breindl (1989) og Bausewein (1990) enighed om, at korrelatet fremtvinger en afficeret betydning af *dass*-sætningen.

Holdt op over for modushypotesen indebærer dette, at en *dass*-sætning med korrelat ikke kan stå i (referat)konjunktiv, men obligatorisk må stå i indikativ; konjunktiv er derimod mulig i konstruktionen uden korrelat:

- (21) Er ärgerte sich darüber, dass sie zu spät kam [indikativ].
 (21a) *Er ärgerte sich darüber, dass sie zu spät komme [konjunktiv].
 (21b) Er ärgerte sich, dass sie zu spät komme [konjunktiv].

Fire af de undersøgte verber er præpositionalobjektsverber, nemlig *sich ärgern (über)*, *sich erinnern (an)*, *klagen (über)* og *warnen (vor)*. Som tabel 2 viser, kan det ganske vist påvises, at indikativ her er hyppigere end konjunktiv, men et fravær af konjunktiv er der slet ikke tale om, og ved *klagen über* optræder konjunktiven endog væsentlig hyppigere end indikativ.

	med korrelat		uden korrelat	
	indikativ	konjunktiv	indikativ	konjunktiv
<i>sich ärgern über</i>	24	3	15	5
<i>sich erinnern an</i>	24	6	15	3
<i>klagen über</i>	1	11	5	5
<i>warnen vor</i>	10	9	10	5

Tabel 2: Modusbrug i *dass*-sætninger med og uden korrelat som komplement for præpositionalobjektsverber

Tilsyneladende ser sprogbrugerne ikke noget stort problem i at kombinere korrelatet (der burde signalere afficeret objekt) og konjunktiven (der burde signalere efficeret objekt):

- (22) Manfred Zaß, Vorstandschef der DGZ-Deka-Bank und stellvertretender Aufsichtsratsvorsitzender der Deutsche Börse AG, klagte gestern darüber, dass immer noch keine schriftliche Vorlage für die Aufsichtsratssitzung am kommenden Dienstag vorliege [konjunktiv]. (Mannheimer Morgen, 18.05.2000)
- (23) Sonja R. ärgert sich außerdem darüber, daß jene Saisonkarten nur für insgesamt sieben Monate gültig seien [konjunktiv], während andernorts

in ähnlichen Einrichtungen die Geltungsdauer ein ganzes Jahr betrage
[konjunktiv]. (Frankfurter Rundschau, 03.04.1997)

Det er ikke muligt at gennemføre en lignende undersøgelse af verber, der styrer en akkusativ, da et korrelat i denne sammenhæng sjældent er obligatorisk. I forbindelse med verber som *bedauern*, *erläutern*, *kritisieren*, *loben* etc. kan det derfor ikke forventes, at en afficerende betydning af verbet signaleres af et korrelat.

7. Modusbrug ved samtidigt afficerende og efficerende anvendelse af matrixsætningsverbet

Som nævnt i afsnit 2 ser vi ofte ved de her undersøgte verber, at de aflægger deres afficerede valensled, når de bruges i den sekundære efficerende anvendelse. Dette er dog ikke en nødvendighed, og vi kan derfor både se eksempler uden og med afficeret objekt:

- (24) “Leider kommt sie jetzt nicht mehr”, bedauerte die Leiterin. (Mannheimer Morgen, 10.02.2010)
 (25) “Schade, dass diese Zeit vorbei ist”, bedauerte Janina das Ende. (Mannheimer Morgen, 15.01.2010)

I (24) fungerer citatet som *bedauern*'s valensled. Konstruktionen, hvor *bedauern*'s valens opfyldes af akkusativobjektet *das Ende*, (25) kan betragtes som parallel til adhoc-konstruktionerne med uægte verba dicendi (jf. afsnit 3).

I tabel 3 illustreres forekomsten af de 14 undersøgte verber i efficerende funktion hhv. uden og med samtidigt realiseret afficeret objekt. Resultatet viser, at alle 14 undersøgte verber, i større eller mindre omfang, optræder i begge konstruktionstyper, dvs. at en referatform enten udfylder en valensplads for verbet ('efficerende anvendelse') eller at den optræder sammen med et afficeret objekt, der udfylder valenspladsen ('efficerende og afficerende anvendelse').

	efficerende anvendelse (jf. (24))	efficerende og afficerende anvendelse (jf. (25)) ¹⁵
<i>sich ärgern (über)</i>	537	184
<i>sich erinnern (an)</i>	360	95
<i>klagen (über)</i>	474	11
<i>warnen (vor)</i>	391	20
<i>ablehnen</i>	31	2
<i>bedauern</i>	382	66
<i>bezweifeln</i>	4	10
<i>dementieren</i>	84	19
<i>erläutern</i>	507	62
<i>kommentieren</i>	303	454
<i>kritisieren</i>	377	48
<i>leugnen</i>	14	24
<i>loben</i>	311	220
<i>tadeln</i>	202	104

Tabel 3: De undersøgte verbers anvendelse som udelukkende efficerende og som samtidigt efficerende og afficerende

Antagelsen er som nævnt, at *dass*-sætningen udgør en mulighed i både det afficerede og det efficerede paradigme. Går man nærmere ind i eksemplerne, hvor verberne har dobbeltfunktion, ses der dog ingen eksempler, hvor det efficerede objekt realiseres af en *dass*-sætning. I alle eksempler med samtidig efficerende og afficerende anvendelse, er der tale om citat eller V2-sætning som den referatform, der spiller rollen som efficeret objekt (fx (25)). Der ses altså ingen eksempler i stil med (26):

(26) ??Janina bedauerte das Ende, dass die Zeit vorbei sei.

Derimod ses et lille antal eksempler (i alt 22) på efficerende og afficerende anvendelse, hvor det afficerede objekt realiseres af en *dass*-sætning:

(27) “Altona hat unsere Fehler genutzt, wir umgekehrt nicht”, bedauerte Eintracht Norderstedts Kapitän Stefan Siedschlag, dass sein Team AFC-Keeper Oliver Hinz in dessen 200. Ligaspiel selten in Bedrängnis bringen konnte. (Hamburger Morgenpost, 12.04.2010)

15. I denne kategori er kun medregnet foranstillet citat, foranstillet V2-sætning og efterstillet V2-sætning, såfremt de to sætningsstrukturer er adskilt med komma. Efterstillet direkte tale, samt efterstillet V2-sætning, der er adskilt fra den foregående sætning med kolon eller semikolon, må regnes for selvstændige sætninger og ikke komplementsætninger i de tilfælde, hvor matrixsætningsverbets valens allerede er opfyldt.

Tabel 4 illustrerer forekomsten af disse konstruktioner samt modusbrugen i den afficerede *dass*-sætning.

	<i>dass</i> -sætning i indikativ	<i>dass</i> -sætning i konjunktiv
<i>sich ärgern</i>	4	-
<i>sich erinnern</i>	1	-
<i>bedauern</i>	12	3
<i>erläutern</i>	-	1
<i>kritisieren</i>	1	-

Tabel 4: Modusbrugen i afficerede *dass*-sætninger i forbindelse med matrixsætningsverber med samtidig efficerende og afficerende læsning.

Eksemplerne er få, men heller ikke her er konjunktiven udelukket i afficerede *dass*-sætninger. Konstruktionerne er også interessante i den henseende, at de kan ses som indikation på, at sprogbrugerne opfatter *dass*-sætningen som afficeret (jf. de manglende eksempler på *dass*-sætninger som efficeret objekt i den dobbelte konstruktion).

8. *Dass*-sætningen som komplement for nægteverber

Generelt består en del af problemet med at fastlægge *dass*-sætningens semantiske funktion i, at en *dass*-sætning ofte vil kunne parafraseres som både nominalfrase (og dermed afficeret objekt) og som en entydig referatform (citater, V2-sætning og dermed efficeret objekt). Fx:

- (28) “In Lampertheim wollen wir aber zuversichtlich in die Zukunft blicken und gemeinsam für einen lebendigen Lampertheimer Ortsverein kämpfen”, betonte Walburga Jung. Zugleich bedauerte sie, dass die Mitgliederzahl im letzten Jahr erheblich geschrumpft sei. “Wir sind [nur] 188, denn viele sind leider von uns gegangen.” Diejenigen, die aber nach wie vor in der AWO aktiv seien, würden sich auch in Zukunft voll und ganz für andere Menschen einsetzen. (Mannheimer Morgen, 15.01.2010)
- (28a) Zugleich bedauerte sie das erhebliche Schrumpfen der Mitgliederzahl im letzten Jahr...
- (28b) Zugleich bedauerte sie, die Mitgliederzahl sei im letzten Jahr erheblich geschrumpft...

Ud fra koteaksten er det ikke muligt at afgøre, om den afficerede læsning af *dass*-sætningen ('hun beklagede den kendsgerning, at medlemstallet var faldet') er mere passende end den efficerede ('hun sagde beklagende, at medlemstallet var faldet').

Ved en særlig gruppe verber med afficerende og efficerende læsning er en sådan skelnen imidlertid mulig, nemlig ved nægteverberne. Af disse har jeg undersøgt fire, nemlig *ablehnen*, *bezweifeln*, *dementieren* og *leugnen*. Her repræsenterer det efficerede og det afficerede objekt to modsatrettede sagforhold. En nærlæsning af alle undersøgte eksempler med nægteverber viser, at *dass*-sætningen her konsekvent betegner et afficeret objekt (dvs. det forhold, subjektsreferenten benægter) og dermed kun lader sig parafrasere med en referatform, hvis den samtidig negeres eller en tilstedeværende negation ophæves:

- (29) Zetsche dementierte, dass es Pläne gebe, die Brüder Schumacher bei Mercedes wieder zu vereinen. "Mir ist nicht bekannt, dass Ralf in die Formel 1 zurückkehrt." (Mannheimer Morgen, 18.01.2010)
- (29a) "Es gibt keine Pläne, die Brüder Schumacher bei Mercedes wieder zu vereinen".
- (30) General Joep Joubert, Chef der Spezialeinheiten des südafrikanischen Militärs, arbeitete mit der Sicherheitspolizei zusammen, die sich auf Attentate auf Anti-Apartheid-Aktivisten spezialisierte. Das sei auf Anordnung des Armeechefs General Jannie Geldenhuys geschehen, sagte Joubert vor der Wahrheitskommission in Kapstadt aus. "Stimmt nicht", dementierte Geldenhuys in derselben Anhörung. (Frankfurter Rundschau, 11.10.1997, S. 2)
- (30a) Geldenhuys dementierte, dass dies stimmen sollte.

I (29) er originalens *dass*-sætning unegeret, mens citatparafrasen må indeholde en negation (*keine*) for at gengive samme indhold. I (30) er det originale citat negeret (*nicht*), og *dass*-parafrasen må her være unegeret.

I tabel 5 angives antallet af og modusbrug i *dass*-sætninger i forbindelse med nægteverber i matrixsætningen.

	<i>dass</i> -sætning i indikativ	<i>dass</i> -sætning i konjunktiv
<i>ablehnen</i>	2	-
<i>bezweifeln</i>	231	240
<i>dementieren</i>	36	83
<i>leugnen</i>	29	21

Tabel 5: Modusbrug i afficerede *dass*-sætninger som komplement for nægteverber

Der kan iagttages en stor forskel i hyppigheden, med hvilken de pågældende verber optræder med en *dass*-komplementsætning, men bortset fra *ablehnen* (der i forvejen kun har to eksempler med *dass*-sætning), kan det absolut ikke hævdes, at sprogbrugerne undgår konjunktiv i afficerede *dass*-sætninger ved nogen af de undersøgte nægteverber.

Her kan det altså ikke bekræftes, at sprogbrugerne anvender modus med den læsningsadskillende funktion, som bl.a. Fabricius-Hansen angiver (jf. afsnit 5). Forklaringerne på konjunktiverne også i *dass*-sætninger, der må opfattes som afficerede, kan være en afsmittende effekt fra koteaksten. Således efterfølges *dass*-sætningen i (29) fx af et referat, der angiver, hvad Zetsche har sagt i forbindelse med sit dementi, og selvom *dass*-sætningen her er et afficeret objekt, kan man forestille sig, at afsender vælger at indsætte konjunktiven som signal om, at noget samtidig blev ytret.¹⁶

9. Konklusion

Mens *dass*-sætningen uproblematisk kan tilskrives en funktion som efficeret objekt i forbindelse med ægte verba dicendi, er det sværere at afgøre dens funktion i forbindelse med verber, der både kan fungere afficerende og efficerende. Antager vi, at sådanne verber i deres efficerende brug overtager hele de ægte verba dicendis paradigme af referatformer, bør *dass*-sætningen kunne have denne funktion, samtidig med at en lang række af disse verber i deres afficerende betydning forbinder sig med komplement, der også lader sig realisere af *dass*-sætninger. I langt de fleste tilfælde er det umiddelbart svært at fastlægge betydningen, men i en række særlige konstruktioner (*dass*-

16. En lignende fusionerende effekt kan iagttages i eksempler, hvor en *dass*-sætning optræder som delcitat:

(a) "Wir sind auf dem richtigen Weg", fasste Robert Willig die Leistung seiner Mannen zusammen, ärgerte sich aber ein bisschen, „class wir nicht 7:0 gewonnen haben“. (Mannheimer Morgen, 04.10.2002). Også her synes den afficerede og den efficerede betydning at smelte sammen.

sætning med korrelat, verber med samtidigt afficeret og efficeret objekt og nægteverbkonstruktioner) er der mulighed for en entydig fastlæggelse af *dass*-sætningens funktion. I alle tre konstruktionstyper realiserer *dass*-sætningen i mine data konsekvent et afficeret objekt, og noget kunne tyde på, at *dass*-sætningen som form er specialiseret til denne funktion i forbindelse med sådanne verber.

Som undersøgelsen har vist, kan modus ikke i denne sammenhæng tjene som (entydigt) betydningsadskillende, da konjunktiven, der burde være signal om en funktion som efficeret objekt, også forekommer i tilfælde, hvor *dass*-sætningen på baggrund af andre faktorer kan fastlægges som afficeret.

Henvisninger

- Bausewein, K. (1990). *Akkusativobjekt, Akkusativobjektsatz und Objektsprädikate im Deutschen. Untersuchungen zu ihrer Syntax und Semantik*. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- Breindl, E. (1989). *Präpositionalobjekte und Präpositionalobjektsätze im Deutschen*. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- Davidse, K. (1994). Fact projection, i K.P. Carlon, K. Davidse & B. Rudzka-Ostyn (red.) *Perspectives on English: Studies in honour of Professor Emma Vorlat*. Leuven: Peeters, 259-286.
- Eisenberg, P. (2004). *Grundriss einer deutschen Grammatik* (3. udg.). Stuttgart & Weimar: J.B. Metzler.
- Engel, U. (1988). *Deutsche Grammatik* (2. udg.). Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Fabricius-Hansen, C. (2009). Das Verb, i K. Kunkel-Razum & F. Münzberg (red.) *Duden 4. Die Grammatik* (8. udg.), Mannheim & Zürich: Dudenverlag, 389-566.
- Halliday, M.A.K. & C.M.I.M. Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3. udg.). London: Arnold.
- Jäger, S. (1971). *Der Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. Untersuchungen an ausgewählten Texten*. München: Max Hueber Verlag.
- Kann, H.-J. (1972). Beobachtungen zur Hauptsatzwortstellung in Nebensätzen, *Muttersprache* 82, 375-380.
- Kaufmann, G. (1976). *Die indirekte Rede und mit ihr konkurrierende Formen der Redeerwähnung*. München: Max Hueber Verlag.
- Kiparsky P. & C. Kiparsky (1971). Fact, i L. Jakobovits & D. Steinberg (red.) *Semantics: An Interdisciplinary Reader*. Cambridge: Cambridge University Press, 345-369.

- Oppenrieder, W. (2007). Subjekt- und Objektsätze, i V. Ágel et al. (red.) *Dependenz und Valenz. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 900-913.
- Polenz, P. von (1988). *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Schumacher, H., J. Kubczak, R. Schmidt & V. de Ruiter (2004). *VALBU – Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik deutscher Verben*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Vliegen, M. (2010). Verbbezogene Redewiedergabe, *Deutsche Sprache* 38, 210-233.
- Zifonun, G., L. Hoffmann & B. Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Danske kvantumsgenitivers position i DP-strukturen

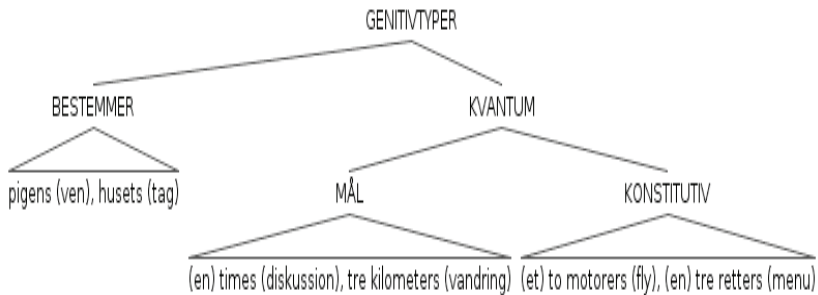
Per Anker Jensen

1. Indledning

Denne artikel behandler den særlige brug af genitiv der ses i eksempler som *kilometers vandring*, *et ti timers kursus*, *en atten års fødselsdag*, *et ti øres frimærke*, og *et to motorers fly*. Genitiver som *kilometers*, *ti timers*, *to motorers*, osv., er forskellige fra genitiver som *Anes*, *en kirkes*, osv., i konstruktioner som *Anes ven*, *en kirkes tårn*, *drengens snemand* og *min kones bil*.

I det følgende benævner jeg alle ovennævnte konstruktioner som “genitiv-konstruktioner”. *Pigens* og *en kirkes* benævner jeg i overensstemmelse med andre værker i dansk grammatisk tradition “bestemmergenitiver”, og *s* benævnes i disse konstruktioner som “bestemmergenitivs-*s*”. Konstruktionerne *kilometers*, *ti øres*, osv. benævnes “målsgenitiver”, mens *to motorers* og *tre retters* benævnes “konstitutivgenitiver”. Såvel målsgenitiverne som konstitutivgenitiverne er undertyper af det jeg kalder “kvantumsgenitiver”, og *s* benævnes derfor i disse konstruktioner som “kvantumsgenitivs-*s*”. De forskellige genitivtyper jeg opererer med, er illustreret i figuren i (1):

(1)

Den terminologi jeg foreslår her, afspejler de meget radikale forskelle der er mellem de komplementeringsegenskaber som bestemmergenitivs-*s* og kvantumsgenitivs-*s* har. Bestemmergenitivs-*s* tager ifølge min hypotese en foranstående DP¹ som komplement og rangskifter den fra nominal til determinativ funktion, mens kvantumsgenitivs-*s* tager en foranstående NP som komplement og rangskifter den fra nominal funktion til at blive en adnominal modifikator. Selv om genitivkonstruktioner som dem i (2) og (3):

- (2) a. en drengs snemand
b. denne kirkes tårn

og

- (3) a. et to meters beskyttelsesbælte
b. et fire motorers fly

fra en overfladisk betragtning har fuldstændig samme syntaktiske opbygning, er deres struktur radikalt forskellig som vist i (4) og (5):

- (4) a. [_{DP} [_{DP} en dreng] s telt]
b. [_{DP} [_{DP} det skur] s bagdør]

og

- (5) a. [_{DP} en [_{NP} fem kilo] s kæmpebaby]
b. [_{DP} et [_{NP} fire motorer] s fly]

At den syntaktiske struktur i disse eksempler er forskellig, fremgår af at artiklens genus i (4a) og (4b) er bestemt af substantivkernerne *dreng* og *skur*, mens det i (5a) og (5b) er henholdsvis *kæmpebaby* og *fly* der er afgørende. Eksemplerne i (5) udgør med andre ord én samlet DP, mens vi i (4) har endnu en fuld DP indlejret i den samlede DP, og den indlejrede DP er netop komplementet til bestemmergenitivs-*s*. I (5) er de to NPer *fem kilo* og *fire motorer* komplementer til kvantumsgenitivs-*s*.

1. Jeg benytter i formuleringen af min egen teori de gængse engelske forkortelser for ordklasser, funktionelle kategorier og de frasetyper der projiceres herfra, altså N₀, N₁, NP, A₀, A₁, AP, D₀, D₁, DP, osv. Lejlighedsvis udelades ₀ som subskript.

Mens forskellen mellem bestemmergenitiver og kvantumsgenitiver er nogenlunde velkendt, gælder dette ikke for det skel jeg foreslår mellem måls- og konstitutivgenitiver. Denne forskel har imidlertid ifølge min hypotese kun semantisk interesse, og de to undertyper af genitiver har samme syntaktiske egenskaber. Artiklen her handler derfor om niveauet “kvantumsgenitiver” i klassifikationen i (1).

Den teori jeg vil fremlægge her er at kvantumsgenitiverne er ækvivalente med attributive APer. Jeg præsenterer en hypotese om kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur og hypotesen afprøves på empirisk belagte eksempeltyper.

2. Indsigter fra tidligere behandlinger

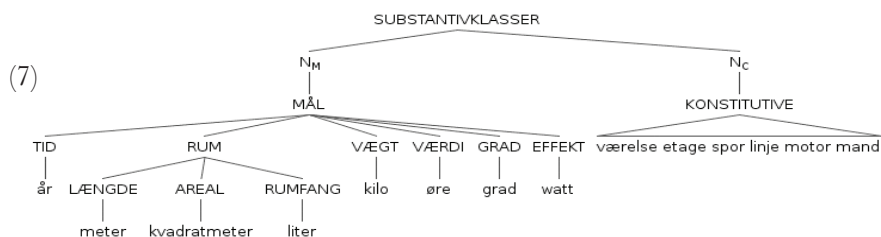
Min teori om kvantumsgenitiverne inddrager en række indsigter fra tidligere behandlinger. Lad mig her nævne de væsentligste.

Kristian Mikkelsens analyse af kvantumsgenitiverne, som han i *Dansk Ord-føjningslære* (1911: §61, p.162) behandler under kategorien ‘bekaffenhed’ med direkte henvisning til den latinske term “Genetivus Qualitatis” er foreløbig den bedste og mest detaljerede der er til rådighed i dansk grammatik, og min videre behandling tager derfor udgangspunkt i hans klassifikation, som kan fremstilles grafisk som i følgende illustration:

(6)

Mit fokus i denne artikel ligger på den underkategori han karakteriserer ved begrebet ‘störrelse’, som i store træk ligger bag mit forslag til nedenstående klassifikation af de substantiver der er særlig relevante for kvantumsgenitiverne (N_M betegner klassen af målsubstantiver, mens N_C betegner klassen af konstitutivsubstantiver):

Ligesom Paul Diderichsen i *Elementær Dansk Grammatik* (1946: 145 og 242) opfatter jeg de relevante konstruktioner som genitiver. Som Diderichsen yderligere påpeger, optræder disse konstruktioner typisk som syntetiske forbindelser med tryktab. Tryktabet kan fx ses i ordene *kilos*, *øres* og *værelsens* i eksemplerne *'tre kilos 'lod, et 'ti øres 'frimærke, en 'to værelsens 'lejlighed*. Tendensen til at have tryktab er udtalt når mængdebetegnelsen er et talord, men det ses også i eksempler med attributive adjektiver mellem talordet og substantivkernen inde i kvantumsgenitiven, fx *'tre 'barske 'timers sej'lad*.²

I modsætning til både Mikkelsen og Diderichsen, men i overensstemmelse med Jespersen (1934), Jensen (1985:101-103), Herslund (2001) og Hansen & Heltoft (2011: 436) opfatter jeg genitivs-*s* som en enklitisk partikel, dvs. som et selvstændigt leksikalsk element med sin egen syntaks og semantik. Hansen & Heltoft rammer desuden plet med deres udnævnelse af genitiv til at være en “rangklasseskifter”. Denne term udmærker sig ved at indfange genitivs-*s*’ rolle som et leksikalsk element der involverer både syntaktiske kategoriforvandlinger og semantiske typeskift. Temaet for nærværende artikel er i denne terminologi genitiven som syntaktisk rangklasseskifter i forbindelse med kvantumsgenitiverne.

Hermed har jeg skitseret et foreløbigt grundlag for min teori om kvantumsgenitiverne. I det følgende afsnit opbygges på empirisk grundlag en hypotese om kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur.

2. Hvordan generalisationen med hensyn til muligheden af at danne disse tryktabsforbindelser skal formuleres, er et selvstændigt problem som jeg ikke kan gå ind i her. Tryktabet i kvantumsgenitiverne spiller en vigtig rolle når vi vil prøve at forstå deres kompositionelle semantik.

3. Kvantumsgenitivernes syntaks

3.1. Empiriske belæg for kvantumsgenitivernes syntaktiske mønstre

I dette afsnit vil jeg præsentere nogle centrale data vedrørende kvantumsgenitiver. Jeg regner et målssubstantiv som *kilometer* for at være syntaktisk prototypisk for hele klassen af kvantumsgenitiver. Jeg har derfor taget dette substantiv som udgangspunkt for søgninger i KorpusDk og lejlighedsvis på Google. Resultatet af disse søgninger ses i tabellen i (8):

(8)

KorpusDk
“en geiser på kilometers størrelse”
“nogle kilometers mellemrum”
“kun få kilometers afstand”
“cirka 25 kilometers højde”
“nogle få kilometers kørsel”
“de næste 80 kilometers kørsel”
“ti kilometers sikker afstand”
“mere end 140 kilometers formidabel solokørsel”

I KorpusDk fandtes i alt 219 forekomster af formen *kilometers*. I tabel (9) nedenfor har jeg i venstre kolonne givet en første uformel karakteristik af de syntaktiske mønstre som jeg fandt. Betegnelsen N_M står for “Målssubstantiv” og betegner en vigtig underklasse af de substantiver der optræder i kvantumsgenitiverne:

(9)

Syntaktisk mønster	Korpus DK
$O^3 + N_M + s$	“kilometer s størrelse”
$D + N_M + s$	“nogle kilometer s mellemrum”
$Q^4 + N_M + s$	“kun få kilometer s afstand”
$Num^5 + N_M + s$	“cirka ⁶ 25 kilometer s højde”
$D + Q + N_M + s$	“nogle få kilometer s kørsel”
$D + Num + N_M + s$	“de næste 80 kilometer s kørsel”
$Num + N_M + s + AP$	“ti kilometer s sikker afstand” “mere end 140 kilometer s formidabel solokørsel”

Ikke alle målssubstantiver forekommer i alle mønstre. Hvis vi ser på substantiver der involverer Værdi, fx *øre* og *kroner*, finder vi ikke det første mønster med nulldeterminativ, altså fx

(10) *Der havde været kroners forbrug

Det er ikke klart for mig hvorfor det forholder sig således. Hvis man sammenholder med et eksempel som det acceptable:

(11) efter kilometers vandring

som vel skal tolkes som noget i retning af ‘efter en vandring på et ubestemt, relativt stort antal kilometer’, er det ikke indlysende hvorfor man ikke skulle kunne gøre noget tilsvarende med:

(12) *efter kroners forbrug

3. O = nulldeterminativ.

4. Q = kvantor.

5. Num = talord.

6. I nogle af eksemplerne indgår modifikatorer og specifikatorer som indikerer at vi har at gøre med syntagmer og ikke bare med enkeltord; fx modificerer *cirka* i dette eksempel talordet 25, hvilket viser at vi har en talordsfrase ($NumP$) og ikke blot en kæde af enkeltord.

Men denne konstruktion kan ikke uden videre få fortolkningen ‘efter et forbrug på et ubestemt, relativt stort antal kroner’. Muligvis handler det simpelthen om at få de rette kontekster. Man kan vel godt forestille sig at man kan sige sådan noget som (13):

(13) Onkel Joakim opgjorde sit forbrug med øres nøjagtighed

Hvis dette er korrekt, hvilket jeg mener det er, betyder det at den grammatiske konstruktion uden determinativ skal betragtes som grammatikalsk, dvs. den skal beskrives ved en generel regel i den generative grammatik for dansk og ikke gøres afhængig af forekomsten af bestemte målssubstantiver.

Der er anelige forskelle på hyppigheden af de forskellige målssubstantiver i forbindelse med kvantumsgenitiver. For eksempel er der i alt kun 11 forekomster af strengen *øres* i den relevante betydning i KorpusDk, men trods det ringe antal fordeler de sig pænt over de forskellige undertyper af syntaktiske mønstre. Nedenfor i (14) vises en oversigt over de empiriske belæg for de forskellige mønstre jeg fandt for målssubstantiverne *øre* og *kroner* med udgangspunkt i KorpusDk og suppleret med eksempler fra Google:

(14)

Syntaktisk mønster	KorpusDk
O + N _M s	%
D + N _M s	“småmønter af et par øres værdi” “... ikke ... en øres studiegæld” “en øres besparelse”
Q + N _M s	“få ⁷ øres stigning” “få øres forskel” “flere kroners overpris” “sparer os flere kroners porto”
Num + N _M s	“syv øres afgift på øl”
D + Q + N _M s	“et 8 øres mærke ‘med omvendt oval’”
D + Num + N _M s	“de to gange 50 øres afgiftsnedsettelse på benzinen”
Num/Q + N _M s + AP	“15-20 øres generelt fald i priserne”

7. Ikke belagt i KorpusDk, men der findes 493 eksempler på en Google-søgning med strengen *få øres* og 686 eksempler på *flere kroners*.

3.2. *Det attributive adjektiv i kvantumsgenitiverne*

Et af de stærkeste empiriske argumenter for at skelne mellem kvantumsgenitiver og bestemmergenitiver er at et attributivt adjektiv der følger kvantumsgenitiverne, har ubestemt form, mens et attributivt adjektiv der følger en bestemmergenitiv, altid har bestemt form, jf. fx følgende kvantumsgenitiver:

- (15) a. mere end 140 kilometers formidabel/*formidable solokørsel
b.⁸ 15-20 øres generelt/*generelle fald i priserne

Et yderligere stærkt argument for at holde de to genitivtyper adskilt er at kvantumsgenitiverne kan bytte plads med omkringstående adjektiver uden at dette ændrer på konstruktionens referentielle egenskaber⁹, jf.:

- (16) a1. (Vi var vidner til) en mere end 140 kilometers formidabel solokørsel
a2. (Vi var vidner til) en formidabel mere end 140 kilometers solokørsel

b1. Et 15-20 øres generelt fald i priserne
b2. Et generelt 15-20 øres fald i priserne

c1. en ny 1,5 liters, firecylindret turbodiesel motor med 74 heste
c2. en ny firecylindret, 1,5 liters turbodiesel motor med 74 heste

En sådan permutation er umulig ved bestemmergenitiverne, hvor konstruktionens referentielle egenskaber ændres totalt hvis man forsøger en lignende ombytning, jf.:

- (17) a. en koks skønne suppe
b. en skøn koks suppe

Disse data understøtter følgende hypotese:

-
8. Denne konstruktion er naturligvis acceptabel i pluralisfortolkningen, men ikke i singularis, som er det relevante her.
9. Dette skal ikke forstås som at sekvens ikke kan have betydning. Med større eller mindre tydelighed i forskellige eksempler kan adjektivernes rækkefølge have en vigtig betydning for skopusforhold. Det vil sige at selv om de referentielle egenskaber af sætningsparrene i (16) er de samme, så er de ikke nødvendigvis fuldstændig synonyme.

- (18) Kvantumsgenitiver er syntaktisk en særlig type AP og fungerer som attributive, adjektiviske modifikatorer

Af denne hypotese følger en række interessante – og korrekte – forudsigelser, som følgende argumentation viser.

1. argument: Det følger af hypotesen i (18) at kvantumsgenitiverne (i modsætning til bestemmergenitiverne) ikke påvirker omkringstående APers bestemthed. Dette svarer helt til hvad der er tilfældet når vi har en ophobning af attributive adjektiver foran en substantivkerne. Det betyder at selv om vi – grundet genitivsformen – ikke kan se kvantumsgenitivens bestemthed realiseret morfologisk, så er kvantumsgenitivens bestemthed ligesom det ubestemte adjektivs bestemthed dikteret af ydre faktorer i den samlede nominalkonstruktion, fx forekomsten af et forudgående talord eller en artikel.

Hypotesen siger altså fx at kvantumsgenitiverne i (16), ligesom de omkringstående adjektiver, er ubestemte, og at der ingen grund er til at forvente andet. Med andre ord er kvantumsgenitiverne som udgangspunkt bestemthedsneutrale og kan derfor styres med hensyn til bestemthed – i modsætning til bestemmergenitiverne, der i kraft af at de er determinativer selv påtvinger et efterfølgende attributivt adjektiv bestemt form, jf. *Cancellaras formidable solokørsel*. I de følgende eksempler i (19a) og (19b) er det altså artiklen der afgør bestemtheden både for adjektivet og for kvantumsgenitiven: I (19a) er kvantumsgenitiven bestemt, mens den i (19b) er ubestemt:

- (19) a. denne 140 kilometers formidable solokørsel
b. en 140 kilometers formidabel solokørsel

Kvantumsgenitiverne adskiller sig altså helt afgørende fra bestemmergenitiverne ved at bestemmergenitiverne ligesom andre determinativer har styringsegenskaber, mens dette ikke er tilfældet med kvantumsgenitiverne. Som APer er de selv genstand for styring.¹⁰

10. Topologisk lægger denne analyse af kvantumsgenitiverne op til at de som "almindelige" APer faktisk hører hjemme i beskriverfeltet og ikke hverken i bestemmerfeltet eller tællerfeltet i Hansen & Heltofts analyse i Hansen & Heltoft (2011: 518).

2. argument: Hypotesen tilbyder en helt naturlig forklaring på Kristian Mikkelsens uhyre interessante observation vedrørende de possessive pronominer. Mikkelsen skriver (1911: 257):

“Tillægfsald af de personlige henvisningsord såvel som *min, din, sin, vor* og *jer* betegner de fleste af de samme sammenhængsforhold, som navneordenes tillægfsald betegner¹¹ [...] ... b) Derimod betegner disse former og ord aldrig en beskaffenhed ...

Med andre ord: De possessive pronominer deler semantiske egenskaber med bestemmergenitiverne, men absolut ikke med kvantumsgenitiverne. Det skyldes ifølge min hypotese at de possessive pronominer er frasale proformer for bestemmergenitiver og tilhører en helt anden syntaktisk kategori¹², mens kvantumsgenitiverne er en særlig type af APer.

3. argument: Da hypotesen siger at kvantumsgenitiver er en slags APer, er det forventeligt at kvantumsgenitiverne ligesom disse kan ophobes flere efter hinanden. At dette er tilfældet er der empirisk belæg for i følgende eksempler:

(20) en tre timers, femten kilometers vandretur

(21) en tres kvadratmeters, to værelses lejlighed

I (20) har vi to kvantumsgenitiver med målssubstantiverne *timer* og *kilometer*, mens vi i (21) har et målssubstantiv i den første kvantumsgenitiv og et konstitutivsubstantiv i den anden.

4. argument: Det er en direkte følge af at kvantumsgenitiverne er APer, at de typisk ikke kan optræde som specifikatorer med adverbial funktion i andre APer. Dette er grunden til at (22) er uacceptabel med den analyse der vises i (23):

(22) *en to meter s lang flagstang

(23) *en [[to meter s]_{AP} lang]_{AP} flagstang

11 Her refererer Mikkelsen til begrebskategorierne Ejendomsforhold, Besiddelse, Sammenhøren, Grundledsforhold, og Genstandsledsforhold og disses talrige underkategorier, som udgør hans karakteristik af bestemmergenitivens semantik.

12. Kategorien GP, dvs. *Genitive Phrase*; se Jensen (1994) og Jensen (2012).

Derimod kan kvantificerede NPer med målssubstantiver som kerne sagtens have denne funktion, jf. (24), som har analysen i (25):

- (24) en to meter lang flagstang
 (25) en [[to meter]_{NP} lang]_{AP} flagstang

Vi har altså i dansk valget mellem at sige (26) eller (27):

- (26) en [to meter lang]_{AP} flagstang
 (27) en [to meter s]_{AP} flagstang

Empiriske belæg for typen (27) findes i rigt mål på Google. Følgende eksempler er hentet blandt 37.500:

- (28) en to meters ært som jeg fik tilsendt
 (29) folk i en to meters radius
 (30) en to meters bræmme ved en udgravet kanal

På baggrund af ovenstående argumentation opstiller jeg i det følgende afsnit en hypotese om kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur.

3.3 Kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur

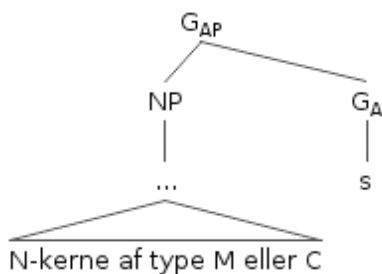
Jeg vil forfølge en hypotese om at *s* i kvantumsgenitiven tilhører kategorien G_A : “G” for genitiv og subskriptet $_A$ som mnemoteknisk mærke for at denne forekomst af genitivs-*s* er kerne i en maksimal projektion af typen G_{AP} hvis distribution overlapper med attributive APers. Dette genitivs-*s* af kategorien G_A tager som komplement en foranstående, eventuelt kvantificeret, NP-konstruktion med en kerne af klassen N_M eller klassen N_C . Forskellen mellem de to substantivklasser er som nævnt ikke central for den syntaktiske struktur, men er afgørende for den semantiske fortolkning af målsgenitiver over for konstitutivgenitiver, som jeg ikke går ind på i denne artikel.

Denne hypotese bygger på den helt centrale syntaktiske forskel mellem bestemmergenitiverne og kvantumsgenitiverne: Bestemmergenitivs-*s* tager DP-komplement mens kvantumsgenitivs-*s* tager NP-komplement. Dette skal forstås således at det er bestemmergenitivs-*s* der formelt udvirker rangskiftet fra nominal funktion til bestemmerfunktion, mens det er kvantumsgenitivs-*s* der udvirker rangskiftet fra nominal funktion til adjektivisk adledsfunktion.

Dette indebærer yderligere en påstand om at genitivs-*s* ikke bare er genitivs-*s* slet og ret. Der må være forskellige leksikonposter for de to genitivs-*s*'er, hvoraf det fremgår at *s* af klassen G_A tager NP-komplement, mens *s* af klassen G_D (dvs. bestemmergenitivs-*s*) selekterer DP-komplement.

Den basale syntaktiske struktur for kvantumsgenitiver ser ifølge min hypotese ud som i (31):

(31)

Den indre struktur i en kvantificeret NP er opbygget således at N-kernen kan præmodificeres af kvantorer eller talord og adjektivfraser, jf.:

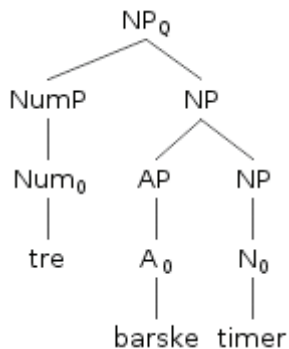
(32) mange timer

(33) to timer

(34) tre barske timer

Det betyder at vi har kvantificerede NP-strukturer der kan se således ud:

(35)

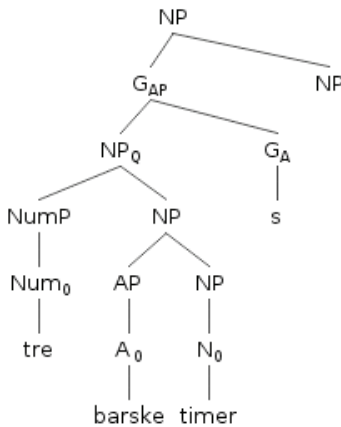

Som det ses, er der i dette forslag til NP-struktur flere NPer indlejret under hinanden. Det vil sige at der opbygges en rekursiv struktur internt i NP. Det indebærer en forudsigtelse om at vi både kan have en ophobning af talord og af adjektivfraser, jf.:

(36) De [_{Talord} to, tre, fire] [_{APer} søde, beskidte] unger på legepladsen¹³

Det følger videre af min hypotese om at den maksimale G_{AP} -konstruktion er en slags AP, og at den dermed har nominal adledsfunktion, at G_{AP} må indgå i samme slags struktur som APen *barske* gør længere nede i træet. Det vil sige at ligesom APen må G_{AP} en stå som søster til en NP der projiceres op til en moder-NP der direkte dominerer begge disse konstituenten, dvs. en adjungering. Det ser ud som vist i (37) nedenfor, hvor jeg har indsat de to NP-konstituenten:

(37)

Denne struktur forudsætter en grammatik der indeholder følgende tre rekursive regler:

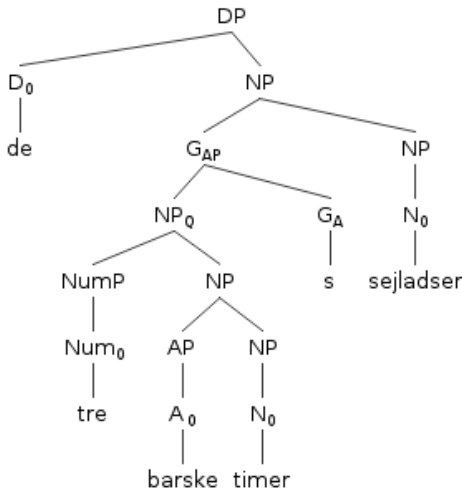
13. Bemærk at den foreslåede rekursion af talord og attributive APer vil få tildelt forskellig semantik idet ophobede attributive adjektiver normalt tolkes som forbundne af en logisk konjunktion "og", mens en ophobning af talord vil blive fortolket enten som en omtrentlig angivelse af et antal i den størrelsesorden der nævnes, eller som en disjunktion svarende til et eksklusivt "eller". Sidstnævnte fortolkning har antagelig sin naturlige forklaring i at talværdier er absolutte. Det betyder at de ikke alle kan være sande på samme tid: Der kan ikke være både to, tre og fire børn til stede, men der kan sagtens være børn til stede der er både beskidte og søde.

- (38) NP → AP NP
 (39) NP → NumP NP
 (40) NP → G_{AP} NP

Den empiriske berettigelse af reglerne NP → AP NP og NP → NumP NP er givet i analysen af eksempel (36), *de [to, tre, fire] [søde, beskide] unger på legepladsen*. Som jeg har vist ovenfor i (20), *en skøn, tre timer s, femten kilometer s vandretur*, og (21), *en tres kvadratmeter s, to værelse s lejlighed*, kan også G_{AP}-konstruktioner, altså kvantumsgenitivskonstruktioner, ophobes.

I den her benyttede syntaktiske DP-analyse er NPer nominaler uden determinativ. Det indebærer i topologiske termer at NPer er nominale konstruktioner der så at sige mangler Bestemmerfeltet. I DP-analysen henregnes artikler til en funktional kategori D₀, som projicerer en maksimal DP (determinativfrase).¹⁴ Det betyder at vi kan udvide strukturen i (37) med en artikel, fx *de*, og vi kan tilføje en substantivkerne under den udfyldte NP-knude til højre i strukturen, fx *sejladser*. Herved fås en fuldt udbygget DP-struktur som vist i (41) nedenfor:¹⁵

(41)

14. Om DP-analysen se fx Abney 1987, Delsing 1993, Carnie 2007, m.fl. Jeg følger ikke denne analyse slavisk. Specielt mener jeg at DP-analysens behandling af genitivs-s som tilhørende kategorien D₀ er problematisk; se min redegørelse herfor i Jensen (2012).

15. Jeg har i denne struktur udeladt det intermediære niveau D₁, som ikke spiller nogen rolle i denne analyse.

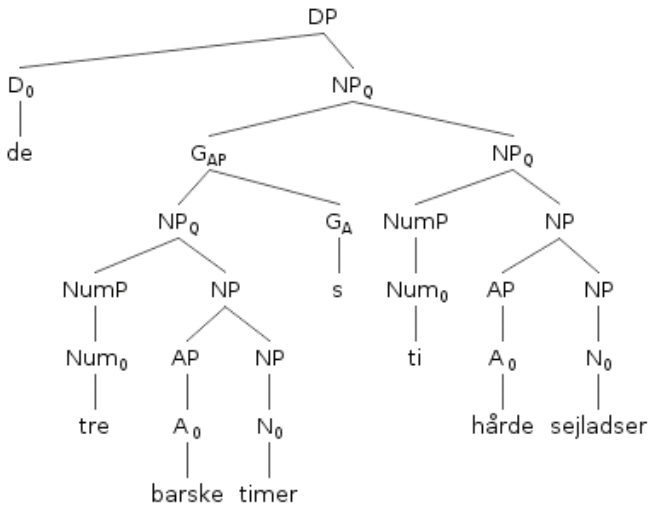
Min hypotese om kvantumsgenitivernes syntaktiske struktur – og specielt de rekursive delstrukturer inde i NPen – har imidlertid yderligere konsekvenser. For ligesom NPen *timer* kan modificeres af en NumP og en attributiv AP, gælder det selvfølgelig også for NPen *sejladser*. Det følger af reglerne NP → NumP NP og NP → AP NP. Denne forudsigelse er empirisk helt plausibel i lyset af eksempler som:¹⁶

- (42) de tre barske timers mange hårde sejladser
 (43) de tre barske timers ti hårde sejladser

Eksempel (43) får ifølge min hypotese tilskrevet strukturen i (44) nedenfor, hvor vi kan se talordet *ti*, der indgår i strukturen på en position efter kvantumsgenitiven *tre barske timer s* og foran det attributive adjektiv *hårde*:

16. Disse eksempler er konstruerede. Jeg har ikke kunnet finde eksempler med en udfyldning der har en sekvens af kvantor/talord og adjektiv både før og efter genitiven. Der er imidlertid for mig ikke den ringeste tvivl om at disse eksempler er fuldt grammatiske i dansk. Dette underbygges af at der findes en del eksempler på nettet som følgende fra en teateranmeldelse i Jyllandsposten: “... bliver der ikke meget ... saftigt komediespil ud af forestillingens **tre lange** timers **mange** ord” (<http://jyllands-posten.dk/kultur/teater/article5042628.ece?service=printversion>). Efter kvantoren *mange* kunne der i dette eksempel uden videre have været indsat adjektiver som *unødvendige*, *søvndyssende* eller lignende. I følgende eksempel ser vi da også både kvantor og adjektiv efter genitiven: *Tusind tak for timers **mange gode** snakke* (<http://ungmor.dk/phpbbforum/viewtopic.php?f=110&t=141495>). Ræsonnementet er altså at når man kan have eksempler med kvantor/talord plus AP foran genitiven som *140 kilometers formidabel solokørsel* (jf. (16) ovenfor) og det netop anførte *timers mange gode snakke*, så følger det med nødvendighed at eksempler som (42) og (43) er grammatisk velformede i dansk. Det er her uhyre vigtigt at holde grammatikalitetsbegrebet ude fra eventuelle individuelle bedømmelser af grader af acceptabilitet, som kan være årsagen til at autentiske eksempler af denne type er vanskelige at finde i autentiske tekster.

(44)

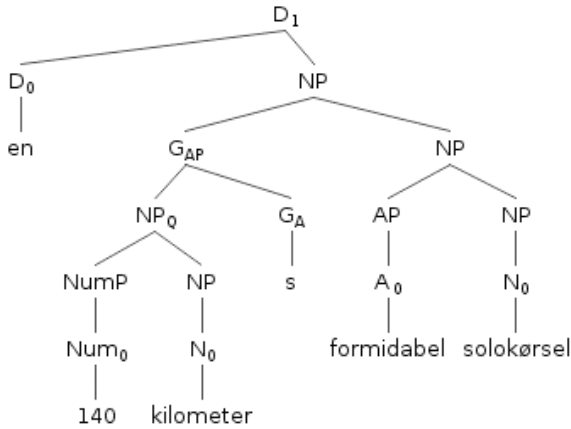

Men hvordan skal vi da analysere de data som jeg fremlagde i eksemplerne i (16), som viser at kvantumsgenitiverne kan optræde både før og efter en AP. Her er eksemplerne gentaget:

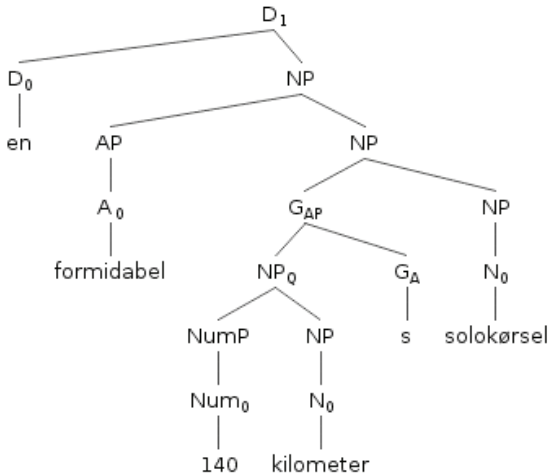
- (16) a1. (Vi var vidner til) en [mere end 140 kilometer s] formidabel solokørsel
 a2. (Vi var vidner til) en formidabel [mere end 140 kilometer s] solokørsel
- b1. Et [15-20 øre s] generelt fald i priserne
 b2. Et generelt [15-20 øre s] fald i priserne
- c1. en ny [1,5 liter s], firecylindret turbodiesel motor med 74 heste
 c2. en ny firecylindret, [1,5 liter s] turbodiesel motor med 74 heste

Ifølge min hypotese rangskifter *s* i disse konstruktioner en NP fra at være et nominal til at blive et adled til et nominal; eller udtrykt som materiale: *s* rangskifter en NP til at blive en attributiv G_{AP} og det er selve dette rangskifte der gør at kvantumsgenitiverne kan permuteres med andre attributive AP-adled. Min hypotese tilskriver strukturen i (45) til det komplekse nominal *en 140 kilometers formidabel solokørsel*, mens *en formidabel 140 kilometers solokørsel* får tilskrevet strukturen i (46):

(45)

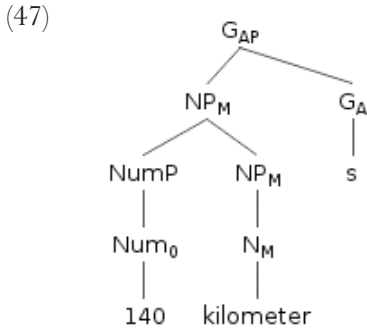
(46)

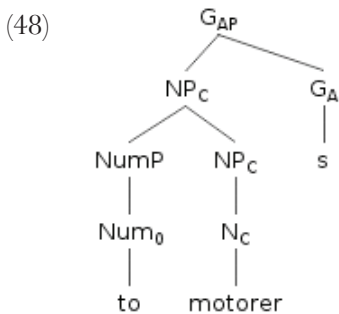
3.4. Den syntaktiske struktur i målsgenitiver og i konstitutivgenitiver

Som allerede nævnt, er konstitutivgenitivernes syntaktiske struktur ifølge min hypotese den samme som målsgenitivernes. Den eneste forskel er at substantivkernen i den kvantificerede NP som *s* tager som komplement i de to tilfælde tilhører to forskellige semantiske underklasser af substantiver. Dette har jeg ikke vist eksplicit i de ovenstående strukturer netop fordi det ikke har syntaktiske konsekvenser. Men når vi skal lave den semantiske komposition, får det afgørende betydning, og det er derfor nødvendigt at præcisere denne del af den syntaktiske notation også.

I målsgenitiverne er kernen i den kvantificerede NP medlem af klassen N_M , mens kernen i konstitutivgenitiverne er element i klassen N_C . Det betyder at en målsgenitiv som *140 kilometer s* har den syntaktiske struktur der er vist i (47):

Mens en konstitutivgenitiv som *(et) to motorer s fly* grundlæggende har samme struktur men med en N_C -kerne som vist i (48):

Substantivkernen i den kvantificerede NP der er komplement til *s*, spiller altså en afgørende rolle i den semantiske komposition af de to undertyper af kvantumsgenitiver.

4. Konklusion

Jeg har i denne artikel behandlet kvantumsgenitiver som *kilometers*, *ti timers* og *to motorers* i konstruktioner som *kilometers vandring*, *et ti timers kursus*, og *et to motorers*

fly, og jeg har på empirisk grundlag fremsat og argumenteret for en hypotese om at kvantumsgenitiverne er syntaktisk ækvivalente med attributive APer. Jeg har fremsat en hypotese om kvantumsgenitivernes konstituentstruktur og vist hvorledes denne hypotese kan redegøre for de mulige syntaktiske positioner for kvantumsgenitiverne i forhold til talordssyntagmer og adjektivsyntagmer i NP-delen af en DP-struktur.

Tak. Jeg vil gerne takke Henrik Høeg Müller for detaljerede kommentarer og kritik af en tidligere version af denne artikel og Per Durst-Andersen, Kasper Boye, Peter Harder, Lars Heltoft og Lene Schøsler for deres værdifulde kommentarer ved Grammatiknetværkets årsmøde 2011.

Henvisninger

- Abney, S. (1987). *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. PhD dissertation. Cambridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology.
- Carnie, A. (2007). *Syntax. A Generative Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Delsing, L.-O. (1993). *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages: A Comparative Study*. Lund: University of Lund.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Gazdar, G., E. Klein, G. Pullum & I. Sag (1985). *Generalized Phrase Structure Grammar*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Herslund, M. (2001). The Danish –s genitive from affix to clitic, *Acta Linguistica Hafniensia* 33. Copenhagen: C.A.Reitzels Forlag.
- Jensen, P.A. (1985). *Principper for grammatisk analyse*. København: Arnold Busck.
- Jensen, P.A. (1994). “Genitive Phrases in Danish”, i M. Herslund (red.) *Noun Phrase Structures*. Copenhagen Studies in Language, 17. København: Samfundslitteratur.
- Jensen, P.A. (2012). Genitiv-syntaks: Er s et D eller et G? *Ny Forskning i Grammatik* 19. Institut for Sprog og Kommunikation. Syddansk Universitet.
- Jespersen, O. (1934). Gruppegenitiv på Dansk, i *Studier tilegnede Verner Dahlerup*, pp. 1–7. København, Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus. I hovedkommission: C.A.Reitzels Forlag.
- Mikkelsen, K. (1911, 1975). *Dansk Ordfølninglære*. København: Hans Reitzels Forlag.

Sætningsspidsens udfyldning – observationer fra et talesprogsmateriale

Henrik Jørgensen

1. Indledning

De følgende bemærkninger om hvordan sætningsspidsen¹ udfyldes på dansk, bygger i hovedsagen på et talesprogsmateriale som jeg har ledet indsamlingen af gennem de sidste fire år. Materialet er optaget på en række skoler i Århus, hvor de fleste af børnene er tosprogede. På den ene skole er der dog et dusin børn der kun kan dansk. Min undersøgelse bygger hovedsagelig på hvad denne delgruppe i undersøgelsen har præsteret i spontan samtale.²

2. Udfyldning af sætningsspidsen i den hidtidige litteratur

Den hidtidige litteratur om udfyldningen af sætningsspidsen har mest været orienteret omkring de store linjer. Det er en velkendt kendsgerning at stort set alle ledtyper kan stå der, og at det er meget få enkeltfænomener der er udelukket. Alle valensbundne led kan udfylde pladsen, og ligeså en væsentlig

-
1. Ordet 'sætningsspidsen' er brugt her som en intuitiv positionel betegnelse. I en traditionel Diderichsensk sammenhæng ville termen dække hvad der her betegnes 'Fundamentfelt' og 'Ekstraposition til venstre'. Da begge disse syntaktiske fænomener synes at være relaterede til de samme operationer i forhold til tekstsammenhængen, anvender jeg 'sætningsspidsen' som samlebegreb. Derudover inddrages eksempler på inkvit med inversion. Hos Hansen og Heltoft (2011: 1651-4) regnes den slags eksempler for 'indbygning', altså en separat kategori (sml. også Heltoft 1990, 1991), og hvis det ikke var for den formelle parallel, kunne den slags eksempler have været udeladt. Siden de nu inddrages, bliver begrebet 'sætningsspids' så meget mere nødvendigt som samlebegreb.
 2. Kort om baggrunden for materialet: Institutet (den gang Nordisk Institut) var blevet bedt om at lave en undersøgelse der kunne vise hvordan og hvor hurtigt tosprogede børns dansk nærmede sig standardtalesprog. Jeg påtog mig opgaven og eksperimenterede en del med forskellige forhold, især mulighederne for at lave kvantitativ analyse af sproglige forhold. Problemet var i nogen udstrækning at basis for undersøgelsen måtte oparbejdes samtidig med undersøgelsen selv, og det var ikke lige nemt at lave ræsonnable sammenligninger. Da en af skolerne havde ca. 60% etsprogede børn, var der dog indbygget en slags kontrolmateriale som vi kunne støtte os på i analysen.

del af de ubundne led, dog undtagen negationen *ikke* og de kommunikative partikler af typen *jo, sgu, da, nu* (Jørgensen 2000: 81-83). Lige så velkendt er det at udfyldningen i mange tekstgenrer er forholdsvis stereotyp; de fleste sætninger har subjektet på fundamentfeltet. Der er blevet gjort ret lidt ud af fordelingen af ledtyper; de kvantitative forhold er aldrig blevet undersøgt til bunds. I almindelighed opfatter folk som bliver spurgt, sætninger som grammatiske, uanset om det er hvad man ud fra en intuitiv vurdering ville opfatte som sjældne typer der bliver placeret i sætningsspidsen.

Hvis man laver statistik på fænomenet, får man at se at subjektet dominerer stærkt. Fx lavede Hanne Raben Smidt et speciale i 1971 til KU på basis af samtlige forsider fra Information og Politiken gennem et halvt år (Smidt 1971); her udgør subjekterne 85% af alle fundamentfelter. For en halv snes år siden lavede en specialestuderende ved dav. Nordisk Institut i Århus en statistik på basis af mere blandede genrer. Her udgjorde subjekterne ca. 70% af alle fundamentfelter, og indholdsadverbialer udgjorde stort set resten (Buhl 2004). Statistik af den art gør det egentlig ret påfaldende at de fleste sprobrugere kan sondre så sikkert mellem hvad der er grammatisk og ugrammatisk i udfyldningen af F; inputtet kan tilsyneladende ikke være ret massivt når det kommer til de mere marginale typer. Det peger på at der er en eller anden projektiv generalisering på færde, nogle kriterier der skal være opfyldt, og som sprobrugerne intuitivt kan bruge til at afgøre om en sætning er acceptabel eller ej.

I typologisk sammenhæng er det vigtigt for den præcise karakterisering af dansk at der kan forekomme andet end subjekter i sætningsspidsen. Hvis kun subjektet var muligt, eller hvis subjektet havde en fast plads foran det finite verbum, ville der være tale om en rendyrket SVO-type. For en undersøgelse af sætningsspidsen er brugen af subjekt derfor relativt uinteressant; det er muligheden for at andre led forekommer, der for alvor siger hvad dansk anvender sætningsspidsen til.

I den hidtidige grammatiske litteratur er det afgjort Paul Diderichsen der har udkastet de mest visionære kommentarer til fænomenet, så væge de end er. Diderichsen skriver i 1936:

Tilbage bliver saa kun Pladsen foran Vb. finitum; her findes paa Dansk praktisk talt aldrig mere end eet Led, som vi her vil kalde Indleder-

leddet; dette led, hvis specielle Funktion belyses ved, at det savnes i Bydesætninger og mange Spørgesætn., kan udfyldes af ethvert som helst af de i det foregaaende opregnede Sætningsled og lejlighedsvis ogsaa af de fleste Underled, men i almindeligt Sprog vil det dog oftest være et Situationsled (ofte en Bisætning) eller Subjekter, man finder paa dette Sted; (...). Behandlingen af dette Indlederled, der paa een Gang er bestemmende for hele Sætningens indre Struktur og det Element der fortrinsvis betegner Sætningens Forhold til det foregaaende, er al Prosas Nerve, og den Frihed, hvormed det kan behandles, gør det til det vigtigste Punkt i en Deskription af et Værks Sætningsstruktur.

(Diderichsen (1936) 1966: 24)

Den trompet der gjalder i den sidste sætning, blev aldrig fulgt til dørs for alvor, undtagen i Diderichsens egen disputats om Skaanske Lov (1941). Det er simpelt hen tekstens sidste sætning, og den virker som indledningen til et værk der aldrig blev til. Nøgleordene som “Frihed” og “Prosaens Nerve” undgår ikke at ægge en sprogforskers fantasi; men dette er et punkt hvor vi selv må arbejde videre.

I Elementær dansk Grammatik (Diderichsen 1946: 191-3, uændret i 3. udg.) fremhæver Diderichsen tre hovedretningslinjer for hvorfor led kommer i fundamentfeltet:

- a. “Hensyn til Leddets Funktion i Sætningen”, en formulering der dækker over at subjektet – hvis jeg ellers læser Diderichsens lidt kryptiske formuleringer rigtigt – har et forudkrav på at udgøre fundamentet. Samtidig er det også her at muligheden for et situationsbeskrivende fundament anføres.
- b. “Hensyn til det foregaaende”, dvs. at led der ikke er subjekt eller situationsled, bliver placeret i F for at genoptage noget fra det den umiddelbare kontekst.
- c. “Udhævelse (Emfase)”, dvs. at led kan rykkes frem for at få retorisk vægt, især gennem kontrast.

Alle tre hovedretningslinjer er formuleret ret vagt og skal næppe opfattes som alternativer i en mere formel forstand. Egentlig er det kun b., undtagelsen fra hvorfor subjektet eller situationsleddene ikke står i F, der for alvor giver konkrete fingerpeg om hvilke mekanismer vi kan regne med. Derudover ind-

fører Diderichsen to begreber som mærkeligt nok synes at være gået i glemme siden: ‘Genstandsfundament’, hvor pladsen udfyldes af “en Genstand, hvorom Sætningsindholdet udsiges”, og ‘Situationsfundament’ hvor pladsen udfyldes af “en situation, hvori Sætningsindholdet angives at foregaa” (Diderichsen 1946: 190-1).

Mikkelsen har ikke Diderichsens sætningsskema at støtte sit ræsonnement på, men alligevel er hans beskrivelse forbavsende tæt på. Hos ham finder vi også subjektets forrang sammen med reglen om emfase (Mikkelsen 1911: 574). Foranstilling af andre led end subjektet er ikke noget separat punkt. Mikkelsen diskuterer i afsnittet om “Stillingen i udsagnshovedsætninger” hovedsagelig mulighederne for at rykke adverbielle led op (Mikkelsen 1911: 574-579), og i afsnittene om stillingen af hensynsled og genstandsled (Mikkelsen 1911: 643-648) nævnes foranstilling kun som en mulighed i forbindelse med infinitiviske eller sætningsformede indirekte objekter (Mikkelsen 1911: 645).

Hansen og Heltoft (2011) har foretaget en opdeling hvor den rent topologiske funktion fortolkes under to principielt forskellige rammer: På den ene side lægges der vægt på sætningsspidsens funktion i forbindelse med sætningens modalitetsmarkering, og på den anden side forstås sætningsspidsens udfyldning ud fra en generel forestilling om hvordan der på denne plads etableres en reference som gør det muligt for modtageren at placere sætningens udsagn ud fra dets relevans. Det er det sidste begreb som i Hansen & Heltoft betegnes ‘fundament’ (Hansen & Heltoft 2011 III: 1700-2). Ifølge Hansen & Heltoft har sætningen således to typer af rammesætning: i forhold til det modale og i forhold til det referencepunkt i yderverden som modtageren skal bygge forståelsen af sætningen op på.

I et videregående perspektiv har beskrivelserne af fundamentfeltets udfyldning ofte trukket på teorier om funktionelt sætningsperspektiv. Det antages at det er sætningens fundering i referencer til konteksten der udgør det afgørende kriterium for hvad der kommer til at udfylde fundamentfeltet. Nogle af de mest interessante analyser af disse forhold skylder vi Simon Borchmann, som vi vender tilbage til nedenfor.

Det er åbenlyst at det funktionelle sætningsperspektiv er et yderst relevant og virksomt kriterium. Alligevel er det næppe dette fænomen alene der udgør ‘nerven i prosaen’. Min pointe er at sætningsspidsen nok kan bruges til at lede

modtageren ind igennem stoffet på en velorganiseret måde, men at brugen af sætningsspidsen har andre kommunikative aspekter ved siden af.

3. Teser

Det er som sagt en temmelig heterogen forsamling af led der kan stå på fundamentfeltet, og tilsvarende er gruppen af led der ikke kan stå der, heller ikke prægnant. Hvis man ser på et adverbialhierarki som Cinques (1999) eller for den sags skyld Mikkelsens (1911: 650, sml. Jørgensen (udk. a)), er det en diskontinuert gruppe. Den øverste ende af skalaen, nemlig de rene kommunikative partikler, er udelukket, og det samme gælder den rene negation *ikke*:³

- (1) *Ikke skal borgmesteren få en chance for at gøre det!
- (2) *Ikke har jeg set noget lignende.

Det er formentlig et specielt træk ved *ikke*, da de komplekse negationer som *aldrig* (negation + tid) og *ingensteds* (negation + sted) fungerer glimrende:

- (3) Aldrig skal borgmesteren få en chance for at gøre det!
- (4) Ingensteds har jeg set noget lignende.

Det synonyme *ej*'s forekomst er formentlig et stillån:

- (5) Ej fanger sovende mand sejr
- (6) Ej skal de udgyde Vin for HERREN, ej heller gøre Slagtoffer rede.
(Hoseas kap. 9 v. 4, oversættelse 1931)

Ordet *ej* forekommer også i kollokationen *ej heller*, som heller ikke er sjælden i fundamentfeltet; den bruges som parallelliserende adverbial efter en negativ sætning. I disse tilfælde er adverbialet dog ikke (alene) negerende, men tekstuel forbindende (og denne adverbialkategori er der ingen problemer med at anvende):

- (7) Ej heller vidste han, at den russiske del af linien skred meget langsomt frem (...)

3. Dele af afsn. 3 findes også i Jørgensen (udk. b)

(8) Ej heller er de fattige mere onde end andre

I forhold til en semantisk klassifikation er det tilsyneladende ret vilkårlige punkter der udelukkes fra fundamentfeltet.

Som det ses i gennemgangen af den etablerede forskning, har forekomsten af adverbielle led i sætningsspidsen fået relativt lidt opmærksomhed. Diderichsens adskillelse af genstandsfundament og situationsfundament synes fx ikke at være noteret af nogen, og reelt har forsøgene til en teoretisk beskrivelse relateret sig mere til forestillingen om semantiske genstande end til forestillingen om semantiske situationer. I de behandlinger af emnet der orienterer sig mod teorier om funktionelt sætningsperspektiv, er det også referencebegrebet der har stået i centrum. I ganske mange tilfælde rummer det indledende adverbialled et nominalt led, og referencen fra dette nominale led kan så fortolkes som den bærende kraft i sætningsspidsens funktion. Men er det alt hvad man kan sige om funktionen af disse adverbielle led? Hansen & Heltoft skriver: "Markering af interpersonel relation og subjektiv position er noget andet end markering af illokutionær ramme. Interpersonel relation vedrører etablering og opretholdelse af relation og tilbagemelding mellem afsender og modtager, subjektiv reservation er den talendes forbehold med at hæfte for sproghandlingens sandhedsværdi." (Hansen & Heltoft 2011 III: 1701). Det er i denne spænding mellem modusmarkeringen og funderingen af sætningen i forhold til samtalens rum at jeg mener at vi kommer i nærheden af problemet om "prosaens nerve".

En af Simon Borchmanns interessanteste ideer går på hvordan sætningen forholder sig til tekstens generelle topik, cf. Borchmann 2007. Han henviser til retorikkens toposbegreb, dvs. den afsøgning af tekstens emne der altid ligger forud for enhver fremstilling. En klassisk topos-analyse præsenterer en række forskellige måder at forholde sig til emnet på; jeg citerer fra *Silva Rhetoricae* (Burton 2007):

Definition:	Genus / Species
Division:	Whole / Parts – Subject / Adjuncts
Comparison:	Similarity / Difference – Degree
Relationship:	Cause / Effect – Antecedent / Consequence – Contraries – Contradictions
Circumstances:	Possible / Impossible – Past Fact / Future Fact
Testimony:	Authorities – Witnesses – Maxims or Proverbs – Rumors – Oaths – Documents – Law – Precedent – The supernatural
Notation and Conjugates	

Denne oversigt, der følger Ciceros fremstilling af topikken (Cicero u.å.), kan sammenlignes med Ole Tøgebys grundigt udbyggede skematik over topikken som emneorganisation (Tøgeby 2009). Hovedspørgsmålene i den vedrører spørgsmål om emnets identitet, om dets nærmeste beslægtede fænomener og om dets situering i konteksten, emner som hos Tøgeby udbygges grundigt.

Topikken er i Borchmanns forståelse en gruppering af emner, altså mulige referencepunkter for teksten, cf. Borchmann 2007: 60, eller med Ole Tøgebys ord: en spørgehorisont (Tøgeby 2009: 13). Men som man kan se, er der samtidig også inden for den klassiske retoriks forståelse af topikken en lang række situerende elementer, elementer som i indholdsmæssig henseende kan siges at være bedst repræsenterede af adverbelle konstruktioner. Situeringen i den opstilling jeg her har vist, omhandler tydeligvis relationer til andre sætninger i form af modsætninger, del-helhed-relationer osv., grundlaget for sætninger i form af henvisninger til evidentielle kilder, situeringen af sætningen i tid (og rum, må vi antage, selv om det ikke nævnes i oversigten), samt mulighed. I ontologisk henseende er der næppe noget i vejen for at se topikken i dens mest udfoldede version som en repræsentation af vores bevidsthed-om-verden, og dermed for at anse den for potentielt intersubjektiv; alle har en fornemmelse (i en eller anden udstrækning) af hvordan et emne kan belyses. Det er værd at minde om at Brøndals sætningsmodel (Brøndal 1932) lader sætningen tage udgangspunkt i en situering derved at sætningen placeres ved hjælp af elementet D, der defineres som en ‘tom ramme’. Der er tydeligvis en mere omfattende pointe bag Diderichsens begreber om ‘genstandsfundament’ og ‘situationsfundament’.

Det der sker ved en adverbial udfyldning af sætningspidsen, kan derfor ud fra disse overvejelser ses sådan at vi bevæger os længere ud i det topiske felt, at vi så at sige indleder en analyse af det emne der skal behandles i tekstsammenhængen, ved at der udpeges mulige sammenhænge som emnet indgår i – emnet her forstået i overensstemmelse med Borchmann og hele traditionen bagud som en størrelse som kan udpeges ved en reference. Der er tale om et område der kan betragtes som en generel forudsætning for samtalen; en kompetent samtalepartner kan formodes at kunne trække på en generel viden om hvad der kan siges om et emne. I den forstand er det en forudsat struktur, ‘gammel information’ med en traditionel formulering. Samtidig udgør skiftet en ændring i den konkrete fundering af teksten her-og-nu; nye aspekter drages ind og muliggør en udvidelse af samtalerummets bredde.

Min generelle tese om de adverbialle led er altså at de udgør en konkretisering af nye emneområder i samtalen, emneområder der hentes fra den generelle topiske struktur og dens forestilling om hvad der i almindelighed og generelt kan siges om et givet emne. Vi skal nu se på hvordan det udmøntes i sproglig praksis i talt sprog.

4. Resultater fra talesprogskorpuset

Det her benyttede talesprogskorpus er blevet til ved en række optagelser på fem skoler i Aarhus-området i perioden 2009-2012, dvs. fra børnene gik i første klasse til de gik i fjerde. Jeg inddrager her kun materiale fra legesituationer fra den seneste udskrevne årgang, dvs. materialet fra tredje klasse. Her blev de sat til at lave forskellige klippe-klistre-opgaver. De fleste af de børn vi optog, havde andre hjemmesprog end dansk, men på en af skolerne, som her kaldes Forstadsskolen, var ca. 60% af børnene vokset op med dansk som hjemmesprog.⁴ Selv om jeg ikke holder mig strikt til de børn der kun kan dansk, har jeg alligevel prøvet at sikre at bidrag fra flersprogede børn ikke falder ud af rammerne.

4. Disse oplysninger stammer dels fra vore egne observationer under arbejdet, dels fra kommunen. Kommunens kriterium var om børnene havde mindst én forælder med dansk som førstesprog. Hvis ingen af forældrene havde det, blev de regnet til gruppen af tosprogede. Man kunne derfor have en fremmedsproget forælder uden at blive regnet til gruppen af tosprogede. For flere af de ‘etsprogede’ børns vedkommende er vi temmelig sikre på at der fandtes en forælder med andet førstesprog end dansk.

I korpusset har jeg undersøgt forholdene på Forstadsskolen i perioden efterår 2010 til forår 2011 grundigere. Forstadsskolen ligger i en vestlig forstad til Aarhus og har ca. 60-65% elever af stampopulationen (etsprogede). I mine sonderinger har jeg ikke skelnet mellem elevkategorierne, men taget alt under ét. Andre analyser af materialet (Hagedorn & Jørgensen 2011, 2012) viser at der er bemærkelsesværdige kvantitative forskelle, men i kvalitativ henseende forekommer problemet mig mindre interessant.

4.1. Grammatiske forhold i materialet

Hvis man fokuserer på udfyldning af sætningsspidsen med andet end subjektet, er der tre hovedtyper af fundamentfelsesudfyldning der falder i øjnene når man gennemlæser materialet:

1. Tidlig markering, først og fremmest med de vagt deiktiske markører *så* og *nu*;
2. Anaforisk markering med principielt lette pronominer, *det*, *den* og *dem*
3. Anden markering, dvs. tungere nominale led, samt adverbielle led, rangerende fra egentlige indholdsled til deiktiske led som *her* og *der*⁵ (betonet)

Jeg vil gerne vise et par karakteristiske passager.

Lad os indledningsvis se på tunge fundamentfelter. Selv om vi ikke når op på cancellisprogets niveau, kan der alligevel forekomme nogle forsvarlige fundamentfelter, fx (12) eller (17). Desuden forekommer en hel del tunge led i ekstraposition, fx (14)-(16). En hel del er betingelsessætninger; alle genoptages de med det allestedsnærværende *så* (fremhævet nedenfor):

- (12) hvis nu faren han fik de der, kunne han **så** ikke få de små sorte? (Eft. 2010)

5. Det ser umiddelbart specielt ud at tidlige markører som *så* og *nu* er vage mens stedslige markører som (betonet) *her* og *der* klassificeres sammen med de mere indholdstunge adverbiale led. Grunden er at de tidlige *så*'er og *nu*'er normalt ikke indgår i semantiske oppositioner over for andre ord med umiddelbar pragmatisk relevant karakter; det gør *hér* og *dér* derimod tydeligt nok indbyrdes. Et kontrastbetonet *nu* (modsat øjeblikket lige før og lige efter, fx "*Nu springer han*") hører til gruppe 3.

- (13) hvis du ikke må låne fra hende **så** bare bed (Forår 2011)
 (14) hvis du tegner på mit hår **så** siger jeg det til min far (Forår 2011)
 (15) ja E22 hvis du er ret klog **så** skulle du ikke have gjort det (Forår 2011)

Andre tilhører andre adverbialsætningstyper; også her bruges *så* konsekvent til genoptagelse:

- (16) [...] selvom du ikke spurgte mig **så** ved jeg det stadig ikke # (Forår 2011)
 (17) da vi fik lov til og spille lige det vi havde lyst til eller da det var frikvarter spillede du **så** [uforståeligt] (Forår 2011)
 (18) bare fordi du ikke må låne noget af din storesøster eller lillesøster eller # så lån fra [uforståeligt]

Der forekommer forholdsvis tunge adverbialer; også denne kategori genoptages lejlighedsvis med *så* eller andre lette elementer:

- (19) nej er du syg i hovedet? på ferie **der** skal man ikke have bøger med (Eft. 2010)
 (20) sådan, så galt gik det ikke (Eft. 2010)
 (21) endelig indrømmede hun noget rigtigt selv (Eft. 2010)
 (22) [...] den her vil jeg gerne klippe ud (Forår 2011)
 (23) [...] ellers **så** skal jeg gøre det (Forår 2011)
 (24) ej måske skulle vi sætte ham her (Forår 2011)
 (25) og her **der** er en pude til pigen

Endelig præsterer én informant (en pige af tyrkisk familie) foranstillede prædikativer:

- (26) så stor skal den være (Forår 2011)
 (27) så grim skal den ikke være (Forår 2011)

I disse uddrag, der stammer fra en periode hvor børnene er omkring 10 år gamle, har de altså tydeligt adgang til ret udviklet brug af fundamentfeltet og ekstraposition med tunge led og specielle typer.

En ganske særlig gruppe af eksempler er inkvitter, der ofte fungerer som modale elementer. Børnene leverer et udsagn og forholder sig derpå til dem

ved at hænge et modificerende inkvit på sætningen.⁶ Formelt set er der tale om at inkvitsætningen har hele den indledende replik i sit fundamentfelt (inkvitelementet understreget):

- (28) de filmer os tror jeg (Eft. 2010)
 (29) nu bliver den blå altså ødelagt tror jeg nok (Eft. 2010)
 (30) det er jeg stadig tror jeg da (Forår 2011)

Denne konstruktion er af en ganske særlig natur; jeg inddrager den i det følgende hvor den forekommer, men i forhold til semantikken og pragmatikken i fundamentfeltsudfyldningen udgør den et mønster for sig; det anhangte inkvit skal snarere forstås som et diskursmodificerende element, sml. Heltoft 1990, 1991.

4.2. Sætningsspidsen i samtalsituationerne

Lad os kigge på nogle regulære dialogpassager for at se hvordan fundamentfelt og ekstraposition bruges i samspil med andre konversationsmekanismer. Fundamentfelter med anden udfyldning end subjektet er understreget (E02 og E16 er etsprogede; E06 og E22 er flersprogede):

- (31) **Sudoku (Eft. 2010)**⁷
1/	E22:	[det er sudoku
2/	E06:	[# [gisp]
3/	E16:	[ja det er sudoku; <u>det</u> kan de små da ikke finde ud af
4/	E06:	[# ej det er den her
5/	E22:	[jamen
6/	E16:	jo det er stadigvæk børnebøger; kan du ikke se det det dér?
det er ikke til voksne

6. Denne konstruktion er behandlet grundigt af Jonas Blom (Blom 2012). Han betoner heri det modale præg og inkvitsætningens karakter af diskursmarkør.

7. I udskrifterne betegner klammer (r^{\perp}) overlappende ture; delvist overlap er vist i partitur. Tegnet # markerer en pause uanset længde. For at anonymisere børnene optræder de som 'E' (for 'elev') plus løbenummeret fra undersøgelsesprotokollen. Lige løbenumre er (som i cpr-registeret) piger, ulige drenge. Med mindre jeg udtrykkeligt gør opmærksom på det, er børnene etsprogede.

- 7/ E02: [nej [latter] de er for små synes jeg
 8/ E06: [# tror du
 9/ E16: [[tsk]
 10/ E16: sådan noget kan de godt finde ud af; så får de bare hjælp af
 deres mor og far
 11/ E02: sådan nogle små nogen
 12/ E22: mm

I denne situation er børnene i gang med en klippe-klistre-opgave, hvor de skal sende en familie på skiferie og give dem det rigtige udstyr med. Gruppen skal have truffet en afgørelse om hvor vidt familien skal have nogle sudokubøger med til børnene. Sagen afgøres af E16 (etsproget) i tur 10; egentlig bragte hun også problemet op i tur 3. I indledningen til tur 10 refereres hele problemstillingen, om børn i den alder kan spille sudoku, med “sådan noget”, altså en bagudvendt sammenfattende reference; forholdsvis kompleks, men ikke virkelig speciel. Interessant er derimod formuleringen af argumentet for at sudoku er brugbart. Selve indvendingen genoptages ikke, men det er den der refereres til indirekte med det sekventielle *så*, der markerer at hvis problemer opstår, er de til for at forældrene løser dem. I begge tilfælde tjener den markante udfyldning med adverbielle led til at understrege at sagen er afgjort. Og afgjort er den, selv om tur 11 og 12 nok må klassificeres som mucken i krogene. E16’s afgørelse står principielt ved magt.

Undervejs har der været et par andre typer. E16 udpegede selv problemets eksistens i tur 3 ved først at nævne temaet sudoku og derpå eksplicite hvori problemet består, i en sætning der starter med en pronominal reference der ikke er subjekt. Det er interessant nok at se at problemet vækker genklang hos de andre, hvorefter E16 selv fejer det væk. I en parentes nævner jeg lige tur 7, som formentlig ikke er en rigtig fundamenttype, uanset inversionen i den efterhængte inkvitsætning, sml. ovenfor.

Det næste afsnit indeholder kun få eksempler, begge på pronominal genoptagelse, men de er prægnante. I samtalen deltager tre børn med dansk som førstesprog (pigerne E12 og E14, samt drengen E05) og én uden, nemlig pigen E24 (et emne der også tematiseres undervejs). Det er et barn med dansk som førstesprog der begår den fejl der udløser hele reaktionen i sekvensen, i tur 4.

(32) **Danskere med bleer (Eft. 2010)**

- 1/ E24: de skal også have bleer med, skal de ikke?
 2/ E05: bleer hvorfor?
 3/ E14: [jo de er babyer
 4/ E12: [# de er da ikke så lille
 5/ E14: [de er ikke små
 6/ E05: [så små
 7/ E12: så små så da
 8/ E14: [altså du har heller ikke lært at tale ordentligt
 9/ E12: [jo jo det har jeg
 10/ E05: ha du er ikke dansker
 11/ E12: [jo jeg er
 12/ E05: [nej hun er araber og japaner og sådan noget [latter]
 13/ E14: [jo hun er
 14/ E12: [nej [latter] [uforståeligt]
 15/ E14: [[uforståeligt]
 16/ E24: [nej jeg er araber
 17/ E05: [det sagde E14 selv
 18/ E14: nej [leende]
 19/ E05: [jo hun gjorde så
 20/ E12: [# hvornår har jeg sagt det? #
 21/ E14: [ja hvornår har hun sagt det? # i dag? #
 22/ E05 [# det sagde du derovre i SFO'en da I skulle vise det
 der powerpoint show # nej
 23/ E14: [én dag tror jeg jeg har sagt det; nej det har jeg aldrig sagt #
 24/ E12: [# hun er altså dansker # # skal vi have nogen af dem? de
 skal have en hjelm hver

Passagen demonstrerer det lille grammatiske træk at hele propositionen i den foregående replik kan genoptages med *det* (tur 9 og 21). Derudover demonstrerer passagen blandt meget også latensen i sprogsituationen. Det er stigmatiseret at sige *lille* i stedet for *små*. Der uddeles straks verbale tæsk af den mest politisk ukorrekte type, og det interessante er at den vitterligt ikke-danske pige E24 i tur 16 prøver at trække tordenskyen i sin retning, uden held, som man ser.

Brugen af *så* illustreres i de to næste passager. I den første optræder drengen E01, der er af somalisk herkomst, samt en pige (E02) og en dreng (E03) af stampopulationen:

(33) **Så skal man ikke invitere vampyrer derind (Forår 2011)**

- 1/ E01: [latter]
 2/ E03: [okay kan man bade inde i E02?> #
 3/ E02: [latter] #
 4/ E01: [ja [latter-] [uforståeligt] blod [latter] i hendes krop #
 5/ E03: [fnis] #
 6/ E01: så skal man bare [uforståeligt]
 7/ E03: så skal man ikke invitere vampyrer derind så er der ikke mere vand [tvivl] til os andre

Det er tydeligt at drengene har noget for med pigen. I replikkerne før udsnittet har E03 hævdet at E02 ligner et billede af et hotel i det blad de klipper ud af. I tur 2 rejser E03 så et åbenlyst absurd problem, nemlig om man kan bade inde i pigens krop. (Der hentydes til den angivelige lighed mellem pigen og hotellet; derudover er der et klart sexistisk aspekt af passagen, men jeg behøver næppe påpege det i detaljer.) I tur 4 uddrager E01 konsekvensen af problemet, formodentlig at man i givet fald skal bade i blodet. Den får så endnu et tvist i tur 7. De to sætninger der indledes med *så*, drager konsekvenser af den absurde tankegang, og anvendelsen af *så* i sætningsspidsen er i begge tilfælde interessant ved at være en tydelig markør for at den tænkte situation får en drejning i en anden retning. Det er en skam at E01's tur 4 ikke har kunnet transskriberes bedre; men når man hører passagen, lyder det ikke som han anvender *så* på dette sted.

(34) **Familien skal drikke sig fuld (Eft. 2010)**

- 1/ E05: de skal også have øl med #
 2/ E05: [nej for helvede #
 3/ E14: [# og så skal alle fire drikke sig fulde #

I denne lille sekvens ser vi konsekvens-*så* i brug. Måske i al uskyldighed foreslår E05 at familien, inkl. de to børn, skal have øl med, og E14 griber muligheden og foreslår at de alle fire skal drikke sig fulde. Dette *så* har ingen antecedent; det angiver så at sige hvordan realisation følger af mulighed.

- 4/ E19: E13 se der
 5/ E23: ah
 6/ E15: [[latter] # nu er hun død #
 7/ E13: [[latter] # #der hun skal ikke svine #

Passagen opstår i forbindelse med udklipningen fra aviserne. Åbenbart er de kommet til at klippe i nogle af de figurer de ville have brugt, og det bliver så koblet til hele cutter-problematikken, som de åbenbart er orienterede om alle sammen, men som vist i øvrigt er dem ligeegyldig, siden de tager det fra denne vinkel (passagen er meget længere end dette udsnit, og der bruges en del verbal fantasi på forhåndet). Igen er det en overgang der markeres med det foranstillede adverbial, nemlig den fiktive kvindes død.

Den sidste passage jeg vil vise noget fra, er et interessant tilfælde. Det er to flersprogede børn, en dreng af vietnamesisk oprindelse (E19) og en pige af tyrkisk (E20). Historien bag situationen er at drengen ofte var stærkt forstyrrende under optagelserne; den eneste der kunne holde ham nogenlunde rolig undervejs, var den tyrkiske pige, men det er tydeligt at der skal forhandles hele vejen igennem for at sikre ro i lejren.

(37) ***Der skal være en kiosk (Forår 2011)***

- 1/ E19: [og alt skal være drengetøj; der skal ikke være noget pigetøj #
 2/ E20: [# jo E19 # [det er ikke kun dig #
 3/ E19: [# ej så ser det for grim ud # [uforståeligt]
 4/ E20: der skal i hvert fald være en kiosk bebe
 5/ E19: nej
 6/ E20: så må du bestemme alt selv
 7/ E19: okay
 8/ E20: yay og den skal hedde kiosk femogtyve
 9/ E19: okay
 10/ E20: sådan så må du bestemme alt #
 [...]
 11/ E19: jeg har jo sagt den skal hedde kiosk bullabulla
 12/ E20: nej den hedder Hollywood
 13/ E19: [kiosk bullabulla #
 14/ E20: [fordi jeg satte... # nej [ekspressivt]
 15/ E19: kiosk bullabulla
 16/ E20: kiosk

- 17/ E19: ja kiosken skal ikke hedde kiosk femogtyve
- 18/ E20: [den skal [uforståeligt] #
jo den skal hedde # så må du bestemme alt
- 19/ E19: [okay [uforståeligt] okay okay [uforståeligt] så gør jeg det [uforståeligt] #
- 20/ E20: # hvis du ikke skriver kiosk femogtyve #
- 21/ E20: og jeg # og du skal tegne pæn ; hvis du ikke tegner pæn så bestemmer jeg
- 22/ E20: så kan du ikke bestemme
- 23/ E20: hvis du så tegner kiosken pæn så må du bestemme
- [...]
- 24/ E19: kiosk # der er et l med
- 25/ E20: nej
- 26/ E19: jo
- 27/ E20: jeg bestemmer # der er ikke l med
- 28/ E19: okay så skriver du det
- 29/ E20: [jeg skal lave huset så #
- 30/ E19: [# så skriver jeg her #
- 31/ E19: kiosk # hvordan skriver man til kiosk så? # k o
- 32/ E20: ko ja [ekspressivt] ej # kiosk # ja

Forhandlingen kører temmelig stærkt frem og tilbage. Man kunne tro at pigen var i defensiven i de første 10 linjer; i hvert fald stiller hun sig ret ydmyg an og lover to gange (tur 6 og 10) drengen at han må bestemme. Løftet afgives med en implicit betingelsessætning: '[Hvis jeg får min vilje], så må du bestemme'. Formuleringen viser klart at hun har sansen for forhandlingen i sproget. Hun siger ikke 'Du bestemmer', men henviser med det foranstillede *så* tydeligt til betingelsen. Det er lidt af det samme mønster man ser i passagen fra tur 11 frem mod 20. Igen har pigen et ønske som hun denne gang afnøder drengen ved at love ham at han skal få lov til at bestemme i det videre arbejde. Når man så kommer ned til tur 20-23, kan man se hvordan hun klart opkaster sig til dommer over drengens tegnepræstation, og hvordan hans adgang til at bestemme suverænt afhænger af hvorvidt hun er tilfreds eller ej. Her er drengen helt klart kommet i defensiven; pigen bestemmer. Også i det videre forløb har pigen åbenlyst kontrollen, fx i diskussionen om hvorvidt der er *l* i ordet 'kiosk' (tur 24-27). Her er der ikke noget *så*; det hedder lige ud af posen

“Jeg bestemmer”. Denne klare manifestation fra hendes side følges så op af yderligere nogle forhandlinger hvor *så* indgår som markør af følge eller konsekvens. Drengen afgiver pennen med tur 28, hvilket får pigen til at slå igen med endnu en tur (tur 29), hvor *så* er forvist til slutpositionen, men i øvrigt har samme effekt, nemlig at markere at hvis hans ønske skal gennemføres, har hun også et ønske. Svaret i tur 31 er at han stikker piben ind og skriver ordet “*kiosk*” efter hendes diktat.

Når E19 normalt opførte sig ordentligt i E20’s selskab, var grunden givetvis at hun havde den evne vi ser her, til at forhandle med hans ego og trodse ham når han kørte for groft frem. Det der er syntaktisk og pragmatisk interessant, er hvordan ordet *så* faktisk er et centralt redskab i hele udvekslingen, hvor hun hele tiden forholder sig til hans ønsker ved at markere at de kun kan realiseres på hendes præmisser.

5. Konklusion

Jeg har prøvet at vise hvordan udfyldningen af sætningsspidsen er et kompleks anliggende i dansk. Der indgår mange forskellige faktorer af semantisk og pragmatisk art, og noget af det væsentligste er nok i virkeligheden hvordan pladsen kan anvendes til en udvidelse og dimensionering af det emne er tales om. Denne dimensionering sker principielt ved hjælp af de adverbielle udfyldninger. Det er også interessant at se hvordan udfyldningen af sætningsspidsen faktisk indgår som en væsentlig ressource i struktureringen af samtalsituationer. Det er børn i 10-årsalderen der har leveret den centrale empiri i artiklen. Selv om de stadig må betragtes som i gang med at opbygge deres modersmål, er det interessant at se at de behersker temmelig komplekse typer, og at de formår at anvende skiftet mellem genstandsreference og adverbial markering som retorisk pointe. Det gælder selvfølgelig *a fortiori* for de tosprogede børn, der hyppigt demonstrerer kompetencer på dette felt på samme niveau som de etsprogede.

Henvisninger

- Blom, J. (2012). Sagde vores udsendte reporter – om efterstillede afførsler i radio og tv, i Hansen, I. Schoonderbeek & P. Widell (red.): 12. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2012, 73-84.
- Borchmann, S. (2007). Hvad skriver vi om – topik på sætningsniveau, i P.

- Widell & H. Jørgensen (red.) *Det bedre argument. Festskrift til Ole Tøgeby på 60-årsdagen*. Århus: Wessel og Huitfeldt, 53-83.
- Brøndal, V. (1932). *Morfologi og Syntax*. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest November 1932.
- Burton, G. (2007). *Silva rhetoricae: The Forest of Rhetorics*, hentet på rhetoric.byu.edu 23.9.2012.
- Buhl, L. (2004). Tilegnelse af inversion i fremsættende sætninger i dansk som andetsprog. En analyse af et undervisningsmateriales behandling af inversion i fremsættende sætninger og af 10 andetsprogslearners arbejde med materialet. Speciale, Aarhus Universitet.
- Cicero, M. T. (u.å.). *Topica*, hentet 3.1.2013 på <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/topica.shtml>, eng. overs. *The Treatise of M.T.Cicero on Topics* (overs. af C.D. Yonge), hentet 3.1.2013 på <http://www.classicpersuasion.org/pw/cicero/cicero-topics.htm>
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and Functional Heads*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Diderichsen, P. (1936). Prolegomena til en metodisk dansk Syntax, i Spang-Hanssen, E., V. Brøndal & J. Brøndum-Nielsen (red.) *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København den 12-14 August 1935*. København: J. H. Schultz Forlag: 41-46; nu også i *Helhed og Struktur*, Kbh. 1966.
- Diderichsen, P. (1941). *Sætningsbygningen i skaanske Lov*. København: Ejnar Munksgaard.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Hagedorn, K. & H. Jørgensen (2011). *Rapport nr. 2: Morfologi, syntaks og samtalekompetence*. Forskningsrapport, Aarhus Universitet.
- Hagedorn, K. & H. Jørgensen (2012). *Rapport nr. 4: Udviklingstendenser i morfologi, syntaks og samtalekompetence*. Forskningsrapport, Aarhus Universitet.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. I-III. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (1990). En plads til sprogvidenskabens hittebørn, i Galberg Jacobsen, H. (red.) *Selskab for nordisk filologi, årsberetning 1987-89*. København: Selskab for Nordisk Filologi, 26-45.
- Heltoft, L. (1991). Talesproget tale, i Kunøe, M. og E. Vive Larsen 3. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, 126-143.
- Jørgensen, H. (2000): *Indføring i dansk sætningsbygning*. Kompendium, Aarhus Universitet, hentet 15.1.2013 på <http://nordisk.au.dk/fileadmin/www>.

nordisk.au.dk/forskning/forskningspublikationer/artikler_online/syntaksbog_nybraendt_sept_08.pdf

Jørgensen, H. (udk. a). Adverbialernes ordfølge ifølge Mikkelsen. Udk. i akterne fra seminaret “Mikkelsens Ordføjningslære bliver 100 år”.

Jørgensen, H. (udk. b). Lille bidrag til beskrivelsen af positionen foran det finitte verbum i danske helsætninger. Udk. i festskrift 2013.

Mikkelsen, K. (1911). *Dansk ordføjningslære*. København: Lehmann og Stage.

Smidt, H. Raben (1971). Udfyldning af fundamentfelter i moderne dansk normalprosa. Materiale: avistekster. Upubl. speciale, Københavns Universitet, danskstudiet.

Togeby, O. (2009). *Steder i bevidsthedens landskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Konstruktionsparadigmer

illustreret ved hjælp af de såkaldte inergative/anti-kausative alternationer

Lene Schøsler

1. Indledning

1.1. Pointer

Hensigten med denne artikel er at påvise nytten af at arbejde med konstruktioner og med et udvidet paradigmebegreb. Jeg vil anvende disse begreber i overensstemmelse med de kollektive forskningsresultater der er fremstillet i Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler (2011) og indledningsvis kort nævne nogle nøglebegreber og definitioner. Vi argumenter for at grammatikken skal opfattes som et komplekst tegnsystem der er organiseret paradigmatiske. Det betyder at vi udvider det traditionelle paradigme-begreb fra morfologi til at omfatte andre dele af grammatikken, herunder ordstilling og konstruktioner. Med konstruktioner betegner vi et niveau over valens. Valens tilhører niveauet leksikon, ikke grammatik. I modsætning til valens betegner en konstruktion en paradigmatiske organisering på sætningsniveau med mindst to alternerende medlemmer. Der er en opposition på det formelle plan som svarer til en opposition på indholdsplanet. Relationen er mellem et markeret og et umarkert medlem af paradigmet. I vores bog skelner vi mellem *the syntactic domain*, hvormed angives de syntaktiske strenge som alternationen angår, altså den syntagmatiske forudsætning for paradigmet, og *the semantic frame*, hvormed vi angiver alternationens indhold / funktion. Disse begreber vil blive illustreret i det følgende.

I vores bog – og i denne artikel – analyseres konstruktioners skabelse og forandringer som grammatikaliseringer (grammering og regrammering i Henning Andersens terminologi). Vort grammatikaliseringebegreb forudsætter en forandrings- og spredningsmodel som er i overensstemmelse med Timberlake (1977) og Henning Andersen (2001a-c).

1.2. Problemet

Jeg vil bruge de såkaldte inergative eller anti-kausative alternationer i fransk til at illustrere mine pointer. Jeg vil indledningsvis beskrive det sproglige problem ud fra dansk, hvor vi har en alternation mellem en intransitiv (1a) og en transitiv (1b) fremstilling af et sagsforhold. Den intransitive, inergative, eller anti-kausative fremstilling i (1a) står i modsætning til (1b), som er transitiv, ergativ, kausativ.

(1a-b):

- (1a) grenen_x knækkede
 (1b) Peter_y knækkede grenen_x

I modsætning til dansk – og engelsk – har de romanske sprog to inergative varianter, en ikke-refleksiv (1c) og en refleksiv (1d), her eksemplificeret på moderne fransk

- (1c) la branche_x a cassé (UAC = unmarked anticausative)
 (1d) la branche_x s'est cassée (RAC = reflexive anticausative)

For nemheds skyld vil jeg kalde de to inergativvarianter UAC og RAC. Disse benævnelser stammer fra Heidinger (2010), som er den første der grundigt har undersøgt dem i et diakront perspektiv på basis af korpora. Og jeg vil henvise til hans resultater i det følgende.

De danske eksempler (1a) og (1b) er klart konstruktioner ifølge terminologien fra Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler (2011), fordi den formelle alternation mellem den intransitive og den transitive struktur implicerer en indholdsforskel mellem en inergativ proces og en ergativ handling. I vores fællespublikation har vi skematiseret den paradigmatiske struktur for eks. (1a-b) som gengivet her i figur 1:

Domain: V + [A1 (+A2)]		
Frame: Causal relation affecting A _x		
Expression	Content of A1	Content of A2
NP1	Inagent, Incausative A _x	
NP1 + NP2	Agent, Cause A _y	Inagent, Incausative A _x

Figur 1: Ergativalternationen (1a-b)

Det problem som jeg vil diskutere i denne artikel, er om de to franske strukturer UAC og RAC er konstruktioner. Eller om de tværtimod er varianter af én og samme inergativkonstruktion svarende til (1a). Diakront er det sådan at UAC var hyppigst i ældre fransk, og RAC har bredt sig siden ca. 1500. Heidinger hævder at RAC er ved at erstatte UAC på moderne fransk. Jeg har opstillet tre mulige scenarier for udviklingen af de to konstruktioner, og jeg vil undersøge hvilken af dem der er mest plausibel.

Ifølge scenarie 1 er UAC og RAC to varianter af en og samme inergativkonstruktion, hvor UAC=A er den umarkerede i ældre tid, medens RAC=B vinder frem i moderne tid på bekostning af den umarkerede, hvilket i princippet betyder at der ingen betydningsforskel er mellem de to. Dette svarer til følgende formalisering af udviklingen: $A > A(B) > (A)B > B$.

Scenarie 2 er en variant af scenarie 1, ifølge hvilket begge varianter fortsætter, men med markerethedsskift i anvendelsen ligesom i scenarie 1; spørgsmålet er så hvornår man vælger UAC og hvornår RAC. Kunne der eventuelt være tale om en leksikalsk distribution?

Scenarie 3 går ud på at der er tale om to forskellige konstruktioner, som derfor har forskelligt indhold.

Det er min hensigt ud fra dette problem at påvise hvorledes man kan identificere de relevante form-indholds-oppositioner, som dels er forudsætningen for at etablere et paradigme, dels er forudsætningen for at undersøge mulige ændringer i paradigmet (= regrammering ifølge Andersens terminologi).

1.3. Forskningsspørgsmålene

På baggrund af det forudgående er der følgende konkrete spørgsmål som jeg vil undersøge i det følgende:

- Hvornår er de to franske strukturer opstået?
- Hvilket indhold / hvilken funktion har UAC-strukturen?
- Hvilket indhold / hvilken funktion har RAC-strukturen?
- Har relationen mellem de to strukturer ændret sig i løbet af det franske sprogs udvikling? – og i bekræftende fald hvordan har den ændret sig?
- Er der på moderne fransk en relation mellem anti-kausativ-strukturerne og konstruktioner der angiver kausalitet og diatese?

2. De to inergative strukturers oprindelse

De to inergative strukturer findes i senlatin, som illustreret i nogle ofte citerede eksempler fra en medicinsk tekst *Mulomedicina Chironis* (4. årh):

- (2a) postea rumpunt dentes ‘senere går tænderne i stykker’ (UAC, Heidinger 2010: 26)
- (2b) ubi iam se morbus ostendit ‘hvor sygdommen allerede viser sig’ (RAC, Heidinger 2010: 27)

Begge strukturer findes i de romanske sprog, så det er naturligt at forestille sig at den moderne brug er en direkte fortsættelse af den latinske. Imidlertid har Heidinger en anden opfattelse. Da han kun finder eksempler på UAC i de tidligste franske tekster, formoder han at denne type er en fortsættelse af den latinske, altså af (2a), medens RAC ikke er en fortsættelse af (2b), men derimod en senere fransk dannelse. Heidinger opfatter RAC som en valens-reducerende afledning af den transitive brug, hvor subjektsargumentet er slettet ved hjælp af den reflexive operator *se* (Heidinger 2010: 49). Heidingers opfattelse af at de to strukturer har en forskellig oprindelse, den ene fra latin, den anden fransk, svækkes, så vidt jeg ser det, af to væsentlige forhold: for det første findes begge strukturer i de romanske sprog, hvilket forudsætter en usandsynlig polygenese af RAC, for det andet findes RAC rent faktisk ifølge Heidinger selv (2010: 29) fra ca. 1150. Fravær af franske eks. på RAC før 1150 skyldes derfor snarere at der er så få tekster før dette tidspunkt.

3. De to inergative strukturers funktion og betydning

Mange forskere har forsøgt at kortlægge relationen mellem de to strukturer på moderne fransk (og på de andre romanske sprog). Følgende forskelle mellem dem er blevet foreslået:

UAC	RAC
imperfective	perfective
atelic	telic
autonomous event	non-autonomous event
no focus on resultant state	focus on resultant state
unergative	unaccusative
no actualisation of the event	actualisation of the event
intern causation	extern causation
less spontaneous	spontaneous
profiles the event	profiles the result of the event

Figur 2: Forskelle mellem UAC og RAC, fra Heidinger (2010) på basis af tidligere studier.

Heidinger har undersøgt de mange definitionsforslag på de to typer og er overbevisende nået frem til at ingen af de definitioner der er binære, er korrekte. Det interessante her er at alle forsøg på at definere betydningsforskelle med udgangspunkt i RAC, der som nævnt er den hyppigste type på moderne fransk, kan modbevise, fordi UAC kan udtrykke samme betydning og kan findes i samme kontekster som RAC. Det vil sige at UAC trods sin lavere frekvens er mindre begrænset i sin anvendelse end RAC. Lad mig påvise dette ud fra nogle hovedforskelle der er nævnt i figur 2.

- Man har hævdet (fx Zribi-Hertz 1987) at aspekt / aktionsart er relevant for valget mellem UAC og RAC. Af oversigten nedenfor fremgår det at UAC findes med såvel perfekte som imperfekte verber, hvorimod RAC kun findes med perfekte verber
- Man har hævdet (fx Bassac 1995) at tempusform og trækket \pm resultat af verbets handling er relevant for valget mellem UAC og RAC. Hvad angår tempusvalg er RAC mere restriktiv end UAC, se nedenfor, figur 3; resultatet af handlingen kan udtrykkes af begge.
- Man har hævdet (fx Rothemberg 1974, Labelle 1992) at forskellen mellem de to har at gøre med \pm spontaneitet og med en ydre eller indre årsag. Ud over at være vanskeligt formaliserbare, må man konstatere at RAC også her har flere restriktioner end UAC.
- Heidinger foretrækker selv en vag, ikke binær forskel, som den der står nederst på listen i figur 2: *UAC profiles the event, RAC the result of the event.*

1° aspekt / aktionsart relevant for valget mellem UAC og RAC (Zribi-Hertz 1987):

verber: <i>casser</i> 'knække, gå itu', <i>brûler</i> 'brænde'	UAC	RAC
perfektivt verbum: <i>Pierre casse la branche</i> 'P. knækker grenen'	<i>la branche casse</i>	<i>la branche se casse</i>
imperfektivt verbum: <i>Les flammes brûlent le papier</i> 'flammerne brænder papiret'	<i>le papier brûle</i>	<i>*le papier se brûle</i>

2° tempus og trækket ±aktualisering relevant for valget mellem UAC og RAC (Bassac 1995):

verber: <i>ouvre</i> 'åbne', <i>ferme</i> 'lukke', <i>caraméliser</i> 'karamelisere'	UAC	RAC
ikke aktualisering (=generisk) + passé simple, + passé composé: <i>Pierre ouvre / ferme la porte</i> , <i>P. casse le fil</i> 'P. åbner / lukker døren, P. knækker tråden'	<i>la porte ouvre / ferme</i> <i>la porte ouvrit / ferma</i> <i>le fil casse</i> <i>le fil a cassé</i>	<i>la porte s'ouvre / se ferme</i> <i>*la porte s'ouvrit / *se ferma</i> <i>le fil se casse</i> <i>le fil s'est cassé</i>
aktualisering (=ikke-generisk) <i>Pierre caramélise le sucre</i> 'P. karameliserer sukkeret'	<i>le sucre a caramélisé</i>	<i>le sucre se caramélise</i>

3° trækket ±spontaneitet og indre eller ydre årsag relevant for valget mellem UAC og RAC (Rothenberg 1974, Labelle 1992):

verber: <i>gonfler</i> 'puste op, svulme', <i>refroidir</i> 'blive kold' <i>noircir</i> 'blive sort'	UAC	RAC
indre årsag, +spontaneitet: <i>Pierre a gonflé le ballon</i> 'P. har pustet ballonen op', <i>Pierre a refroidit le pain</i> 'P. har afkølet brødet'	<i>le ballon a gonflé</i> <i>le pain refroidit hors du four</i>	<i>le pain *se refroidit hors du four</i>
ydre årsag, -spontaneitet: <i>Pierre noircit les dents</i> 'P. får tænderne til at blive sorte'	<i>après l'extraction du nerf, les dents noircissent</i>	<i>le soleil a gonflé le ballon - le ballon s'est gonflé</i> <i>après l'extraction du nerf, les dents *se noircissent</i>

Figur 3: Forslag til betydningsforskelle mellem UAC og RAC

På baggrund af Heidingers grundige diskussion og test af definitioner vil jeg fortolke hans resultater på følgende måde: på moderne fransk er der en markerethedsrelation mellem de to strukturer således at UAC er den umarkerede form, RAC den markerede form. UAC kan udtrykke det der også kan udtrykkes af RAC, medens det modsatte ikke er tilfældet. Dette fører os tilbage til mine indledende spørgsmål (afsnit 1.3): Hvad er relationen mellem UAC og RAC? Drejer det sig om en konstruktion – med forskel i form og indhold? eller drejer det sig om én inergativ struktur med to bundne varianter? i så fald, er det leksikalske varianter? er den ene ved at erstatte den anden? For at

søge at besvare disse spørgsmål vil jeg i det følgende se nærmere på relationen mellem de to strukturer i et diakront perspektiv.

4. Relationen mellem de to strukturer i et diakront perspektiv

Alle forskere der har beskæftiget sig med de to strukturer (fx Blinkenberg 1969, Buridant 2000, Nyrop 1930, Wilmet 1998), er enige om at UAC er hyppigere end RAC i de tidligste perioder, og at frekvensen af RAC vokser fra Renæssancen. Dette forløb gælder i øvrigt også for andre romanske sprog. I moderne fransk skønner man (jf. Wilmet 1998) at der findes ca. 500 transitive verber med inergativalternation UAC. Ifølge Rothemberg (1974) findes der dog kun 311.

Adskillige af disse verber har begge inergativstrukturer (UAC / RAC) – ifølge Rothemberg har 107 verber begge strukturer, medens 204 kun har UAC. Ifølge Zribi-Hertz (1987) er der ca. 1700 transitive verber der kan danne RAC på moderne fransk. Dette fører mig naturligt til at stille følgende spørgsmål: er det rigtigt at UAC er hyppigere end RAC i ældre tid? hvilke konsekvenser medfører den påståede frekvensændring for relationen mellem de to strukturer? kan data fra moderne fransk be- eller afkræfte at RAC skulle være i færd med at erstatte UAC?

For at kunne besvare disse spørgsmål er det naturligt at starte med de oldfranske data. Her viser det sig at det ofte er svært at analysere eksemplerne, ikke mindst på grund af at oldfransk ikke har obligatorisk udtrykt subjekt. Man kan derfor være i tvivl om hvorvidt et givet eks. er UAC eller et transitivt verbum uden udtrykt subjekt. Se eks. (3) fra *Le Charroi de Nîmes* (12. årh. mss fra 13.-14. årh.):

- (3) A lor cos pendent les forz escuz pesanz, ms A1 1417
- transitiv, kausativ struktur: '[udtrykt S = krigerne] hænger stærke og tunge skjolde om halsen' eller
 - inergative struktur (UAC): 'om deres hals hænger stærke og tunge skjolde'

Mine undersøgelser bekræfter at RAC er sjældnere end UAC i de ældre tekster. Jeg har i tidligere undersøgelser haft glæde af at undersøge manuskriptvarianter med henblik på at kunne fastslå hvilke typer der kan veksle med hinanden i samme syntaktiske kontekst – når vi nu ikke har “native speakers” af oldfransk!

Jeg har ikke kunnet finde eksempler på UAC og RAC der varierer – men jeg har fundet eksempler på UAC, aktive transitiver og passive strukturer, hvilket viser at disse tre angiver samme sagsforhold. Sagsforholdet i eks. (4) er at man hænger en forbryder i et træ:

- (4) v. A:1111/B:1217/C:1126/D:1226 ‘man hænger en forbryder i et træ’
A1 q(ue) n’e(n) pendist p(ar) la guele a .i. arbre	UAC
A2 q(ue) n’e(n) pe(n)dist p(ar) la gueule a .i. arbre	UAC
A3 q(ue) n’e(n) pendist p(ar) la geule a .i. arb(re)	UAC
A4 q(ue) n’e(n) pendist p(ar) la gueule a .i. arbre	UAC
Af q(ue) n’an pa(n)dist par la goule a .i. arbre	UAC
B1 q(u’i)l le pendroit p(ar) la goule a .i. arbre	aktiv transitiv
B2 qu’il le pendroit p(ar) le col a .i. arbre	aktiv transitiv
C ne fust pend(us) a duel (et) a hontage	passiv
D n’an fust pandus p(ar) la gole a .i. arbre	passiv

Ifølge den analyse der er fremstillet i Nørgård-Sørensen et al. (2011), illustrerer eks. (4) et paradigme. Vi definerer som sagt et paradigme for det første ud fra det vi kalder *syntactic domain* (syntaktisk domæne), som er den syntagmatiske streng det handler om. V står for verbum, NP1 for subjektet, NP2 for objektet, – og der er en (PP) for optionelt præpositionssyntagma under passiv. For det andet ud fra *semantic frame* (semantisk ramme), der betegner kausalitet og agentivitet. Med A angives argumentets semantiske rolle, hvis engelske benævnelser (jf. Nørgård-Sørensen et al. 2011), her er bibeholdt.

Syntaktisk domæne: V NP1 NP2	
Semantisk ramme: årsags- og kausalitetsrelation	
udtryk	indhold
aktiv: NP1 (A_x) NP2 (A_y)	A_x : \pm cause, \pm agent A_y : patient
UAC: NP1 (A_y)	A_y : patient profilerer handlingen
RAC: NP1 (A_y) NP2 = <i>se</i> (A_y)	A_y : patient <i>se</i> : patient profilerer resultatet af handlingen
passiv: NP1 (A_y) (prep + A_x)	A_y : patient (PP: cause, agent)

Figur 4: Paradigme over aktive, inergative og passive former

Den aktive konstruktion (*de hænger ham*) er i princippet karakteriseret ved at der er en agent/årsag. Den passive konstruktion (*han bliver hængt*) er tilsvarende uden obligatorisk angivelse af en agent/årsag, men i kraft af det optionelle PP er der iboende en agent/årsag. I modsætning hertil er der i UAC (*han hænger ved sin hals*) fravær af agent/årsag.

Jeg vil nu vende tilbage til spørgsmålet om hvordan – eller hvorvidt – man kan definere betydningsforskellen mellem UAC og RAC. Som allerede sagt deler jeg Heidingers opfattelse, at UAC i sammenlignelige kontekster har den funktion at den profilerer handlingen, medens RAC profilerer resultatet. Heidinger fremhæver følgende tendenser:

- der er en lille tendens til at RAC findes i kontekster med udtrykt årsag (Heidinger 2010: 162).
- Heidinger finder en tendens til at RAC er mere teliske end UAC, og at der er en vis tempusdistribution der peger i tilsvarende retning.

Disse mere eller mindre vage tendenser kan imidlertid tages for at bekræfte at der rent faktisk er en indholdsforskel mellem de to strukturer, selv om det er svært at fange og formalisere denne forskel. Jeg foreslår at beskrive forskellen som en markerethedsforskel, hvor A=UAC er den umarkerede form, medens B=RAC er den markerede.

I oldfransk er UAC den hyppigste form, og RAC den sjældnere. Jeg foreslår på baggrund af indhold og distribution at relationen mellem de to strukturer i oldfransk kan formaliseres som A(B).

Forskerne er som sagt enige om at anvendelsen af RAC vokser efter ca. 1500. Betyder det at vi har en forandringsmodel $A > A(B) > (A)B > B$? Det tror jeg ikke. Jeg har ikke den opfattelse at RACs fremgang og UACs tilbagegang betyder at RAC er ved at erstatte UAC. Det er nemlig ikke så simpelt at verber der efter 1500 havde begge konstruktioner, nu kun findes med RAC, men faktisk går det også omvendt, så verber der tidligere havde begge konstruktioner nu kun har UAC. Problemet for forandringsmodellen $A > A(B) > (A)B > B$ er at nogle verber først findes mest med den ene af de to konstruktioner, siden mest med den anden. Andre verber har helt mistet alternationsmuligheden. Der synes altså at være sket nogle leksikalt betingede ændringer. Jeg vil give et eksempel herpå, nemlig verbet *morir*.

I old- og middelfransk anvendtes verbet *morir* hyppigt som aktivt transitivt verbum som i (5a). Desuden findes verbet i UAC, se (5b), medens *tuer* kun bruges transitivt, se (5c). Jeg har ikke fundet eksempler på RAC med *morir*.

- (5a) Por quoi as tu le roi Harpin ci mort? *Charroi de Nîmes*, A1 1388 ‘hvorfor har du dræbt kong Harpin her?’
- (5b) avant le vespre morras de male mort, *Charroi de Nîmes* D 1406 ‘før aften vil du lide en grim død’
- (5c) Plus de .xx.m. ai tué de faus Turs, *Charroi de Nîmes* A0268 ‘jeg har dræbt mere end 20.000 forbandede tyrkere’

Efter middelfransk har *morir* mistet muligheden for at anvendes transitivt – nu er den transitive betydning udelukket udtrykt af verbet *tuer*. Til gengæld findes der i moderne fransk en refleksiv anvendelse af verbet *mourir*, se (5e) og som ikke må sammenblandes med en RAC:

- (5d) le roi meurt ‘kongen dør’ – uden håb om at han bliver rask igen
- (5e) le roi se meurt ‘kongen lider voldsomt så man tror han vil dø’ – men måske bliver han rask igen

Jeg nævnte tidligere at RAC havde tendens til at være telisk. Men *se mourir* på moderne fransk er helt anderledes; *se mourir* indgår nemlig i en anden alternation, hvor den intransitive variant (5d) *le roi meurt* er telisk, medens den refleksive er atelisk (5e) *le roi se meurt*.

Min pointe med denne gennemgang af *mourir* er at påvise nytten af at holde sig paradigmerne for øje: hvis UAC / RAC indgår i en paradigmatiske relation, så har den refleksive variant tendens til at være telisk. Men i den alternation der er illustreret i (5d-e), er den refleksive atelisk. Indholdet er altså ikke bundet op på det formelle mærke på forskellen, her det refleksive *se*. Hvert paradigme tilskriver formerne sine specifikke værdier. Det er derfor det er så vigtigt at inddrage den paradigmatiske organisering.

5. Relationen mellem de to strukturer på moderne fransk

Jeg vil nu se nærmere på de to strukturer UAC og RAC i moderne, især uformelt, fransk. Jeg vil problematisere den påstand at UAC er på vej ud, og jeg

vil inddrage nogle udtryk for kausalitet og diatese i moderne fransk for at se om man kan forbinde de to strukturer med et antal aktuelle sprogændringer.

I modsætning til Heidinger hævder referencegrammatikken Riegel et al. (1999: 228), at UAC vinder frem i uformelt fransk, især i forbindelse med psykologiske verber, som fx *il angoisse, déprime, panique, fatigue* ‘han bliver angst, deprimeret, panisk, træt’. Også en monografi af Larjavaara (2000) understreger “labiliteten”, hvorved menes frekvente alternationsmuligheder i moderne uformelt fransk.

Disse udsagn har motiveret mig til at se på en anden, men beslægtet alternation i moderne fransk, nemlig den kausalitetsalternation der er illustreret i (6a-b), og som så at sige er “omvendt” i forhold til vort udgangseksempel (1a-b). Udgangspunktet er her den intransitive brug, ikke den transitive som i eks (1a-b).

(6a) le cheval sort ‘hesten går ud’

(6b) Pierre sort le cheval = Pierre fait sortir le cheval ‘Peter tager hesten ud’

Den kausative anvendelse af intransitive verber som *sortir* kendes fra d. 17. årh. og blev kritiseret af grammatikeren Vaugelas, der i 1647 forkastede den som dialektal (‘gasconisme’). Den kausative brug har imidlertid spredt sig i fransk talesprog, jf. eksemplerne (7a-d), fra franske aviser. Visse ikke-standard-anvendelser er markeret i gåseøjne i originalen. Eks. stammer fra Krötsch & Oesterreicher (2002:124).

(7a) Avisoverskrift: *La banlieue par ceux qui la bougent* (=font bouger), ‘Forstaden for dem der bevæger den’

(7b) Avisoverskrift: *Comment Chirac a suicidé la droite* (=faire suicider), ‘hvordan Chirac fik de konservative til at begå selvmord’

(7c) *Ce Français que sa carrière a « émigré » en Belgique a été un des piliers de Tintin* (=faire émigrer), ‘Denne franskmænd, hvis karriere fik ham til at udvandre til Belgien, var Tintinfan’

(7d) *...j’ai été divorcé, j’ai été divorcé en quinze jours, on m’a pas demandé mon avis* (=faire divorcer), ‘Jeg blev skilt, jeg blev skilt i løbet af to uger uden at man spurgte mig om min mening’

Eksemplerne (7a-d) viser at kausativalternationen fra oprindeligt kun at omfatte enkelte bevægelsesverber, nu om dage er udvidet til nye verber: *La banlieu bouge – ils bougent la banlieu; La droite se suicide – Chirac suicide la droite; Ce Français a émigré en Belgique – sa carrière a émigré ce Français en Belgique; la femme divorce – on divorce la femme.*

Som lingvist ved jeg at inergativalternationen er forskellig fra kausativalternation, fordi den første som sagt tager sit udgangspunkt i transitiver verber, medens den anden tager sit udgangspunkt i intransitive verber. Men sådan opfatter sprogbrugeren det næppe. Sprogbrugeren opfatter formodentligt at disse alternationer ligner hinanden, se (7e):

(7e)

Pierre casse la branche – la branche casse	$A_x V A_y - A_y V$
on divorce la femme – la femme divorce	$A_x V A_y - A_y V$

Disse alternationer ligner hinanden fordi deres indholdsside nærmest er ens, den transitive er kausativ, ergativ, og den intransitive er inkausativ, inergativ. Larjavaara (2000) påviser at subjektet i de inkausative sætninger af denne type betegner en ikke-aktiv medvirken i handlingen. Jeg tror at disse nye kausativalternationer bidrager til bevarelsen af UAC-strukturen og til den forøgede brug af UAC, som visse forskere hævder (Riegel et al. 1999, Stefanini 1962, Blinkenberg 1969 og Nyrop 1930) – imod Heidinger.

For at opsummere: på den ene side er det undertiden vanskeligt på moderne fransk at se en forskel mellem UAC and RAC, som optræder i præcis samme kontekster. Det virker i stedet som om UAC blot er en variant til RAC, en variant som måske er på vej ud – jf. scenarie 1, eller en variant der fortsætter, men måske i en leksikalt betinget variation med RAC – det er scenarie 2. Eksempel (8) fra *Google* synes at bekræfte scenarie 1. Det handler om et dovendyr der hænger i en gren over et svømmebassin og falder ned – den ene gang udtrykt med en RAC (i overskriften) den anden gang med en UAC (i teksten). De franskmænd jeg har spurgt, kan ikke se nogen forskel:

(8b) (Titre:) Une vidéo d'un paresseux dont la branche se casse et qui tombe dans une piscine. (Texte:) Il s'agit d'une vidéo d'un paresseux (l'animal) qui est suspendu en "cochon pendu" (Oh ça va hein, j'ai pas d'autres mots ...) sur une branche d'un arbre, avec une piscine gonflable à

boudins en dessous de la branche. Et évidemment, la branche casse, le paresseux tombe dans la flotte et pousse un cri bizarre

En af de få forskere der hævder at der faktisk ikke er nogen forskel mellem UAC og RAC på moderne fransk, er Herslund (2001). Figur 5 viser hans opfattelse af udviklingen fra oldfransk til moderne fransk eksemplificeret med verbet *lever* ('rejse'/'løfte'). Herslunds pointe er at RAC i moderne fransk har erstattet UAC og overtaget UACs tidligere funktion (2001: 41), det svarer altså til scenarie 1. Han bruger betegnelsen *medium* for UAC og *refleksiv* for RAC.

periode	<i>medium</i> (UAC)	<i>refleksiv</i> (RAC)
oldfransk	il lieve	il se lieve
moderne fransk	il se lève	

Figur 5: Relationen mellem UAC og RAC på oldfransk og moderne fransk (jf. Herslund 2001: 41)

På den anden side er der stærke argumenter imod opfattelsen af at UAC og RAC blot er varianter. De fleste forskere der arbejder med dette emne mener at UAC og RAC har forskellige funktioner og forskellig mening, og at de derfor ikke skal analyseres som varianter. Hertil kommer, mener jeg, at vi i moderne fransk ser yderligere ændringer der ikke alene involverer de to inergative strukturer, men også en udvidet anvendelse af kausativalternationer, som illustreret i eks. (6a-b) og (7a-d). Efter min mening er der et yderligere vægtigt argument imod at opfatte UAC og RAC som rene varianter. Det er det forhold at UAC, selv om det er den mindst frekvente struktur, stadigvæk er den umarkerede form ud fra betydning og syntaktisk distribution. Det forekommer mig at det ikke er forventeligt at det umarkerede medlem af en opposition (UAC) forsvinder til fordel for det markerede (RAC). Tværtimod mener jeg at markerethedsrelationen støtter den opfattelse som visse forskere har – imod andre – at UAC breder sig, og ikke er på vej ud. Dette bør naturligvis undersøges yderligere på basis af data – især talesprogsdata. Hvis RAC skulle være i færd med at erstatte UAC, er det forventeligt at der sker et markerethedsskift mellem de to, så UAC bliver den markerede form, begrænset til markerede kontekster og med markeret betydning. Dette ville passe til scenarie 1 – men det er ikke i overensstemmelse med forholdene på moderne fransk.

6. Konklusion

Min konklusion er at det vi ser på fransk, er en løbende reorganisering af et paradigme der omfatter aktiv, passiv og inergative konstruktioner. Sådanne reorganiseringer forløber ikke ens for alle sprogbrugere, og de spreder sig på forudsigelig vis gennem sprogsystemet, som påvist af Henning Andersen (2001a-c). Derfor skal man ikke slutte for hurtigt ud fra de relativt få eksempler der synes at vise at UAC og RAC bruges i flæng (jf. 8). I stedet skal man holde fast i de mange eksempler der peger på en systematisk forskel mellem strukturerne. Mit grundsynspunkt er at hvis der er en udtryksforskel, er der nok også en indholdsforskel, selv om den kan være ret abstrakt. Derfor vil jeg holde fast i den indholdsmæssige forskel som Heidinger foreslår, og hævde at vi har et paradigme med to inergative medlemmer.

Lad mig gentage de tre scenarier:

Når to strukturer som UAC og RAC alternerer, og deres indbyrdes relation ændrer sig, kan det skyldes mindst tre sprogforandringsscenarier:

1. Den ene form erstatter i tidens løb den anden, det er scenarie 1. I overensstemmelse med aktualiseringsteorien vil der ske et markeretheds-skift, og den tabende form, altså A (UAC), vil efterhånden begrænses til markerede kontekster, og A vil få et markeret indhold. Samtidig vil den umarkerede form B (RAC) sprede sig til nye kontekster og få et mere abstrakt indhold. Jeg håber at have påvist at dette ikke er en korrekt beskrivelse af sprogforandringen.
2. Varianten af første scenarie, ifølge hvilken begge strukturer bibeholdes, men i en leksikalsk distribution, fristede mig i starten som det rette scenarie fordi det synes rigtigt observeret at de enkelte verber tenderer til at vælge enten UAC eller RAC, medens et fåtal beholder valgmuligheden mellem de to.
3. Imidlertid mener jeg at det rigtige scenarie er 3, der viser at RAC ikke erstatter UAC, men at de to fortsætter med at eksistere side om side, med en styrkelse af UAC i talesprog. Som anført mener jeg at denne styrkelse skyldes indflydelse fra den voksende anvendelse af kausativalternationen i uformelt fransk. Det betyder at jeg mener at de to medlemmer af paradigmet snarere adskiller sig fra hinanden end at de nærmer sig hinanden.

Jeg håber i det forudgående at have påvist fordelene ved at arbejde med konstruktioner (i et synkront og i et diakront perspektiv) og med et udvidet paradigmebegreb. De ringere alternativer er, som jeg mener at have påvist, at generalisere ud fra enkelttilfælde eller ud fra mere eller mindre klare tendenser der ikke indgår i systematiske oppositioner.

Jeg har argumenteret for at UAC og RAC har hver sin funktion i fransk, og for at de er to medlemmer af det paradigme der omfatter aktive, inergative og passive former. Imidlertid er det ofte relevant at sammenholde fransk med andre romanske sprog. Selvom man ikke umiddelbart kan overføre fra et romansk sprog til et andet, er det påfaldende at de to typer, UAC og RAC, ikke kan anvendes i flæng i de andre romanske sprog. Især i spansk betyder de noget forskelligt. Ifølge Ricardo Maldonado, der især har arbejdet med latinamerikansk spansk, betegner RAC en dynamisk, overraskende handling. Det ville være interessant at uddybe det komparative romanske perspektiv, nærmere undersøge relationerne mellem UAC og RAC og sammenholde resultaterne med udviklingen i fransk.

Henvisninger

Kilder: *Charroi de Nîmes*, 8 manuskripter og et fragment:

A1 Paris, Bibliothèque Nationale, f.fr. 774

A2 Paris, Bibliothèque Nationale, f.fr. 1449

A3 Paris, Bibliothèque Nationale, f.fr. 368

A4 Milan, Biblioteca Trivulziana 1025

A5 fragment Paris, Bibliothèque Nationale, nouv. acq.f. 934

B1 London, British Library, Royal 20 D.XI

B2 Paris, Bibliothèque Nationale, f.fr. 24369

C Boulogne-sur-Mer, Bibl. Municipale 192

D Paris, Bibliothèque Nationale, f.fr. 1448

Andersen, H. (2001a). Introduction, i H. Andersen (red.) *Actualization: Linguistic change in progress*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-20.

Andersen, H. (2001b). Markedness and the theory of linguistic change. *Ibid.* 21-57.

Andersen, H. (2001c). Actualization and the (uni) directionality of change. *Ibid.* 225-249.

- Andersen, H. (2008). Grammaticalization in a speaker-oriented theory of change, i T. Eythórsson (red.) *Grammatical Change and Linguistic Theory. The Rosendal papers*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11–44.
- Bassac, C. (1995). *Le statut de verbe dit ergatif: Etude contrastive anglais-français*. Phd. Nancy II.
- Blinkenberg, A. (1969). *Le problème de la transitivité en français moderne. Essai syntactico-sémantique²*. Copenhague: Munksgaard.
- Buridant, C. (2000). *Grammaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- Heidinger, S. (2010). *French anticausatives: a diachronic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Herslund, M. (2001). L'actant fondamental et les verbes symétriques et réfléchis de l'ancien français, in L. Schøsler (red.): *La valence, perspectives romanes et diachroniques*. ZFSL Beihefte 30. Stuttgart: Franz Steiner, 34-42.
- Joffre, M.-D. (1995): *Le verbe latin: Voix et diathèse*. Louvain-Paris: Peeters.
- Krötsch, M. & W. Oesterreicher (2002). Dynamique des configurations actancielles. Modifications des constructions verbales en français non standard, *Syntaxe and Sémantique – Valence: perspectives allemandes* 4, 109-137.
- Labelle, M. (1992). Change of state and valency, *Journal of Linguistics* 28, 375-414.
- Larjavaara, M. (2000). *Présence ou absence de l'objet. Limites du possible en français contemporain*. Helsinki: Annales Academiae Fennicae.
- Maldonado, R. (1988). Energetic Reflexives in Spanish, *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 14: 153-165.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011). *Connecting grammaticalisation. The role of paradigmatic structure*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nyrop, K. (1930). *Grammaire historique de la langue française* VI. Copenhague / Leipzig etc.: Gyldendal / Nordisk Forlag.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul (1999)⁵. *Grammaire méthodique du français*. Paris: Puf.
- Rothemberg, M. (1974). *Les verbes à la fois transitifs et intransitifs en français moderne*. The Hague / Berlin: Mouton.
- Schøsler, L. (2012). *La branche casse – la branche se casse*. Sur quelques constructions à réduction du premier argument, perspectives diachroniques et contrastives, i M. Van Peteghem, P. Lauwers, E. Tobback, A. Demol & L. De Wilde (red.) *Le verbe en verve. Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales*. Gent: Academia Press, 145-165.

- Stefanini, J. (1962). *La voix pronominale en ancien et en moyen français*. Aix-en-Provence: Ophrys.
- Timberlake, A. (1977). Reanalysis and actualization in syntactic change, in C.N. Li (red.) *Mechanisms of syntactic change*. Austin: University of Texas Press, 141-77.
- Vaugelas, C. F. de (1934). *Remarques sur la langue française*. Fac similé de l'édition originale publié par Jeanne Streicher. Paris: Droz.
- Wilmet, M. (1998). *Grammaire critique du français*². Paris-Bruxelles: Huchette, Duculot.
- Zribi-Hertz, A. (1987). L'ergativité réflexive en français moderne, *Le français moderne* 55: 23-54.